

Navn: **Guro Thomassen**
Kristin Tveit

Masteroppgave ved Handelshøyskolen BI

- Revisjonsbransjen i endring; Konsekvenser for de store revisjonsselskapene -

Eksamenskode og navn:

GRA 19204 – Masteroppgave i regnskap og revisjon

Veileder:
Tobias Svanström

Innleveringsdato:
10.07.2014

Stuedsted:
BI Nydalen, Oslo

» Denne oppgaven er gjennomført som en del av Master i regnskap og revisjon ved Handelshøyskolen BI. Dette innebærer ikke at Handelshøyskolen BI går god for de metoder som er anvendt, de resultater som er fremkommet, eller de konklusjoner som er trukket.»

Innholdsfortegnelse

FORORD	IV
SAMMENDRAG.....	V
OVERSIKT OVER FIGURER.....	VI
OVERSIKT OVER VEDLEGG	VIII
1. INNLEDNING.....	1
1.1. BAKGRUNN OG FORMÅL FOR STUDIEN.....	1
1.2 PROBLEMSTILLING	7
1.3 AVGRENSNINGER OG PRESISERINGER.....	9
1.4 FORKORTELSER.....	11
1.5 DEFINISJONER	11
1.6 OPPGAVENS STRUKTUR.....	12
2. NÆRMERE OM BAKGRUNNEN FOR VALGT TEMA.....	13
2.1 NÆRMERE OM UNNTAKET FRA REVISJONSPLIKTEN	13
2.2 OM TERSKELVERDIENE FOR Å UNNLATE REVISJON	14
2.3 LEMPET REVISJONSPLIKT I DANMARK OG SVERIGE.....	14
2.4 REVISJONSBRANSJEN I NORGE	16
2.4.1 Revisjonsselskapene	16
2.4.2 Nærmere om de store revisjonsselskapene.....	17
2.4.3 Antall revisjonsklienter.....	20
2.5 REGNSKAPSFØRERROLLEN.....	21
2.5.1 Bransjeforeningene, DnR og NARF	22
2.6 REVISORS NYE TJENESTER.....	23
2.6.4 Bransjegliedning	23
3. TEORETISK FREMSTILLING	24
3.1 ETTERSPØRSEL ETTER FRIVILLIG REVISJON	24
3.2 EFFEKTER AV FRIVILLIG REVISJON	27
3.3 REVISJONSKVALITET OG BIGN - PREMIE	28
3.4 PRISKONKURRANSE OG ØKT KONSENTRASJON	32
3.5 REGIONALE FORSKJELLER OG BETYDNINGEN FOR FRAVALG	34
3.6 TIDLIGERE EMPIRI OG KOBLING TIL VÅR STUDIE	35
4. METODE.....	38
4.1 FORSKNINGSPROSESSEN	38
4.1.1 Forberedelse.....	38
4.1.2 Datainnsamling	42
4.1.3 Dataanalyse.....	45

4.2 VALIDITET OG RELIABILITET	46
5. DATAANALYSE	47
5.1 FORMÅL MED ANALYSEN	47
5.2 «WORST – CASE» - SCENARIO FØR BORTFALLET AV REVISJONSPLIKTEN	48
5.2.1 Delkonklusjon «worst – case» scenario før bortfallet av revisjonsplikten	51
5.3 ANALYSE AV ETABLERTE SELSKAPER OG FRAVALG	51
5.3.1 Fravalg i 2011	51
5.3.2 Oversiktsbilde etter ett år med frivillig revisjon	53
5.3.4 Fravalg i 2012	56
5.3.5 Oversiktsbilde etter to år med frivillig revisjon	57
5.3.6 Fravalg i 2013	59
5.3.7 Oversiktsbilde etter tre år med frivillig revisjon	61
5.3.8 Delkonklusjon etablerte selskaper og fravalg	62
5.4 ANALYSE AV NYSTIFTEDE SELSKAPER	64
5.4.1 Selskap stiftet uten revisor eller meldt fravalg av revisor	64
5.4.2 Delkonklusjon nystiftede selskap	66
5.5 REGIONALE FORSKJELLER VED FRAVALG OG FRIVILLIG REVISJON PER LANDSDEL	66
5.5.1 Fravalgt revisor eller stiftet uten revisor, fordelt på landsdel	67
5.5.2 Valgt frivillig revisjon, fordelt på landsdel og revisor	68
5.5.3 Posisjonering hos de store revisjonsselskapene	70
5.5.4 Delkonklusjon regionale forskjeller	71
5.6 ANALYSE AV MARKEDSANDELENE TIL DE STORE REVISJONSSELSKAPENE	71
5.6.1 Markedsandel blant etablerte AS	72
5.6.2 Markedsandel blant etablerte og nystiftede	74
5.6.1 Delkonklusjon selskaper som har nåværende revisor	75
5.7 ANALYSE AV REGNSKAPSFØRERROLLEN BLANT DE STORE REVISJONSSELSKAPENE	76
5.7.1 Delkonklusjon regnskapsførerrollen	79
5.8 KONKLUSJON	80
6. ANALYSE AV KONSEKVENSER VED ØKT TERSKELVERDI FOR FRAVALG	83
6.1 BAKGRUNN FOR ANALYSE OG FREMSTILLING AV DATAGRUNNLAG	83
6.2 MULIGE KONSEKVENSER DERSOM SAMTLIGE SELSKAPER FRAVELGER REVISOR	86
6.3 ET NYANSERT BILDE AV FRAVALGSANDEL VED ØKT TERSKELVERDI	89
6.4 KONKLUSJON	92
7. KONKLUSJON	96
7.1 VÅRE RESULTATER	96
7.2 ET FREMTIDSRETTET BLIKK PÅ REVISJONSBRANSJEN	98
7.3 FORSLAG TIL VIDERE STUDIE	100
LITTERATURLISTE	101
VEDLEGG	108

VEDLEGG 1 BESKRIVELSE AV FREMGANGSMÅTE VED UTTREKK AV DATA	108
VEDLEGG 2 FREMGANGSMÅTE VED ELIMINERINGER	110
2.1 Etablerte AS per 31.12.2010:	110
2.2 Nystiftede AS i perioden 1.1.2011 – 31.12.2013:	111
VEDLEGG 3 REVISORKATEGORIER	114
VEDLEGG 4 REVISJONSHONORAR	115
4.1 Rimelighetsvurdering av revisjonshonorar etablerte AS:.....	115
4.2 Rimelighetsvurdering av revisjonshonorar nystiftede AS:	116
4.3 Gjennomsnittlig revisjonshonorar etablerte AS:	116
4.4 Gjennomsnittlig revisjonshonorar nystiftede AS:	118
VEDLEGG 5 ÅRSVERK	119
VEDLEGG 6 KONTROLL AV REVISOR 2010	122
VEDLEGG 7 FREMGANGSMÅTE FOR ANALYSE 2011	123
VEDLEGG 8 FREMGANGSMÅTE FOR ANALYSE 2012	126
VEDLEGG 9 FREMGANGSMÅTE FOR ANALYSE 2013	129
VEDLEGG 10 FREMGANGSMÅTE FOR NYSTIFTEDE AS	132
10.1 AS stiftet i 2011:	133
10.2 AS stiftet i 2012:	134
10.3 AS stiftet i 2013:	135
VEDLEGG 11 LANDSDELKATEGORIER	136
VEDLEGG 12 REGNSKAPSFØRERKATEGORIER	137

Forord

Denne studien er utarbeidet som del av mastergraden vår i regnskap og revisjon ved Handelshøyskolen BI. Gjennom masterstudiet på BI og vår hverdag som praktiserende revisorer, har vi erfart at bortfallet av revisjonsplikten er et høyaktuelt tema. Vi ønsket å tilegne oss mer kunnskap om konsekvensene for de store revisjonsselskapene ved bortfall av revisjonsplikten. Videre ønsket vi også å se nærmere på konsekvenser for de store revisjonsselskapene dersom terskelverdien for fravalg av revisor blir økt i fremtiden. Dette var årsaken til at vi valgte å skrive masteroppgaven vår om temaet, bortfallet av revisjonsplikten. Vi mener denne lovendringen har fått og kan få konsekvenser for vår hverdag som revisorer. Dette har bidratt til at vi syntes oppgaveskrivingen var svært interessant og lærerik.

Proessen med å skrive masteroppgaven har vært omfattende og tidkrevende, men den har vært svært lærerik for oss. Vi har tilegnet oss mye kunnskap gjennom oppgaveskrivingen, både med tanke på internasjonal teori knyttet til temaet vårt, men også kunnskap om håndtering av store mengder data. Tilegningen av denne kunnskapen anser vi som svært relevant for vår fremtidige hverdag som praktiserende revisorer. Vi har vært heldige som har hatt kollegaer og andre ressurspersoner som har vært til hjelp underveis i prosessen med oppgaveskrivingen. Det rettes også en takk til vår arbeidsgiver for tilrettelegging av en hverdag som gjorde det mulig å rette fullt fokus på oppgaven vår.

Vi vil tilslutt rette en stor takk til vår veileder Tobias Svanström for gode og konstruktive tilbakemeldinger. Hans inspirasjon, veiledning, gode råd og kompetanse gjennom hele prosessen har vært svært nyttig.

Oslo 10. juli 2014

Guro Thomassen

Kristin Tveit

Sammendrag

1. mai 2011 skjedde det en endring i revisjonsbransjen. Regjeringens lovendring om bortfall av revisjonsplikten for små aksjeselskaper trådte i kraft, og mange mente at dette var starten på en ny epoke for revisjonsselskapene. Totalt har 53 prosent av aksjeselskap stiftet per 31.12.2010 fravalgt revisor, mens hele 67 prosent av nystiftede aksjeselskap i perioden 1.1.2011 til 31.12.2013, ble stiftet uten revisor eller har fravalgt revisor.

Gjennom denne oppgaven vil vi besvare hvilke konsekvenser bortfallet av revisjonsplikten har hatt for de store revisjonsselskapene, samt hvilke konsekvenser en økning av terskelverdi for fravalg kan føre til for de store revisjonsselskapene. Konsekvenser vil vi uttrykke ved tapt antall klienter og tilhørende revisjonshonorar. Vi vil innlede oppgaven med en teoretisk forankring bak tema og problemstilling. Denne vil først ta utgangspunkt i revisjonsbransjen i Norge, for deretter å redegjøre for internasjonal empiri knyttet til temaet vårt.

Vi vil starte med en analyse over mulige konsekvenser for de store revisjonsselskapene dersom samtlige klienter fravalgte revisor når revisjonsplikten bortfalt. Deretter analyserer vi hva som faktisk skjedde i årene 2011, 2012 og 2013 med tanke på konsekvenser for de store revisjonsselskapene, herunder hvor mange klienter som har fravalgt revisor og hvilket revisjonshonorar dette representerer. Vi vil også se nærmere på hvilken landsdel som har høyest fravalgsandel og hvordan det kan ha sammenheng med hvor de store revisjonsselskapene er posisjonert. Siden vår problemstilling dreier seg om konsekvenser for de store revisjonsselskapene vil vi også se nærmere på om markedsandelen til disse er endret etter bortfallet av revisjonsplikten. I siste del av besvarelsen vil vi analysere mulige konsekvenser for de store revisjonsselskapene dersom terskelverdien for fravalg av revisor øker.

Oversikt over figurer

Figur 1-1: Oversikt over antall revisjonsselskaper i Norge siste fem år.....	side 2
Figur 1-2: Omsetning til revisjonsklienter i 2010 og 2013.....	side 3
Figur 1-3: Klientporteføljen til de store revisjonsselskapene i 2010.....	side 4
Figur 1-4: Oversikt over andel av klientporteføljen som er over og under terskelverdiene i 2010.....	side 5
Figur 2-1: Utvikling i sum omsetning hos de store revisjonsselskapene siste fire år.....	side 19
Figur 2-2: Andel av sum omsetning innen revisjon, 2010 vs. 2013.....	side 19
Figur 2-3: Andel av sum omsetning innen rådgivning, 2010 vs. 2013.....	side 20
Figur 2-4: Oversikt over antall klienter per omsetningskategori.....	side 21
Figur 4-1: Sammendrag av forskningsprosessen.....	side 38
Figur 5-1: Oversikt over mulige konsekvenser som følge av bortfallet av revisjonsplikten.....	side 49
Figur 5-2: Revisjonshonorar over og under terskelverdiene i 2010.....	side 50
Figur 5-3: Oversikt over konsekvenser som følge av fravalg i 2011.....	side 52
Figur 5-4: Andel som meldte fravalg og andel som valgte frivillig revisjon i 2011.....	side 53
Figur 5-5: Sammenligning av totalt antall klienter i 2010 og 2011.....	side 54
Figur 5-6: Antall klienter som kan fravelge revisor i 2012.....	side 55
Figur 5-7: Oversikt over konsekvenser som følge av fravalg i 2012.....	side 56
Figur 5-8: Oversikt over fravalgsandel i 2011 og 2012.....	side 57
Figur 5-9: Oversikt over totalt antall klienter i 2010, 2011 og 2012.....	side 58
Figur 5-10: Antall klienter som kan fravelge revisor i 2013.....	side 59
Figur 5-11: Konsekvenser som følge av fravalg i 2013.....	side 60
Figur 5-12: Oversikt over fravalgsandel i 2011, 2012 og 2013.....	side 61
Figur 5-13: Totaloversikt over konsekvenser som følge av fravalg.....	side 62
Figur 5-14: Oversikt over sum omsetning og andel tapt revisjonshonorar.....	side 63
Figur 5-15: Oversikt over nystiftede AS, herav andel med og uten revisor.....	side 64
Figur 5-16: Antall nystiftede AS som revideres av de store revisjonsselskapene.....	side 65
Figur 5-17: Antall klienter blant nystiftede AS, 2010 vs. 2013.....	side 66
Figur 5-18: Fravalgsandel per landsdel.....	side 68
Figur 5-19: Antall AS som har valgt frivillig revisjon.....	side 69

Figur 5-20: Oversikt over markedsandel i 2010.....	side 72
Figur 5-21: Oversikt over markedsandel i 2012.....	side 73
Figur 5-22: Antall klienter til de store revisjonsselskapene.....	side 74
Figur 5-23: De store revisjonsselskapene som nåværende revisor vs. 2010 ..	side 74
Figur 5-24: Oversikt over antall klienter per omsetningskategori.....	side 75
Figur 5-25: Antall regnskapsføreroppdrag.....	side 78
Figur 6-1: Totalt antall klienter og tilhørende revisjonshonorar.....	side 85
Figur 6-2: Oversikt over potensielt tap ved økt terskelverdi.....	side 87
Figur 6-3: Oversikt over andel klienter over og under terskelverdiene.....	side 87
Figur 6-4: Antall klienter som har valgt frivillig revisjon i dag og antall klienter ved økt terskelverdi.....	side 88
Figur 6-5: Oversikt over revisjonshonorar; frivillig revisjon og økt terskelverdi.....	side 89
Figur 6-6: Oversikt over ulike fravalgsandeler og antall klienter.....	side 90
Figur 6-7: Oversikt over ulike fravalgsandeler og revisjonshonorar.....	side 91

Oversikt over vedlegg

Vedlegg 1: Beskrivelse av fremgangsmåte ved uttrekk av data.....	side 108
Vedlegg 2: Fremgangsmåte ved eliminerings.....	side 110
Vedlegg 3: Revisorkategorier.....	side 114
Vedlegg 4: Revisjonshonorar.....	side 115
Vedlegg 5: Årsverk.....	side 119
Vedlegg 6: Kontroll av revisor i 2010.....	side 122
Vedlegg 7: Fremgangsmåte for analyse 2011.....	side 123
Vedlegg 8: Fremgangsmåte for analyse 2012.....	side 126
Vedlegg 9: Fremgangsmåte for analyse 2013.....	side 129
Vedlegg 10: Fremgangsmåte for nystiftede AS.....	side 132
Vedlegg 11: Landsdelkategorier.....	side 136
Vedlegg 12: Regnskapsfører kategorier.....	side 137

1. Innledning

1.1. Bakgrunn og formål for studien

1. mai 2011 trådte lovendringen om bortfall av revisjonsplikten for de minste aksjeselskapene i kraft og mange mente at dette var starten på en ny epoke for revisjonsselskapene og revisjonsbransjen generelt. Det ble spådd at mange selskaper kom til å velge bort revisjon, dels fordi det norske næringslivet består av svært mange små selskap. Hvor mange som kom til å benytte seg av muligheten til å fravelge revisor, var imidlertid svært usikkert, men Revisjonspliktutvalget antok at mellom 41,1 prosent og 69,7 prosent vil fravelge revisor (Prop. 51L 2010-2011, 57). Ifølge Den Norske Revisorforening var det totalt 76 000 aksjeselskap som valgte bort revisor i 2011 og 2012 (DnR 2012, DnR 2013). I hvilken grad revisjonsselskapene kom til å bli berørt av bortfallet av revisjonsplikten ble ikke diskutert i vesentlig grad. Vi fant det derfor interessant å se nærmere på dette.

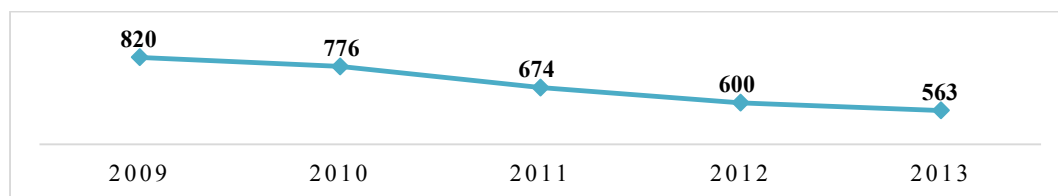
Regjeringen innførte frivillig revisjon som del av en forenklingsspakke for det norske næringslivet og dels som internasjonal harmonisering. Selv om revisjonsplikten ble fjernet og en del av aksjelovens regler om stiftelse og kapital ble forenklet, er det fremdeles et komplisert regelverk som det norske næringslivet må forholde seg til, særlig knyttet til skatt og avgift. Dermed kan revisor få en rådgivende funksjon som kan bli svært så attraktiv og etterspurt i fremtiden. Ikke overraskende så har samtlige av de store revisjonsselskapene, med unntak av BDO, redusert sin andel av omsetning innen tjenesteområdet Revisjon de siste fire årene, mens andelen av omsetning som gjelder Rådgivning har økt, jf. nærmere redegjørelse i avsnitt 2.4.2.

Det har skjedd en rekke oppkjøp og fusjoner blant norske revisjonsselskaper de siste årene og vi har vært vitne til en bransje som konsolideres i økt grad. En av årsakene til dette kan være bortfallet av revisjonsplikten. Også prispresset i bransjen, samt andre hendelser som skjer internasjonalt som påvirker revisjonsbransjen, herunder Green Paper og dets regulering av revisoryrket, kan være årsaker til økt konsolidering. Hvorvidt det er hard konkurranse eller ikke i den norske revisjonsbransjen har vi ikke undersøkt i denne studien, men revisjonshonoraret er uten tvil utsatt for et hardt prispress, noe bransjen selv

innrømmer¹. Det er allmenn kjent at anbudsrunder kan føre til at revisjonsselskapene presser revisjonshonoraret til et minimum, enten for å få nye kunder eller for å beholde eksisterende.

De store revisjonsselskapene blir stadig større og større. En mulig forklaring på dette er at mange av de små revisjonsselskapene hadde en klientportefølje som bestod av svært mange små klienter som fravalgte revisor når revisjonsplikten bortfalt. Revisjonsselskapene måtte endre strategi for å tilpasse seg et marked i endring. Strategivalg som ble tatt var gjerne offensive, men også preventive i forhold til utviklingen i bransjen. «Vi så at bransjen var overmoden for konsolidering og tok et bevisst valg. Vi kunne se på det som skjedde, eller vi kunne få det til å skje. Vi valgte det siste.», uttalte BDOs administrerende direktør Trond-Morten Lindberg på selskapets hjemmesider².

I Norge er det Big4 og utfordreren BDO som er markedsledende tilbydere av revisjonstjenester, men det eksisterer også mange små revisjonsselskaper i Norge. Antall revisjonsselskaper i Norge er betydelig redusert de siste årene, fra 820 i 2009 til 563 i 2013 (Finanstilsynets årsmelding for 2012 og 2013).

Figur 1-1: Oversikt over antall revisjonsselskaper i Norge siste fem år.

Finanstilsynet uttrykte i årsmeldingen for 2012 og 2013 at man så en tendens til økt konsentrasjon i bransjen og at dette trolig skyldes lemping av revisjonsplikten³. Revisjonsbransjen kjennetegnes av noen få store aktører, men som figur 1-1 viser er det også en del små aktører på markedet. Basert på nedgangen i antall revisjonsselskaper de siste årene har vi en forventning om at de

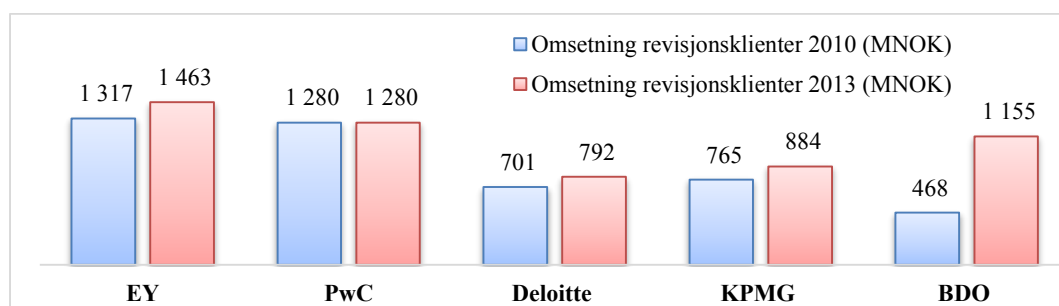
¹ Leder for revisjon i EY Norge uttalte i åpenhetsrapporten 2013, side 3, at «Konkurransen er bra, men det laveste honoraret er ingen fordel for kundene på lang sikt: En revisor trenger incentivet til å snu på den ekstra steinen – og et altfor lavt fast honorar gir ikke det incentivet».

² BDO – ett bevisst valg; <http://bdo.unco.no/etbevisstvalg/>

³ I forbindelse med nedgangen i antall revisjonsselskaper påpeker Finanstilsynet i årsmeldingen deres for 2013 at den også må sees i sammenheng med at eierselskapene til revisjonsselskapene ikke lenger har krav om å være godkjente revisjonsselskaper.

store revisjonsselskapene har fått en større markedsandel både når det gjelder antall klienter samt andel av totale revisjonsinntekter.

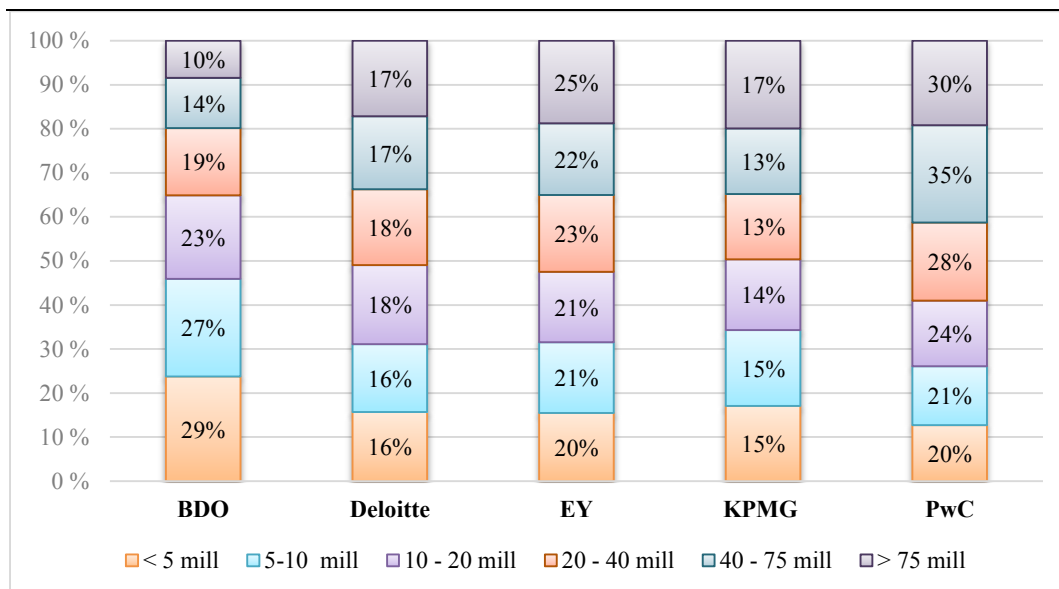
Til tross for at revisjonsplikten ble fjernet for de minste aksjeselskapene i 2011, har imidlertid de store revisjonsselskapene hatt omsetningsvekst de siste årene. Dette har en naturlig sammenheng med konsolideringer i markedet, samt at revisjonsselskapene bygger seg opp som komplette tjenestetilbydere innen revisjon, rådgivning, skatt og avgift og regnskapstjenester. I Norge har det tradisjonelt sett vært fire store revisjonsselskaper som har dominert markedet, Deloitte, KPMG, PwC og EY. I løpet av de siste årene har imidlertid BDO klatret opp som en klar utfordrer til «Big4».

Figur 1-2: Omsetning til revisjonsklienter i 2010 og 2013.

BDO er blitt det tredje største revisjonsselskapet, målt i omsetning til revisjonsklienter⁴. BDO er imidlertid kjennetegnet ved at de har betydelig flere små klienter enn de andre fire store revisjonsselskapene, jf. oversikt over klientporteføljen til de store revisjonsselskapene i figur 1-3. Dermed kan man anta at BDO var det revisjonsselskapet som ble hardest rammet av bortfallet av revisjonsplikten, siden de hadde hele 29 prosent av sin klientportefølje i segmentet med klienter med mindre enn fem MNOK i omsetning.

⁴ Omsetning til revisjonsklienter er hentet fra selskapenes åpenhetsrapporter. Presiserer at oppgitt omsetning gjelder total omsetning til revisjonsklienter og således ikke sum omsetning. Samtlige revisjonsselskaper utenom BDO har imidlertid avvikende regnskapsår. EY og PwC avlegger åpenhetsrapport 30.06, Deloitte 30.05 og KPMG 30.09.

Figur 1-3: Klientporteføljen til de store revisjonsselskapene i 2010, per omsetningskategori⁵.

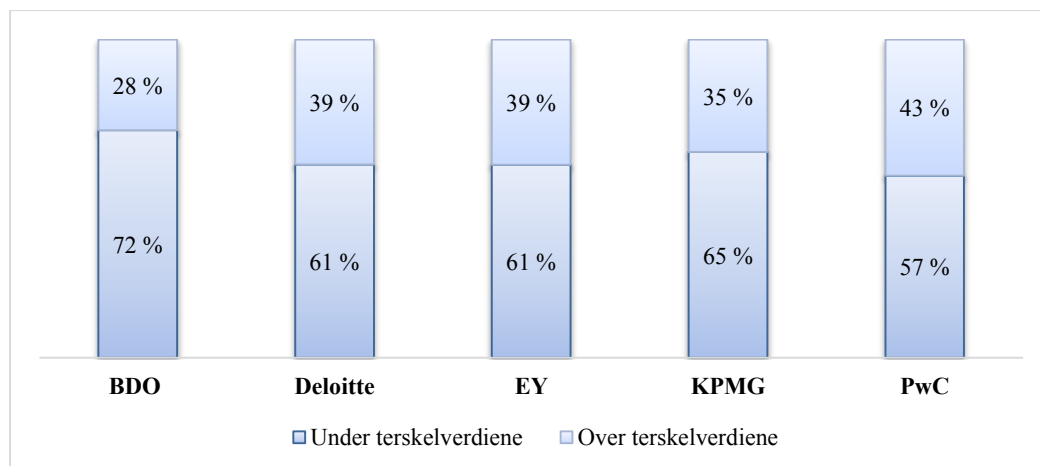
Tema i denne oppgaven er konsekvenser for de store revisjonsselskapene som følge av bortfallet av revisjonsplikten. Vi vil derfor undersøke hvor mange selskaper som kunne fravelge revisor og hvor mange som faktisk gjorde det og hvilket revisjonshonorar dette representerte. Dermed vil vi måle ikke – økonomisk og økonomisk konsekvens for de store revisjonsselskapene som følge av bortfallet av revisjonsplikten. De fleste studier som er gjort tidligere angående bortfallet av revisjonsplikten er knyttet opp mot Big4. Vi mener at den norske revisjonsbransjen er særegen ved at BDO er blitt ett av de største revisjonsselskapene, og vi fant det derfor svært interessant å inkludere BDO i våre analyser. Vi vil dermed se på konsekvenser for de fem største revisjonsselskapene i Norge, herunder Big4 og BDO. Dermed vil vår oppgave være noe annerledes og således særegen for Norge, siden vi inkluderer BDO som ett av de store revisjonsselskapene i våre analyser.

Ifølge vårt datamateriale var det 92 029 aksjeselskaper, tilsvarende 70 prosent, som kunne fravelge revisor, basert på regnskapstall for 2010, jf. fotnote 5. Det innebar at de hadde sum driftsinntekter mindre enn fem millioner kroner, balansesum mindre enn 20 millioner kroner og antall årsverk lik ti eller færre, jf. aksjeloven § 7-6. Av de som var under terskelverdiene hadde 28 117 AS,

⁵ Vårt datamateriale inneholdt kun selskapstypen AS, stiftet per 31.12.2010 og aktive per 1. mars 2014. AS som var morselskap og AS med konsesjon var eliminert. AS som ikke hadde avgitt årsregnskap for 2010 ble også eliminert.

tilsvarende 31 prosent, ett av de store revisjonsselskapene som revisor i 2010.

Andre revisjonsselskap var dermed revisor for en andel på 69 prosent av de AS som kunne fravelge revisor basert på regnskapstall for 2010.

Figur 1-4: Oversikt over andel av klientporteføljen som er over og under terskelverdiene i 2010.

Med utgangspunkt i figur 1-4 ser vi at de store revisjonsselskapene kunne bli relativt hardt rammet dersom samtlige klienter som var under terskelverdiene i 2010 fravalgte revisor. Andelen av revisjonshonorar som kan gå tapt er i intervallet 31-49 prosent, jf. figur 5-2. Vi fant det derfor svært interessant å se nærmere på hvilke konsekvenser bortfallet av revisjonsplikten har påført de store revisjonsselskapene. Konsekvenser vil vi uttrykke i antall klienter som har fravalgt revisor samt tilhørende revisjonshonorar. Vi vil vise konsekvensene fordelt på de store revisjonsselskapene. Dette gjør vi fordi fusjoner og oppkjøp har medført at bransjen er i endring og vi syntes det var interessant å se på konsekvensene for hvert av de fem store revisjonsselskaper.

Vi mener at vår studie kan bidra til interessant kunnskap for revisjonsbransjen i Norge og samfunnet generelt. Lovendringen om frivilling revisjon for de minste aksjeselskapene har virket i tre regnskapsår i Norge. Vi mener derfor at det også kan være svært interessant å se på hvordan markedssituasjonen til de store revisjonsselskapene har endret seg i løpet av denne perioden. Vi vil også analysere hvilken landsdel i Norge som har høyest fravalgsandel, for så å knytte dette opp mot en drøfting av posisjonen til de store revisjonsselskapene. Videre vil vi også kort se på regnskapsførerrollen og de store revisjonsselskapene. Som et bidrag til ny kunnskap om hva fremtiden kan bringe vil vi avslutningsvis

fremstille en analyse dersom terskelverdien for fravalg økes. Denne analysen vil basere seg på at terskelverdien for sum driftsinntekter økes til ti MNOK. Også i denne analysen vil vi belyse mulige konsekvenser for de store revisjonsselskapene. Konsekvenser vil bli uttrykt på samme måte som i resten av studien vår; antall klienter som kan gå tapt og tilhørende revisjonshonorar. Vi har en forventning om at dersom terskelverdien økes vil flere selskaper velge bort revisor, men i noe mindre grad enn det som har vært tilfelle med dagens terskelverdi. Samtidig forventer vi at flere av de som har valgt frivillig revisjon i dag, vil velge bort revisor dersom terskelverdiene økes. Dette vil gi interessant informasjon både til de store revisjonsselskapene og revisjonsbransjen generelt, men ikke minst også til lovgiverne i Norge.

Oss bekjent er det ikke tidligere gjort en landsomfattende undersøkelse av konsekvensene for de store revisjonsselskapene i Norge som følge av bortfallet av revisjonsplikten. Det ble skrevet en del masteroppgaver som omhandlet bortfallet av revisjonsplikten i 2011 og 2012, deriblant en landsomfattende undersøkelse av selskapene som fravalgte revisor og kjennetegnene på disse (Vestrum og Gjerding-Smith 2012). Denne undersøkelsen ble foretatt relativt kort tid etter at revisjonsplikten bortfalt, nærmere bestemt åtte måneder med frivillig revisjon. Vår undersøkelse vil ta utgangspunkt i de tre regnskapsårene lovendringen har virket, nærmere bestemt i årene 2011, 2012 og 2013. Vi har inkludert samtlige aktive aksjeselskaper og vi unngår derfor problemene som generalisering medfører. Siden vår studie er landsomfattende, vil det også gjøre den interessant i forhold til konsekvensene av økt terskelverdi for fravalg av revisor i fremtiden.

Vår oppgave tar utgangspunkt i lovendringen om frivillig revisjon i Norge og vi ser på konsekvenser for de store revisjonsselskapene i Norge. Vi har ikke funnet tidligere studier, hverken i Norge eller internasjonalt, som har samme innfallsvinkel som vår oppgave, og det vil derfor kunne vanskeliggjøre generalisering på tvers av landegrenser, basert på tidligere studier. Hvorvidt våre resultater kan generaliseres til andre land er usikkert. Vi har valgt å inkludere BDO i vår studie, da Big4 og BDO dominerer det norske revisjonsmarkedet. Dette gjør således revisjonsbransjen i Norge særegen og derav vanskelig å sammenligne med andre land. Tidligere studier omhandler ofte bare Big4 som en gruppe. Siden vår oppgave omhandler Big4 og BDO kan det vanskeliggjøre generalisering på

tvers av landegrenser. Også et lands økonomiske, sosiale og kulturelle forskjeller kan medføre ulike konsekvenser som følge av bortfallet av revisjonsplikten, herunder beslutningen om frivillig revisjon. Dermed er det derfor uvisst hvorvidt våre resultater kan generaliseres på tvers av landegrenser. Vi mener at vår oppgave vil være særlig relevant for revisjonsbransjen i Norge, uten betydning for hvorvidt man kan generalisere funnene til andre land.

1.2 Problemstilling

Revisjonsbransjen og revisjonsselskapene er i endring. Historisk sett har det vært lovpålagt revisjonsplikt for samtlige aksjeselskaper i Norge siden 1910. 1. mai 2011 falt revisjonsplikten bort for de minste aksjeselskapene. Formålet med studien vår er å se på konsekvenser for de store revisjonsselskapene ved bortfallet av revisjonsplikten og vi har etablert følgende problemstilling for vår studie:

Hvilke konsekvenser har bortfallet av revisjonsplikten hatt for de store revisjonsselskapene i Norge?

Internasjonalt domineres revisjonsbransjen av Big4. I Norge er imidlertid BDO ett av de største revisjonsselskapene i tillegg til Big4. Derfor fant vi det interessant å se på konsekvensene for hvert av de fem store revisjonsselskapene ved bortfallet av revisjonsplikten. Forventede konsekvenser av en slik lovendring er både økonomiske og ikke-økonomiske. Ikke – økonomiske konsekvenser vil vi uttrykke ved antall klienter som har gått tapt som følge av lovendringen og økonomiske konsekvenser vil vi måle ved tilhørende tapt revisjonshonorar. Revisjonshonorar er oppgitt eksklusive annet honorar til revisor. Økonomisk konsekvens for revisjonsselskapene vil derfor i realiteten være høyere enn det vi kommer frem til i vår studie. Naturlig nok har vi en forventning om at revisjonsselskapene har mistet klienter som følge av bortfallet av revisjonsplikten, men fusjoner og sammenslåinger i bransjen kan ha gjort at frafall av klienter ikke har fått så stor effekt isolert sett.

Videre har vi definert tre underspørsmål knyttet til problemstillingen vår. Disse vil vi søke å besvare som del av den kvantitative analysen i del 5 av studien.

-
1. *Hvilken landsdel har høyeste fravalgsandel og kan det sees i sammenheng med hvor de store revisjonsselskapene er posisjonert?*
 2. *Har de store revisjonsselskapene oppnådd høyere markedsandel i løpet av perioden som frivillig revisjon har virket?*
 3. *Er de store revisjonsselskapene regnskapsfører for mange av de klientene som har fravalgt revisor?*

Bakgrunn for å ønske å besvare det første underspørsmålet må sees i sammenheng med forventningen vi har om at revisors posisjonering og geografisk avstand til klient påvirker hvorvidt selskapet velger frivillig revisjon. Vestrum og Gjerding-Smith (2012) fant at de nordligste fylkene i Norge hadde høyest fravalgsandel, men denne undersøkelsen ble gjennomført på selskapsnivå og relativt kort tid etter lovendringen kom. Underspørsmål 2 fant vi svært interessant å søke å besvare da vi har en forventning at oppkjøpene og fusjonene vi har sett de siste årene i revisjonsbransjen har ført til økt konsentrasjon i bransjen, noe som kan ha medført at de store revisjonsselskapene har fått større markedsandeler etter bortfallet av revisjonsplikten. Revisjonsselskapene tilpasser seg et marked i endring. Bransjens forventninger knyttet til bortfallet av revisjonsplikten var blant annet at de store revisjonsselskapene kom til å satse på regnskapsførerbransjen etter at revisjonsplikten bortfalt (Vik 2014, 24). Vi fant det derfor interessant å se hvor mange regnskapsføreroppdrag de store revisjonsselskapene har, og vi vil derfor søke å besvare undersøkelsesspørsmål 3.

I forhold til internasjonal utvikling, antar vi at det i fremtiden vil bli aktuelt å øke terskelverdiene som danner grunnlaget for å fravelge revisor i Norge. Det uttrykte også tidligere styreleder i DnR (Abrahamsen 2011). Foreløpig er en økning av terskelverdiene en hypotetisk problemstilling i Norge og hva som kan bli de neste terskelverdiene er dermed svært usikkert. I Danmark har de gjennomført en økning av terskelverdiene og vi har en forventning om at Norge vil følge etter om kort tid. Siden det er en del selskaper som velger frivillig revisjon i dag, har vi en forventning om at også mange selskaper vil velge frivillig revisjon dersom terskelverdiene øker i fremtiden. Det vil fortsatt eksistere et behov for reviderte regnskaper, avhengig av informasjonsasymmetri og interessentkrav. Det kan tenkes at flere velger frivillig revisjon dersom terskelverdiene økes, da større selskaper kan vurdere behovet for revisor annerledes enn de minste selskapene.

Dette er også i samsvar med Departementet sin vurdering om at større selskaper verdsetter revisor annerledes enn de minste aksjeselskapene (Prop. 51L 2010-2011, 41-42). I handlingsprogrammet til Fremskrittspartiet for perioden 2013 – 2017, kommer det frem at de vil arbeide for å heve grensen for revisjonsplikt til 10 millioner. Vi vil derfor søke å besvare følgende tilleggsspørsmål i vår oppgave:

Hvilke konsekvenser kan en økning av terskelverdien for «sum driftsinntekter» til ti millioner kroner ha for de store revisjonsselskapene i Norge?

Konsekvenser blir i denne sammenheng, som ellers i studien, målt i antall klienter som kan fravelge revisor og tilhørende revisjonshonorar.

1.3 Avgrensninger og presiseringer

Vårt analysegrunnlag besto av aksjeselskap som var aktive når vi foretok uttrekket av dataene⁶. Det innebar at vi ikke inkluderte aksjeselskap som var under oppløsning, under konkursbehandling eller slettet. I følge Brønnøysundregistrenes årsmelding for 2013 var det 250 367 registrerte aksjeselskap i Norge per 31.12.2013. Vårt uttrekk av aksjeselskap resulterte i totalt 251 564 aksjeselskap. Fra disse eliminerte vi aksjeselskap som var registrert som morselskap samt aksjeselskap med konsesjon fra Finanstilsynet, siden disse ikke kan fravelge revisor. Vårt datasett inkluderte dermed samtlige aktive aksjeselskap stiftet per 31.12.2013, uten aksjeselskap som var morselskap og aksjeselskap med konsesjon. Etter at vi fjernet dupliseringer, morselskap og selskap med konsesjon var dataene redusert til 194 334 aksjeselskap, herunder 132 365 aksjeselskap stiftet per 31.12.2010 og 61 969 aksjeselskap stiftet i perioden 1.1.2011 til 31.12.2013. For fullstendig og detaljert fremgangsmåte knyttet til datauttrekket og elimineringer vises til vedlegg 1 og 2.

Vi har valgt å se på de fem største revisjonsselskapene i Norge. Vi har inkludert BDO i vår analyse da de har klatret opp som en klar utfordrer til Big4 på revisjonstjenester i Norge. For å måle konsekvenser for disse fem

⁶ Uttrekket av dataene ble gjort i perioden 27. februar – 2.mars, slik at vi tilnærmet kan si at dataene er tatt ut per 1.mars 2014.

revisjonsselskapene har vi delt inn datamaterialet i revisorkategorier. Følgende revisorkategorier har vi benyttet i vår undersøkelse: BDO, PwC, EY, Deloitte, KPMG og Andre, jf. vedlegg 3.

For å måle de økonomiske konsekvensene for de store revisjonsselskapene som følge av bortfallet av revisjonsplikten, har vi benyttet revisjonshonoraret. For de selskapene som ikke hadde oppgitt revisjonshonorar eller der det var kroner null, benyttet vi et estimert gjennomsnittlig revisjonshonorar slik at samtlige som hadde revisor også hadde revisjonshonorar. Vi fordelte datamaterialet inn i omsetningskategorier og fant et gjennomsnittlig revisjonshonorar for regnskapsårene 2010, 2011 og 2012 for de som hadde oppgitt revisjonshonorar større enn kroner null. Vi er innforstått med at denne metoden representerer en mulig feilkilde, men denne metoden ga oss et estimat på totalt revisjonshonorar og dermed på mulig økonomisk konsekvens for de store revisjonsselskapene. For fullstendig fremgangsmåte ved estimering av revisjonshonorar vises til vedlegg 4. Revisjonshonoraret inneholder som tidligere nevnt, ikke annet honorar til revisor. Vi har ikke informasjon om annet honorar til revisor og dermed har vi ikke inkludert det i vår analyse. Derfor vil analysene i del 5 og 6 innebære en begrensning i forhold til at revisjonsselskapene også vil miste annet honorar til de klientene som fravelger revisor. Tapt revisjonshonorar som våre analyser viser vil derfor være lavere enn reelt totalt honorartap for revisjonsselskapene som følge av lempet revisjonsplikt.

Vårt datamateriale inneholdt antall ansatte og ikke antall årsverk. Det medførte at vi måtte korrigere til årsverk for å få riktige terskelverdier. Dette gjorde vi ved å ta en viss andel av sum lønnskostnad dividert på gjennomsnittlig årslønn. Deretter kontrollerte vi at ikke estimert årsverk var høyere enn antall ansatte som var oppgitt. Vi er innforstått med at dette representerer en mulig feilkilde, men vi mener denne metoden kan brukes for vår studie. For fullstendig beskrivelse av fremgangsmåte knyttet til denne beregningen vises til vedlegg 5.

I analysen i del 6 har vi tatt utgangspunkt i vårt datamateriale der aksjeselskap som var morselskap og aksjeselskap med konsesjon var eliminert. Dersom disse også skulle få mulighet til å fravelge revisor i fremtiden, vil vår analyse representere en begrensning da flere aksjeselskaper vil bli berørt. Siden vi ikke har

foretatt uttrekket av dataene våre med konserntall anså vi det som naturlig å ikke inkludere morselskap i denne analysen. Men vi er innforstått med at det innebærer en begrensning for analysen dersom det skulle bli realiteten.

1.4 Forkortelser

AS = Aksjeselskap

Asl. = Lov om aksjeselskaper (aksjeloven) av 13.06.1997 nr. 44

BDO = Revisjons- og rådgivingselskapet BDO AS, org.nr. 993606650

Deloitte = Revisjons- og rådgivingselskapet DELOITTE AS, org.nr. 980211282

DnR = Den norske Revisorforening

EY = Revisjons- og rådgivingselskapet Ernst & Young AS, org.nr. 976389387

FAR = Bransjeorganisasjon for revisorer, rådgivere og konsulenter i Sverige

KPMG = Revisjons- og rådgivingselskapet KPMG AS, org.nr. 935174627

MNOK = Millioner Norske kroner

NARF = Norges Autoriserte Regnskapsføreres Forening

PwC = Revisjons- og rådgivingselskapet PRICEWATERHOUSECOOPERS AS, org.nr. 987009713

Revl. = Lov om revisjon og revisorer (revisorloven) av 15.01.1999 nr. 2

Rskl. = Lov om årsregnskap m.v. (regnskapsloven) av 17.07.1998 nr. 56

SMEs = Small and medium sized enterprises

TNOK = Tusen Norske kroner

1.5 Definisjoner

«Big4»: Big4 er definert som de tradisjonelle Big4, herunder Deloitte, KPMG, PwC og EY.

Etablerte selskaper: aksjeselskaper stiftet til og med 31.12.2010.

Konsekvenser: i vår analyse har vi målt ikke – økonomiske konsekvenser ved antall klienter og økonomiske konsekvenser er uttrykt i revisjonshonorar.

Nystiftede selskaper: aksjeselskaper stiftet i perioden 01.01.2011 – 31.12.2013.

Revisjonshonorar: Revisjonshonoraret er oppgitt eksklusiv andre tjenester fra revisor.

1.6 Oppgavens struktur

Resten av oppgaven er strukturert som følger. I neste del gir vi en nærmere beskrivelse av bakgrunn for tema og problemstilling for vår studie, herunder en redegjørelse av lovendringen om frivillig revisjon, samt mer utdypende om revisjonsbransjen i Norge, deriblant fordeling av klienter mellom de store revisjonsselskapene. I del 3 gir vi en oversikt over relevant litteratur knyttet til vårt tema. Deretter følger en beskrivelse av den metodiske fremgangsmåten for vår studie. Deretter besvares vår problemstilling og tilhørende underspørsmål i del 5 og 6. I del 5 vil vi besvare hoveddelen av vår problemstilling, nemlig konsekvenser for de store revisjonsselskapene ved bortfallet av revisjonsplikten. Konsekvenser vil vi uttrykke i tap av klienter og tilhørende tapt revisjonshonorar. I del 6 vil vi besvare tillegsspørsmålet som omhandler mulige konsekvenser for de store revisjonsselskapene ved økt terskelverdi. Oppsummerende konklusjon følger så i del 7.

2. Nærmere om bakgrunnen for valgt tema

I dette kapitlet vil vi gå nærmere inn på bakgrunnen for valgt tema i vår studie, herunder redegjøre nærmere om revisjonsplikten i Norge, Sverige og Danmark, om terskelverdiene for å fravelge revisor i Norge, om den norske revisjonsbransjen og de store revisjonsselskapene.

2.1 Nærmere om unntaket fra revisjonsplikten

I Norge var det først ved en endring av konkursloven i 1899 at revisjon av skyldnerens regnskaper i konkursbo ble lovfestet. I 1910 ble aksjeloven vedtatt. Da innførte man en bestemmelse om revisor på grunn av hensynet til kreditorene og aksjonærene og siden har revisjon av årsregnskapet for aksjeselskaper vært lovpålagt. Revisjonsplikten for aksjeselskaper har lenge vært omdiskutert, deriblant i NOU 1985: 36 Revisors plikter og ansvar overfor det offentlige, men har blitt beholdt blant annet på grunn av aksjeselskapets begrensede ansvarsform. (Gulden 2012).

I 2007 ble det utnevnt et revisjonspliktutvalg som skulle utrede forslaget om å innføre frivillig revisjon for små aksjeselskaper, jf. NOU 2008: 12. Bakgrunnen for utredningen var Regjeringens ønske om forenkling for næringslivet og internasjonal harmonisering. Regjeringen ønsket å se nærmere på de administrative kostnadene som næringslivet har ved utfyllelse av offentlige informasjonskrav, og revisjonskostnadene var en del av denne kartleggingen. Konklusjonen i utredningen viste imidlertid et flertall som gikk inn for å videreføre revisjonsplikten. Forslaget om unntak fra revisjon for de minste aksjeselskapene ble tatt opp igjen i 2010 av Finansdepartementet, jf. Prop. 51L (2010-2011). Konklusjonen ble da å innføre unntak fra revisjon for de minste aksjeselskapene. Bakgrunnen for lovvedtaket var forenkling ovenfor de minste aksjeselskapene i tillegg til internasjonal harmonisering. Førstnevnte innebar i tillegg til at revisjonsplikten bortfalt, også en rekke forenklinger i aksjeloven, herunder ble minstekravet til aksjekapital redusert til 30 000 kroner, jf. asl. § 3-1 første ledd. Ifølge pressemelding fra Brønnøysundregistrene 13. januar 2013 har disse forenklingene medført en «boom» i antall nye AS som stiftes i Norge. Samtidig ser man en kraftig reduksjon av etableringen av selskapsformen NUF.

Det er utvilsomt at bortfallet av revisjonsplikten og minstekravet til aksjekapital har bidratt til at stadig flere etablerer AS. I forhold til internasjonal harmonisering ble det argumentert med at alle Norges naboland har innført lempet revisjonsplikt, slik at departementet mente det ville være uheldig om ikke Norge også gjorde det.

2.2 Om terskelverdiene for å unnlate revisjon

I utgangspunktet har alle aksjeselskap revisjonsplikt, men fra og med regnskapsåret 2011 kunne de minste aksjeselskapene velge at årsregnskapet ikke skal revideres, jf. revl. § 2-1. Asl. § 7-6 oppstiller tre kumulative vilkår som må være oppfylt for at selskapet kan unnlate revisjon.

- ”1. driftsinntektene av den samlede virksomheten er mindre enn fem millioner kroner,*
- 2. selskapets balansesum er mindre enn 20 millioner kroner, og*
- 3. gjennomsnittlig antall ansatte ikke overstiger ti årsverk.”*

Muligheten til å unnlate revisjon gjelder likevel ikke for aksjeselskap som er morselskap eller aksjeselskap som er underlagt tilsyn fra Finanstilsynet, jf. revl. § 2-1. Dette har vi hensyntatt i vår studie ved at vi har hentet ut samtlige aksjeselskap som er morselskap og eliminert disse fra datamateriale vårt. Tilsvarende hentet vi ut selskap med konsesjon fra Finanstilsynets elektroniske konsesjonsregister og eliminerte disse på tilsvarende måte.

2.3 Lempet revisjonsplikt i Danmark og Sverige

Norge var sist ut av de tre nordiske landene med å innføre frivillig revisjon for små AS. Den danske årsregnskapsloven ble endret den 21.mars 2006 og da kunne selskaper fravelge revisor dersom to av tre følgende kriterier ikke ble oversteget, i de to påfølgende årene; en nettoomsætning på 3 millioner danske kroner, balanse på 1,5 millioner danske kroner og antall ansatte lik 12 heltidsansatte. I Sverige ble lovforslaget om frivillig revisjon vedtatt 21. juni 2010 og lovendringen trådte i kraft 1.november 2010. Som i Danmark er vilkårene for unntak av revisjon i Sverige at selskapet ikke overskrider to av følgende terskelverdier; en

nettoomsetning på 3 millioner svenske kroner, balanse på 1,5 millioner svenske kroner og 3 ansatte. Ved forslag av innføring av frivillig revisjon i Sverige, ble det foreslått en terskelverdi for omsetning på 83 millioner svenske kroner. Denne ble kraftig redusert ved innføring av lovendringen i 2010, siden endelig terskelverdi for omsetning ble satt til 3 millioner svenske kroner. Begrunnelsen for den lave terskelverdien hadde bakgrunn i uro for svekkelse av revisors samfunnsrolle knyttet opp mot skatterapportering og forebygging mot økonomisk kriminalitet (Prop. 51L 2010-2011, 20-21).

Danmark er det eneste av de to landene som har regulert terskelverdiene i ettertid. 1 januar 2011 ble terskelverdien for nettomsetning økt til 8 millioner danske kroner og balansesummen ble økt til 4 millioner danske kroner. (Prop. 51L 2010-2011, 20). Videre innførte Danmark i 2013 en ny erklæringsstandard som skal gjelde for revisjonspliktige foretak med omsetning inntil 72 millioner DKK. Erklæringsstandarden vil gjøre det lettere og rimeligere for revisjonspliktige til å få en revisjonserklæring. Den vil dermed fungere som et alternativ til den lovpålagte revisjonen for selskap som har åtte millioner danske kroner i omsetning, jf. pressemelding fra Erhvervsstyrelsen 22. april 2014. Dette viser at Regjeringen i Danmark er på offensiven og fortsetter forenklingen for aksjeselskaper i Danmark. Dette skulle tilsi at både Norge og Sverige bør fokusere på tilsvarende økning av terskelverdiene og ytterligere forenklinger for små AS.

I Danmark foretok Erhvervs- og Selskabsstyrelsen en evaluering av lempet revisjonsplikt allerede i 2008. Deretter har det blitt foretatt tilsvarende årlige evalueringer. Den første evalueringen viste at 22,8 prosent av de som kunne fravelge revisor basert på regnskapet for 2007 hadde gjort det. Videre viste rapporten som var basert på regnskapsåret 2008 at 32,3 prosent hadde fravalgt revisor. Siste evaluering som foreligger var basert på regnskapsåret 2009 og da hadde 37 prosent fravalgt revisor (Erhvervsstyrelsen 2012). Det kan dermed se ut til at det er en tendens til at andelen som velger frivillig revisjon er synkende med årene. Den danske Erhvervsstyrelsen foretok også en kontroll av regnskapskvaliteten og om det var vesentlige forskjeller mellom selskap som hadde valgt bort revisor og de som hadde revisor. Konklusjonen var at de ikke fant vesentligere høyere feilandel i regnskap som ikke ble revidert, sammenlignet med selskap som frivillig hadde valgt revisjon eller var pålagt revisjon. Videre

konkluderte de med at lempet revisjonsplikt ikke hadde medført økt omfang av økonomisk kriminalitet (Erhvervsstyrelsen 2012). En slik undersøkelse pågår i disse dager også i Norge. På vegne av Finansdepartementet foretar Handelshøyskolen BI, ved Professor John Christian Langli, en analyse av regnskapskvaliteten i norske foretak. Formålet med undersøkelsen er blant annet å undersøke om det er signifikante forskjeller i regnskapskvaliteten på regnskap avlagt med revisorberetning og de uten beretning, jf. informasjon på DnRs hjemmeside 29. november 2013. Rapporten vil foreligge i løpet av november 2014, men resultatet så langt indikerer at det ikke er funnet store forskjeller mellom selskapene som har revisor og de som har valgt bort revisor, jf. informasjon fra DnR 4. april 2014. Vi har en forventning om det endelige resultatet av undersøkelsen ikke vil vise signifikante forskjeller. Det begrunnes blant annet med at undersøkelsen gjennomføres såpass kort tid etter lovendringen trådte i kraft samt at nystiftede selskap ikke skal være inkludert i analysen.

Før lovendringen om frivillig revisjon ble vedtatt i Norge, så Regjeringen hen til utviklingen i nabolandene og særlig på erfaringene fra Sverige og Danmark. I de tre landene har det vært problematikken rundt skatt og avgift som ofte har vært tema, da revisor har hatt en viktig rolle knyttet til kontroll av riktig skatte- og avgiftsbehandling. Vi har en antagelse om at lovgiverne i Norge vil se hen til erfaringene fra Danmark om lempet revisjonsplikt når det blir aktuelt å øke terskelverdiene også i Norge. I Danmark var det 37 prosent som hadde fravalgt revisor basert på regnskapsåret for 2009. Hvorvidt denne er på samme nivå i Norge kommer vi tilbake til i avsnitt 5.3. I Norge er det imidlertid et klart skille mellom regnskapsfører og revisor. Dette skillet er ikke så klart definert i våre naboland, noe som kan medføre at konsekvensene av lempet revisjonsplikt kan bli noe annerledes i Norge enn hva som er tilfelle i Danmark og Sverige.

2.4 Revisjonsbransjen i Norge

2.4.1 Revisjonsselskapene

Revisjonsbransjen i Norge domineres i dag av fem store aktører, EY, PwC, Deloitte, KPMG og BDO. Sistnevnte revisjonsselskap, er blitt en utfordrer til det tradisjonelt sett Big4 i Norge de siste årene. Det at BDO er blitt det tredje største

revisjonsselskapet i Norge, målt i omsetning til revisjonsklienter, jf. figur 1-2, er for så vidt et særegent fenomen i forhold til Europa og resten av verden. I Europa og ellers i verden er det Big4 som fortsatt dominerer som de største revisjonsselskapene. Ifølge Wikipedia er BDO det femte største revisjonsnettverket internasjonalt. Vi har ikke informasjon om andre land der BDO er blitt en klar utfordrer til Big4 på revisjonstjenester.

I 2013 var det registrert 563 revisjonsselskaper i Norge, men antall revisjonsselskaper er imidlertid betydelig redusert de siste fem årene, jf. figur 1-1. Som nevnt tidligere har det sannsynligvis sammenheng med bortfallet av revisjonsplikten. Ved bortfallet av revisjonsplikten og andre hendelser i det norske og internasjonale revisjonsmarkedet, har revisjonsselskapene måtte tilpasse seg et marked i endring. Preventiv og offensiv strategitilpasning for å styrke markedsposisjonene ble dagsaktuelt for revisjonsselskapene. Det forelå sterke antagelser om at mange av de minste revisjonsselskapene ville miste en stor del av porteføljen sin på grunn av bortfallet av revisjonsplikten og at det dermed ville være en fordel å være del av et større revisjonsnettverk. En stor sammenslåing ble gjennomført i 2011 da BDO og Inter Revisjon slo seg sammen, jf. pressemelding fra BDO 17. juni 2011. Ifølge DnR medførte fusjonen at BDO ble på størrelse med Deloitte og KPMG i Norge. Det var imidlertid noen av selskapene i Inter Revisjon som valgte å ikke bli med over i BDO, se for eksempel pressemelding fra KPMG 18. februar 2011. Ytterligere sammenslåinger ble gjennomført i 2012, herunder BDOs sammenslåing med Crowe Horwath, jf. pressemelding fra BDO 16. mars 2012.

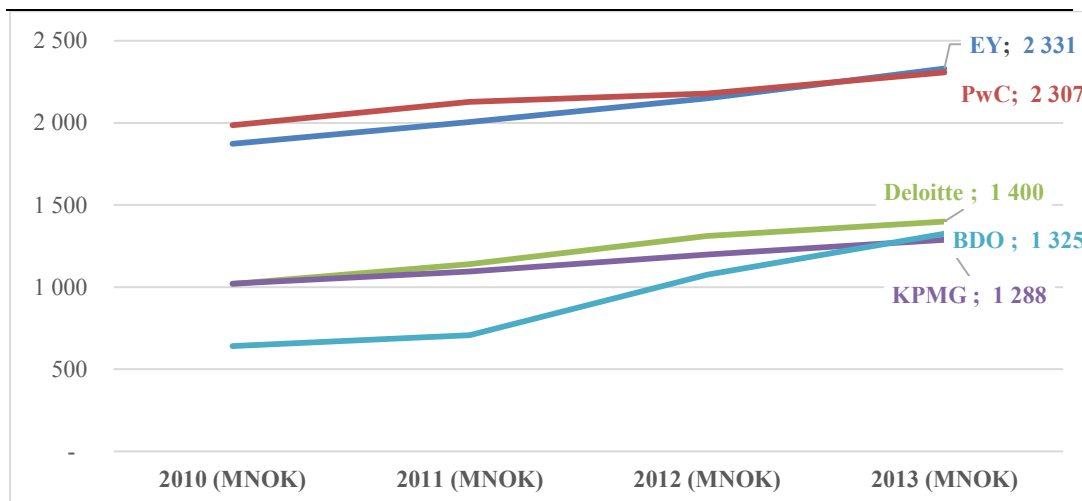
2.4.2 Nærmere om de store revisjonsselskapene

Internasjonalt er det allmenn kjent at Big4 dominerer revisjonsmarkedet. Big4 var opprinnelig Big6, men etter sammenslåingen mellom Price Waterhouse og Coopers & Lybrand i 1998, ble Big6 redusert til Big5. Videre førte kollapsen i Arthur Andersen i 2002 til at Big4 ble etablert (Carson et al 2012, 49). I medlemslandene til EU har Big4 under 26 prosent markedsandel av totale revisjonsklienter, men i fire av medlemslandene har imidlertid Big4 en signifikant høyere markedsandel på 35–44 prosent. Danmark og Sverige er to av disse landene der Big4 har høy markedsandel (Vourc'h og Morand 2011). I Sverige sto

Big4 for 83,7 prosent av revisjonsinntektene til de ti største revisjonsfirmaene i 2009. Tar man med BDO og Grant Thornton, som henholdsvis det femte og sjette største revisjonsselskapet i Sverige, var andelen oppe i 95,3 prosent (Sundgren og Svanström 2013, 33).

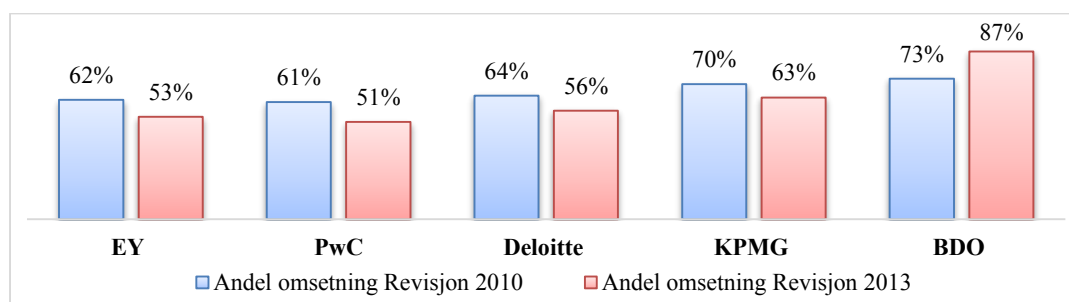
Tidligere har det vært Big4 som også har dominert revisjonsbransjen i Norge, men gjennom en rekke fusjoner og oppkjøp de siste årene, har BDO blitt en revisjonsgigant på lik linje med de andre store revisjonsselskapene. Det er interessant å se på utviklingen i Norge og hvordan det har utviklet seg til å bli fem store tilbydere av revisjonstjenester. Ifølge Finanstilsynets dokumentbaserte tilsyn i 2011 utførte Big4 51,6 prosent av den lovpålagte revisjon i 2010. Tar man med BDO, som internasjonalt sett er det femte største revisjonsnettverket i verden, var total markedsandel for de fem største revisjonsselskapene 62,2 prosent i 2010. Dette er vel og merke før lovendringen om frivillig revisjon for de minste aksjeselskapene trådte i kraft. Ifølge forespørsel til Finanstilsynet er det ikke gjennomført dokumentbaserte tilsyn etter 2011, jf. mailkorrespondanse med seniorrådgiver i Finanstilsynet Anita Skuse 31. mars 2014. Neste dokumentbaserte tilsyn vil trolig komme i løpet av 2014, og det skal da bli interessant å lese hvordan markedsandelene har utviklet seg.

Administrerende direktør i BDO, Trond-Morten Lindberg, uttrykte imidlertid ingen redsel for at revisjonsplikten fjernes for de minste selskapene, jf. uttalelse i pressemelding fra BDO 18. april 2011. Tvert imot mente han at bortfallet av revisjonsplikten ga BDO mulighet til «(...) å utvikle og levere en rekke nye produkter og tjenester spesialtilpasset denne delen av markedet.» Lindberg forventet særlig vekst innenfor skatte- og avgiftsområdet. Videre uttrykte han fokus på å levere tjenester «(...) som hjelper næringslivet å lykkes i sin virksomhet (...)» og han ser også frem til ytterligere forenklingstiltak for de små selskapene. Som et resultat av BDOs oppkjøp de siste årene har det norske revisjonsmarkedet endret seg mye. Nasjonalt har BDO altså klart å utfordre Big4 på revisjonstjenester og har posisjonert seg som det tredje største revisjonsselskapet i Norge, målt i omsetning til revisjonsklienter, jf. figur 1-2. BDO er blitt det fjerde største av de fem store revisjonsselskapene, målt i sum omsetning i 2013, jf. figur 2-1 under der sum omsetning i 2013 er angitt i MNOK.

Figur 2-1: Utvikling i sum omsetning hos de store revisjonsselskapene siste fire år⁷.

Til tross for at revisjonsplikten har bortfalt for de minste aksjeselskapene har de store revisjonsselskapene hatt omsetningsvekst de siste årene. EY var det revisjonsselskapet med høyest omsetning i 2013, med en omsetningsvekst på 25 prosent fra 2010. BDO har imidlertid hatt en omsetningsvekst på hele 69 prosent i tilsvarende periode. KPMG hadde lavest omsetning i 2013 og BDO passerte dermed KPMG i totalomsetning i 2013. Selv om samtlige av de store revisjonsselskapene har hatt omsetningsvekst de siste årene, har andel av omsetning som gjelder revisjon blitt redusert hos fire av de fem store revisjonsselskapene.

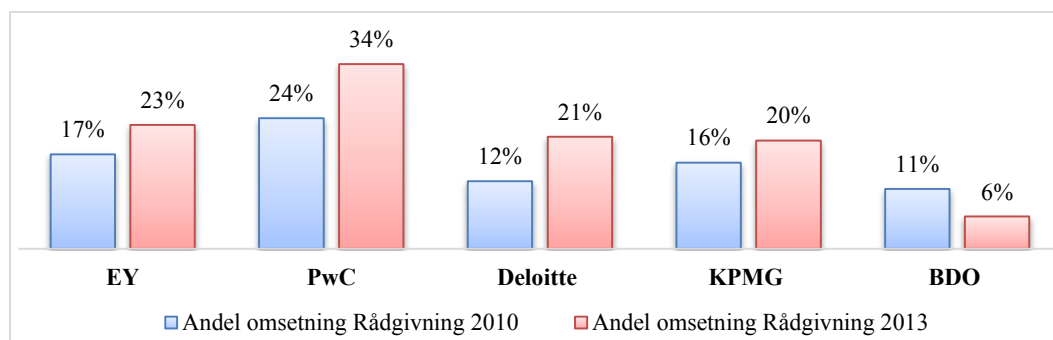

Figur 2-2: Andel av sum omsetning innen virksomhetsområdet revisjon, 2010 vs. 2013.

For EYs vedkommende var andel av total omsetning innenfor revisjon 62 prosent i 2010 og 53 prosent i 2013, altså en mindre andel av EYs omsetning gjelder revisjon i 2013 enn hva som var tilfelle i 2010. BDO hadde imidlertid en

⁷ Tallene er hentet fra selskapenes åpenhetsrapporter. Referanse til åpenhetsrapport for 2013 følger i litteraturlisten. Tall for BDO i 2010 og 2011 er hentet fra selskapets årsregnskapet, som vi fikk tilsendt ved kontakt med selskapet.

omsetning innenfor revisjon på henholdsvis 73 prosent og 87 prosent. Årsaken til økning hos BDO, henger mest sannsynlig sammen med oppkjøpene som er gjennomført de siste årene. De andre fire store må dermed ha vridd omsetningen sin mot andre virksomhetsområder. Som figur 2-3 viser har andel av omsetning innenfor virksomhetsområdet rådgivning økt hos samtlige av de store revisjonsselskapene med unntak av BDO.

Figur 2-3: Andel av sum omsetning innen virksomhetsområdet rådgivning, 2010 vs. 2013.

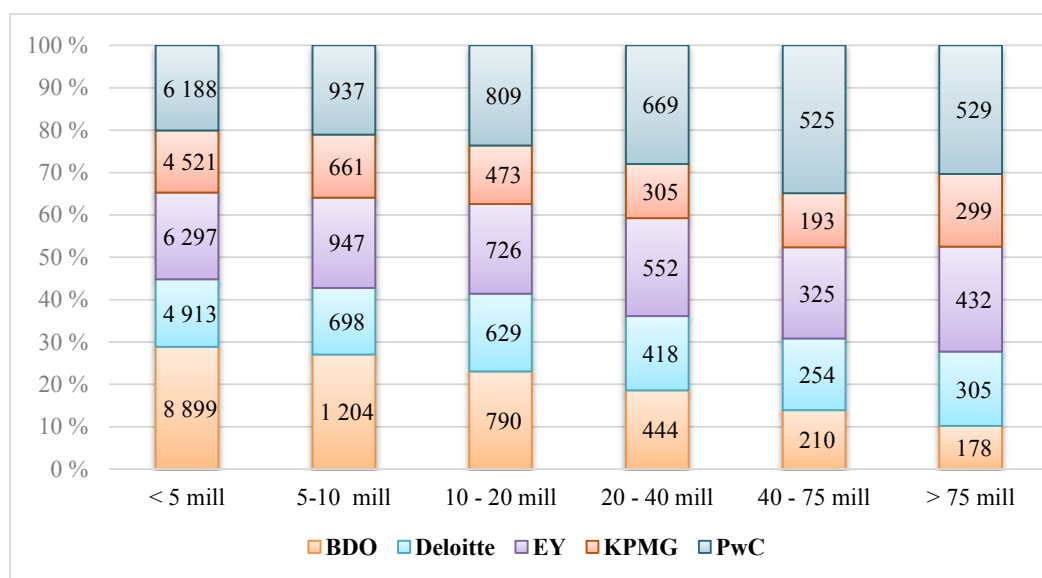
PwC har økt sin andel av omsetning innenfor rådgivning fra 24 prosent i 2010 til 34 prosent i 2013, samtidig som andel av omsetning til revisjon ble redusert fra 61 prosent til 51 prosent, jf. figur 2-2. Denne utviklingen er i samsvar med våre forventninger om at revisjonsselskapene vil vri deler av sin omsetning mot andre tjenesteområder enn revisjon. Selv om det å tilby rådgivningstjenester ikke ville bli en «redningsplanke» for revisjonsselskapene når revisjonsplikten falt bort, antok man at dette var et område som ville være i stor vekst i årene etter lovendringen. Det kan dermed virke som at de fleste av de store revisjonsselskapene vrir tjenestetilbudet sitt fra revisjon til andre tjenester, herunder rådgivning.

2.4.3 Antall revisjonsklienter

Ifølge Finanstilsynets dokumentbaserte tilsyn i 2011 hadde Big4 og BDO en markedsandel på 62 prosent av lovpliktig revisjon i Norge, målt i inntekter. Antall revisjonspliktige var 234 208 og 45 prosent ble revidert av ett av de store revisjonsselskapene. Blant de store revisjonsselskapene var det BDO som hadde flest klienter i 2010, med 37 948 klienter totalt. BDO skilte seg markant ut som det revisjonsselskapet med flest antall klienter. Til sammenligning hadde KPMG

10 017 klienter, men det var dog klienter som innbrakte høyere revisjonshonorar enn klientene til BDO.

Figur 1-3 viste klientporteføljen til de store revisjonsselskapene, fordelt på omsetningskategori. Figur 2-4 under er utarbeidet på tilsvarende måte, men er fordelt på omsetningskategori og ikke revisor.

Figur 2-4: Oversikt over fordeling av klienter i 2010 per omsetningskategori.

BDO har altså flest klienter med sum driftsinntekter mindre enn fem MNOK, mens PwC har flest klienter i omsetningskategorien for de med driftsinntekter større enn 75 MNOK. Hvordan denne figuren fremstår tre år etter bortfallet av revisjonsplikten kommer vi tilbake til i avsnitt 5.6.2 og figur 5-24.

2.5 Regnskapsførerrollen

Administrerende direktør i NARF, Sandra Riise, uttrykte i forbindelse med lovendringen om frivillig revisjon at svært mange revisorer kom til å ta autorisasjon som regnskapsfører (AAA-Magasinet 2011). DnR informerte om at mange revisorer tar ut autorisasjon som regnskapsfører. I Finanstilsynets årsmelding for 2012 fremkommer det også at enkelte av de store revisjonsselskapene kjøper opp regnskapsførervirksomheter for å kunne tilby regnskapsførertjenester til tidligere revisjonskunder. Finanstilsynet påpeker imidlertid at det er for tidlig å si noe om konsekvensene for

regnskapsførerbransjen som følge av at de minste aksjeselskapene kan unnlate revisjon, jf. Finanstilsynets årsmelding for 2013. Vi vil ikke se nærmere på hvor mange revisorer som tar ut autorisasjon som regnskapsfører, men vi ønsker å undersøke hvor mange regnskapsklienter de store revisjonsselskapene har, jf. underspørsmål 3 i avsnitt 1.2. Det som kan være interessant er å se på hvor mange som har valgt ett av de store revisjonsselskapene som regnskapsfører når de har fravalgt revisor, jf. analyse i avsnitt 5.7.

2.5.1 Bransjeforeningene, DnR og NARF

DnR og NARF, de to faglige organene for revisorer og regnskapsførere i Norge, har kjempet på hver sin side i diskusjonen om bortfall av revisjonsplikten. DnRs administrerende direktør Per Hanstad uttalte til Dagens Næringsliv i forbindelse med bortfallet av revisjonsplikten at «(...) behovet for revisjon i små selskaper er stor, også i virksomheter som har ekstern regnskapsfører» (Hanstad 2010). DnR gav i høringsuttalelsen til NOU 2008: 12, støtte til utvalgets konklusjon om å beholde revisjonsplikten for alle aksjeselskaper i Norge. NARF var blant de faglige organene som støttet forslaget om opphevelse av revisjonsplikten fordi de mente at revisjonskostanden for små aksjeselskaper oversteg nytten. De mente også at man måtte vurdere forslaget ut fra et internasjonalt konkurransehensyn, og at bortfall av revisjonsplikten i dette tilfellet ville bringe det norske regelverket nærmere den internasjonale utviklingen, jf. Prop. 51 L (2010-2011). Når forslaget om frivillig revisjon ble vedtatt, uttalte administrerende direktør i NARF, Sandra Riise, at «En bedre julegave kan ikke norske småbedrifter få. Endelig skal aksjeselskapene få velge om de er tjent med revisjon eller ikke.» (NARF, 2010). De store revisjonsselskapene så sitt snitt til å tilby regnskapsførertjenester istedenfor revisjonstjenester da lovendringen om frivillig revisjon ble innført. Noen av revisjonsselskapene satset mer på dette enn andre. Ifølge pressemelding fra PwC kjøpte de blant annet regnskaps- og rådgivingselskapet Vassdal & Eriksen i 2012. Andreas Vik, leder for BDO Foretaksservice, uttalte til Finansavisen at BDO var overrasket over at Big4 ikke satset mer på regnskap, og at de ikke har levert regnskapsførertjenester slik det ble gitt inntrykk for tidligere. Videre ga han uttrykk for at konkurransen fra banker og forsikringsselskaper derimot var blitt tøff (Vik 2014, 24).

2.6 Revisors nye tjenester

Bortfallet av revisjonsplikten har ført til at revisjonsselskapene tilbyr andre tjenester enn finansiell revisjon til sine tidligere revisjonsklienter. Disse tjenestene omtales som «revisors nye tjenester». 24. oktober 2012 sendte Finansdepartementet ut på høring et forslag om å endre revisorlovens virkeområde til å omfatte nettopp disse nye tjenestene. Ifølge DnR omfatter «revisors nye tjenester» revisjon av deler av årsregnskapet, en forenklet revisorkontroll eller rådgivnings- og regnskapsføringstjenester. DnR har utarbeidet brosjyrer over hvilke tjenester revisor kan tilby utenom den tradisjonelle årsregnskapsrevisjonen. Bakgrunnen for disse var å informere selskapene som kan fravelge revisor om at øvrige plikter ovenfor det offentlige i forbindelse med innsendelse av årsregnskap og ligningsdokumenter fremdeles består, selv om revisjonsplikten forsvinner. Revisor anses å ha god kompetanse og erfaring ved bistand i forbindelse med utarbeidelsen av disse dokumentene. Tilbud av de nye tjenestene er å anse som en direkte konsekvens som følge av bortfall av revisjonsplikten.

2.6.4 Bransjeglidning

Bransjeglidning er et sentralt tema i dagens revisjonsbransje. Det har vært mye snakk om bransjeglidning mellom regnskapsføring og revisjon og hvorvidt revisorer vil ta ut autorisasjon som regnskapsfører. Kairos Future utarbeidet i 2013 en rapport på vegne av FAR, hvor man kom frem til at blant annet rådgivning ville være det området som økte mest og dermed ville være viktigste tjenesten for revisjonsbransjen i fremtiden. Slike endringer er ikke å forstå som nye tjenester, men nye fokusområder. Som nevnt i avsnitt 2.4.2 over, ser man en tydelig endring i økt andel av omsetning innen rådgivning hos de store revisjonsselskapene. Hvorvidt det skyldes bortfallet av revisjonsplikten har vi ikke undersøkt i vår oppgave.

3. Teoretisk fremstilling

I dette kapitlet vil vi redegjøre for teori om aktuelle emner knyttet til vårt tema. Avslutningsvis gis en oppsummering av særlig relevant teori til vår studie.

3.1 Etterspørsel etter frivillig revisjon

Hva som bestemmer etterspørselen etter revisjon er et emne som har vært studert i en årrekke. Behovet for revisjon melder seg ofte når det eksisterer informasjonsasymmetri eller agent- og prinsipalkonflikter i selskaper. Mye av tidligere forskning har imidlertid konsentrert seg om å undersøke etterspørselen etter revisjon blant offentlige, noterte foretak, men det finnes også empiri for mindre private foretak. Etter lempingen av revisjonsplikten i de fleste land, har emnet om etterspørsel etter frivillig revisjon fått ny aktualitet, og særlig i land der man har økt terskelverdiene for å fravelge revisor. Collis, Jarvis og Skerratt (2004) utførte en undersøkelse i Storbritannia om etterspørselen etter frivillig revisjon blant små selskaper dersom terskelverdiene for fravalg ble økt. Hele 63 prosent av de som tilfredsstilte terskelverdiene ville fortsette med revisjon. Det underbygget at majoriteten av selskapene mente at nytten av revisjon oversteg kostnaden. Videre undersøkte de hvorvidt de tre terskelverdiene; omsetning, balansesum og antall ansatte, var hensiktsmessige mål på etterspørselen etter revisjon. Et interessant funn i deres undersøkelse var at det nødvendigvis ikke var størrelsen på selskapet som bestemte hvorvidt de valgte frivillig revisjon. Det som var av større betydning var ledelsens verdioppfatning av revisjonen og hvorvidt den bidro til å forbedre informasjon til omverden, samt en kontroll av selskapets interne rutiner. Frivillig revisjon var altså assosiert med selskap der ledelsen mente at revisjon forbedret kvaliteten på den finansielle informasjonen, samt at revisjonen ga en kontroll av interne rutiner.

Disse funnene ble også bekreftet i en analyse av etterspørselen etter revisjon der Collis (2010) sammenlignet Storbritannia med Danmark. I denne studien var imidlertid ikke revisjonens betydning for kontroll av selskapets interne rutiner av signifikant betydning for de britiske selskapene (Collis 2010, 226). Collis konkluderte med at det kan synes som om at det er viktigere å redusere informasjonsrisiko, iboende risiko og kontrollrisiko i Danmark, sammenlignet

med Storbritannia. Denne studien som Collis gjennomførte ble også utført i Finland, jf. studien til Niemi et al (2012). Til tross for regulatoriske forskjeller mellom land, så er mange av driverne for etterspørsel etter frivillig revisjon felles i Storbritannia, Danmark og Finland (Collis 2012, 445).

Niemi et al (2012) studerte hva som var driverne for etterspørsel av frivillig revisjon i Finland. Undersøkelsen baserte seg på 412 små selskaper i 2005, før frivillig revisjon ble innført i Finland. De kom frem til at 60 prosent ville velge frivillig revisjon, en overraskende lik andel som i Storbritannia. Resultatene fra den finske studien viste mange likheter til Storbritannia når det gjaldt driverne av etterspørsel etter frivillig revisjon. De mest robuste driverne bak etterspørselen etter frivillig revisjon hos små selskaper i Finland var størrelsen på selskapene, ekstern (bank) finansiering, behov for kontroll av interne rutiner og forbedring av regnskapskvaliteten (Niemi et al 2012, 189).

Ett av resultatene fra undersøkelsen til Niemi et al (2012) var at utkontraktering av kritiske regnskapsfunksjoner skaper informasjonsasymmetri mellom eierne eller ledelsen og den eksterne parten. Dette «moral hazard» - problemet oppstår fordi eierne eller ledelsen ikke kan observere eller overvåke innsatsen (og kvaliteten) til den eksterne regnskapsføreren direkte og det kan vekke behov for å overvåke sistnevnte, og dermed etterspørre frivillig revisjon (Niemi et al 2012, 173). I kontrast til dette funnet viste undersøkelsen til Niemi et al (2012) at selskaper som ser det som fordelaktig å engasjere regnskapsfører som skatterådgiver, er mindre villige til å velge frivillig revisjon. Det kan sees i sammenheng med at, særlig i land der skatten blir basert på regnskapet, vil tilgjengelighet på konkurranse og kostnadsbesparende skatterådgivning fra ekstern regnskapsfører redusere insentivet til å engasjere revisor.

En undersøkelse utført av Svanström og Boter (2012) av 421 SMEs i Sverige med data fra 2006, viste at hele 67 prosent ville velge frivillig revisjon (Svanström og Boter 2012, 346). Videre undersøkte de regionale forskjeller i forholdet mellom SMEs og revisor i tre regioner i Sverige, jf. avsnitt 3.5. De kom til at selskap lokalisert i landlige regioner (Småland) hadde størst etterspørsel etter frivillig revisjon, mens Stockholm, som var regionen med høy befolkningstetthet, hadde lavest etterspørsel etter frivillig revisjon. En andel på henholdsvis 81 og 61

prosent ville velge frivillig revisjon i de to regionene (Svanström og Boter 2012, 351).

Collis (2012) gjennomførte en undersøkelse i Storbritannia basert på data fra 2006 for 592 små selskaper, hvorav 419 av disse var mikroselskap⁸. I Storbritannia ble terskelverdiene for fravalg økt til EUs maksimale grenser første gang i 2004. Av de 592 små selskapene hadde 39 prosent valgt frivillig revisjon, mens 61 prosent hadde fravalgt revisor. Av mikroselskapene hadde 22 prosent valgt frivillig revisjon, mens 78 prosent hadde fravalgt revisor. Det var en vesentlig større andel som hadde fravalgt revisor enn hva mange andre studier har vist. Collis (2012) fant at for små selskaper så øker etterspørselen etter revisjon i hovedsak med størrelsen på inntektene i selskapet. Jo høyere inntekter, jo mer sannsynlig er det at selskapet velger frivillig revisjon. Det kan ha sammenheng med økt interesse fra investorer om å få et revidert regnskap, men også at kostnaden ved revisjon ikke blir sett på som en så stor og belastende byrde som den blir i mange av de aller minste selskapene. For mikroselskapene var det revisors rådgivende rolle som bestemte etterspørselen etter revisjon i høyest grad. Mikroselskap som benytter ekstern revisor som rådgiver var altså mer tilbøyelige til å velge frivillig revisjon, noe som understreker viktigheten av revisors rolle som rådgiver også for de minste selskapene. Funnene kan indikere at mikroselskap ser på revisjon som en fordelaktig kontroll av blant annet regnskapssystemene (Collis 2012, 457).

En undersøkelse om etterspørselen etter revisjon i private britiske selskaper ble også utført av Dedman, Kausar og Lennox (2014). De analyserte 6 274 selskaper som kunne fravelge revisor i 2004. Disse selskapene ble studert blant annet i forhold til hvilke revisorvalg de gjorde frem til 2006 når det kom nye endringer i terskelverdiene i Storbritannia. Resultatene fra studien indikerte at selskapene var mer tilbøyelige til å velge frivillig revisjon når de hadde høye agentkostnader, høy risikoprofil, fremtidig kapitalbehov, benyttet seg av rådgivningstjenester, samt når de uttrykte en høyere etterspørsel etter revisjonssikkerhet og kvalitet når revisjonen var obligatorisk (Dedman, Kausar og Lennox 2014, 3). Funnene fra

⁸ Selskap ble karakterisert som mikroselskap dersom de oppfylte to av tre terskelverdier: omsetning 5,7 MNOK (€0,7m), sum eiendeler 2,9 MNOK (€0,35m) og gjennomsnittlig antall ansatte lik 10. For å tilfredsstille terskelverdiene for små selskap måtte de oppfylle to av disse tre terskelverdiene: omsetning 7,2 MNOK (€8,8m), sum eiendeler 3,6 MNOK (€4,4m) og gjennomsnittlig antall ansatte lik 50. (Collis 2012, 442).

denne studien viste at 62,4 prosent fortsatte med revisor i perioden 2004–2006.

Imidlertid så viste studien at tendensen til å velge frivillig revisjon var synkende i løpet av disse årene. 71 prosent beholdt revisor i 2004, men andelen sank til 60 prosent i 2005 og 52 prosent i 2006. Årsaken til at andelen som beholder revisor synker etter hvert som årene går, kan være at enten så trenger selskapene tid på å lære seg de nye reglene, eller at de trenger tid til å justere lånebetingelsene i banken for å kunne dra fordel av å fravelge revisor (Dedman, Kausar og Lennox 2014, 12-13).

3.2 Effekter av frivillig revisjon

Lennox og Pittman (2011) studerte britiske selskaper og kom blant annet frem til at de selskapene som valgte frivillig revisjon, sendte ut et positivt signal til omverden, og motsatt for de som fravalgte revisor. Undersøkelsen ble foretatt på britiske selskaper som var pliktig til å ha revisor i 2003, men der revisjonen ble frivillig etter dette. Videre var et av funnene i deres studie at de selskapene som frivillig fortsatte med revisjon, dro nytte av en økt kredittrating på 2 prosent. Selskaper som valgte bort revisor fikk imidlertid nedjustert ratingen med over 4 prosent. Begge funnene samsvarte med forfatterens hypoteser i studien (Lennox og Pittman 2011, 1665). Noe overraskende så fant imidlertid Collis (2012) at denne sammenhengen ikke var tilfelle i sin studie av små selskaper i Storbritannia i 2006. Mens Lennox og Pittman (2011) fant bevis for at kredittratingen økte for selskap som frivillig valgte revisjon, via det positive signalet de sendte til omverden, fant Collis (2012) ingen statistiske bevis for å påstå at frivillig revisjon var positivt assosiert med å forbedre kvaliteten i finansiell informasjon eller at det har en positiv effekt for kredittratingen. En av grunnen til at de to studiene kan ha kommet frem til ulike funn var at Lennox og Pittman studerte faktiske, reelle forhold, mens Collis målte ledelsens oppfatning av effekten på selskapets kredittrating (Collis 2012, 457).

Den eksterne revisor spiller en avgjørende rolle i å fremme regnskapskvalitet, nettopp fordi revisor skal avgi en uavhengig bekreftelse på troverdigheten og riktigheten av årsregnskapet. Med andre ord så reduserer ekstern revisor potensielle agentkostnader mellom selskapet (eiere eller ledere) og eksterne parter

(se eksempelvis Hope og Langli 2010). Hope, Langli og Thomas (2012) studerte hvordan ulike eierskapsstrukturer og familierelasjoner påvirket agentkonflikter i private norske selskaper. Et av aspektene de studerte var om selskap som hadde høye agentkostnader hadde større etterspørsel etter revisor med høy revisjonskvalitet for å gi en troverdig bekreftelse av regnskapet. For å teste dette, kontrollerte de for i hvilken grad selskap med ulike karakteristika valgte en Big4 revisor. Et av resultatene de fant i denne sammenheng var at etterspørselen etter Big4 som revisor ble redusert i samme takt som konsentrert eierskap, nivå på eierandel på den andre største eieren, samt familierelasjoner mellom styret og majoritetseieren (Hope, Langli og Thomas 2012, 513).

Ifølge Van Tendeloo og Vanstraelen (2008) så kan valg av revisor som anses å ha høy revisjonskvalitet (for eksempel målt ved å velge Big4 som revisor) signalisere høy regnskapskvalitet og muligens forhindre bokettersyn fra skatte- og avgiftsmyndighetene. Hope, Langli og Thomas (2012) påpeker at dette kan være svært viktig i Norge der årsregnskapene til alle regnskapspliktige er offentlig tilgjengelig. Svært mye av regnskapsinformasjon og annen informasjon om selskapet er gratis tilgjengelig i offentlige databaser som www.proff.no (Hope, Langli og Thomas 2012, 502).

3.3 Revisjonskvalitet og BigN - premie

Hvorvidt et selskap velger Big4 som revisor eller ikke, er et veldig interessant forskningsspørsmål. Det kan ha sammenheng med at det er knyttet en antagelse om at Big4 utfører en revisjon som anses å være av høyere kvalitet enn andre revisjonsselskaper. Denne antagelsen om at Big4 indikerer høy revisjonskvalitet, er allment brukt i forskning (Svanström 2008, 89). Videre kan denne antagelsen om at Big4 er forbundet med høy revisjonskvalitet knyttes opp mot hvorvidt det har betydning for om selskap som revideres av Big4 i mindre grad fravelger revisor enn selskap som revideres av andre enn Big4. En svakhet knyttet til denne oppfatningen om at Big4 utfører en revisjon som er av høyere revisjonskvalitet, er at den i vesentlig grad er basert på empiriske studier av noterte foretak i USA. Det er altså lite forskning knyttet til ulik revisjonskvalitet hos Big4 og andre enn Big4 som revisor for europeiske private selskap.

En grunnleggende antagelse som er veletablert i eksisterende litteratur er også at Big4 står ovenfor en høyere straff (kostnad) ved å gjøre feil i revisjonen enn en non-Big4 – revisor i revisjonen av samme klient. Choi et al (2008) gjennomførte en undersøkelse på tvers av 15 land med ulike rettslige regimer, der hovedhensikten med studien var å utvikle en teori om hvordan rettslig regime kan påvirke prising av revisjonshonoraret og Big4 premie. Siden den potensielle kostnaden for et søksmål knyttet til feil i revisjonen er høyere for Big4 – revisor har de dermed et høyere insentiv til å øke revisjonsinnsatsen, enn andre revisjonsselskaper. Derfor er det en antakelse om at Big4 tar et høyere revisjonshonorar enn andre revisjonsselskaper, som en kompensasjon for økt innsats. Et av resultatene Choi et al (2008) kom frem til var at et lands miljø for rettssaker er en viktig faktor når man bestemmer revisjonshonoraret, revisjonsinnsatsen og således spredningen mellom størrelsen på revisjonshonoraret til Big4 og non-Big4 – revisorer. Norge anses som et land med lav risiko for søksmål. I perioden 1935 – 2005 var det kun registrert 40 rettssaker mot revisor, der 12 av disse var relatert til årsrapporten og revisjonsberetningen (Hope og Langli 2010, 578). Hope og Langli (2010) undersøkte revisors uavhengighet blant private norske selskap. De konkluderte med at revisor ikke var villig til å sette sin uavhengighet i fare, målt ved å utstede modifisert revisjonsberetning, når de mottok (store) honorar fra klientene deres. Niemi et al (2012) påpekte at generelt så blir land karakterisert av dets rettslige system, men risikoen for søksmål knyttet til feil i revisjonen av små private selskaper er sannsynligvis lav, uavhengig av det rettslige systemet i landet (Niemi et al 2012, 171).

Sundgren og Svanström (2013) gjennomførte en undersøkelse i Sverige basert på data fra 2009, der noe av hensikten med studien var å undersøke om revisjonskvalitet varierer med revisjonsselskaper. I denne undersøkelsen ble revisjonskvalitet målt ved hjelp av disiplinære sanksjoner mot revisor. Det kan anses som naturlig å anta at sannsynligheten for sanksjoner mot revisor øker hvis kvaliteten på utført arbeid er lav. Et av resultatene i studien var at sannsynligheten for sanksjoner var signifikant høyere for revisorer som ikke var blant de seks største revisjonsselskapene i Sverige. Dermed kunne de underbygge at det fantes kvalitetsforskjeller i det svenske revisjonsmarkedet (Sundgren og Svanström 2013, 33).

Det mest karakteristiske ved store revisjonsselskaper er at de tilhører et internasjonalt nettverk. Revisorer som er medlem av dette nettverket har da insentiv til å opprettholde en høy kvalitet, i og med at hele nettverket kan rammes dersom man avdekker feil ved revisjonen i ettertid. Sundgren og Svanström (2013) fant det det hensiktsmessig å studere forskjeller i revisjonskvalitet basert på «Top 6» og «non-Top 6» revisjonsselskaper i Sverige. Førstnevnte kategori innebar BDO og Grant Thornton, Sveriges femte og sjette største revisjonsselskap, i tillegg til Big4 (Sundgren og Svanström 2013, 36). Ett av de viktigste bidragene fra denne studien var at det kun ble registrert små kvalitetsforskjeller mellom Big4 og BDO og Grant Thornton. Det tilsa at man dermed kunne si at i det svenske private markedet, så er BDO og Grant Thornton i stand til å gjennomføre revisjon av samme kvalitet som Big4 (Sundgren og Svanström 2013, 52).

Lennox og Pittman (2011) la også til grunn at Big4 utfører revisjon av høyere kvalitet enn andre revisjonsselskaper. Videre forventet de at selskaper som fravalgte revisor hadde en revisor som ikke var Big4 når revisjon var pålagt. Det begrunnet de med at disse selskapene anses å ikke være opptatt av høy revisjonskvalitet, i motsetning til selskap som verdsetter revisors arbeid og dermed ønsker å beholde revisor. Med denne antakelsen kan vi forvente at det er flere av de som velger å beholde revisor som har ett av de store revisjonsselskapene. Videre skulle det tilsi at de store revisjonsselskapene automatisk ville oppnå høyere markedsandel etter bortfallet av revisjonsplikten, da de små revisjonsselskapene antas å ha en større andel av selskapene som vil fravelge revisor. Lennox og Pittman (2011) konkluderte med at lovendringen om frivillig revisjon i Storbritannia hadde en høyere innflytelse på non-Big4 selskaper (2011, 1674) og at de som benyttet Big4 som revisor fravalgte revisor i mindre grad enn de som ikke ble revidert av Big4.

En av hypotesene i studien til Dedman, Kausar og Lennox (2014) var at selskap som hadde Big4 revisor, og/eller betalte et høyere honorar i 2003, ville være mer tilbøyelige til å beholde revisor etter 2004. Med bakgrunn i tidligere empiri om at Big4 leverer en høyere revisjonskvalitet enn andre, så forventet de at selskap som etterspurte høyere revisjonskvalitet når revisjonsplikten var obligatorisk ville fortsette å ha revisor når valget ble frivillig. Resultatene fra studien underbygget

påstanden til Dedman, Kausar og Lennox, og de fant at 6,7 prosent av selskapene som fortsatte med revisor hadde Big4 som revisor i 2003, sammenlignet med bare 3,1 prosent av selskapene som senere valgte bort revisor (Dedman, Kausar og Lennox 2014, 14).

Det finnes empiri som taler for at de som velger frivillig revisjon vil akseptere et høyere honorar. De er gjerne opptatt av at revisjonen skal gi høy sikkerhet og velger derfor Big4 siden de kjennetegnes av høyere revisjonskvalitet enn andre. Dette er blant annet bekreftet i studien til Lennox og Pittman (2011). De la til grunn en antakelse om at selskapene som fravalgte revisor ønsket å betale lavest mulig honorar til revisor når revisjonen var pålagt (Lennox og Pittman 2011, 18). Denne antagelsen fikk de testet statistisk og konkluderte i samsvar med forventningen om at selskap som fravelger revisor betalte et signifikant lavere honorar i 2003, når revisjonen var lovpålagt, enn de som beholdt revisor etter lovendringen i 2004. Dette kan underbygge at selskaper som fravelger revisor i større grad ikke velger Big4 som revisor, og dermed at mindre revisjonsselskaper blir hardere rammet av bortfallet av revisjonsplikten.

Willekens og Achmadi (2003) studerte prising av revisjonstjenester og konsentrasjon i det belgiske private markedet i årene 1989 og 1997. De drøftet også etterspørselen etter revisjon og påpekte at frivillig revisjon kun gjaldt for de minste belgiske selskapene. De argumenterte så for at mange har revisor kun fordi det er lovpålagt og ikke av økonomiske årsaker. Relative små private selskaper, med få agentproblemer, vil dermed være interessert i å velge den billigste tilgjengelige revisjonen, kun for å oppfylle lovpålagte krav. Siden store revisjonsselskaper synes å ta en noe høyere pris enn andre mindre revisjonsselskaper, kan det bety at klienter ikke er interessert i å betale for dette og dermed velger en annen revisor. De mente at dette kunne være med på å forklare lav konsentrasjon i det belgiske revisjonsmarkedet (Willekens og Achmadi 2003, 438).

3.4 Priskonkurranse og økt konsentrasjon

Som er resultat av et ønske om mindre konsentrasjon og dominans av Big4 i revisjonsmarkedet, la EU frem «Green Paper» vedrørende revisors rolle i 2010. Et av fem hovedformål var «å styrke konkurransen mellom revisjonsselskapene, herunder ta vekk hindringer for at små og mellomstore revisjonsselskaper kommer inn på markedet»⁹. Bakgrunnen var det faktum at Big4 har over 90 prosent av markedet blant selskaper av allmenn interesse i Europa, noe som gjør det vanskelig for andre revisjonsselskaper og komme inn på markedet. I det internasjonale revisjonsmarkedet håper EU å kunne påvirke og endre konkurransen i revisjonsbransjen, ved å innføre forbud mot «Big4-klausuler»¹⁰, tvungen rotasjon og anbudsplikt (EU-kommisjonen 2010).

Det er mye empiri knyttet til Big4 sin markedsdominans og det eksisterer en generell bekymring blant revisjonsregulatorer at det er for høy konsentrasjonen av Big4. Imidlertid fant Francis, Michas og Seavey (2013) bevis for det motsatte i deres undersøkelse om konsentrasjon i revisjonsmarkedet og kvaliteten på reviderte resultater. De fant at kvaliteten på revisjon utført av Big4 er gjennomsnittlig høyere når Big4 har en større markedsandel i et land, sett i forhold til non-Big4 revisorer. Men noen av resultatene de kom fram til støttet også bekymringene til regulatorene, nemlig at klienter til Big4 hadde større periodiseringer, var mindre villige til å rapportere tap, samt mindre tidsriktig tapsføring. Dette resultat var tilfelle når kun ett eller to av selskapene i Big4 dominerer markedet, istedenfor at alle selskapene i Big4 har lik andel av markedet. Økt konsentrasjon innen Big4 var dermed negativt assosiert med revisjonskvalitet (Francis, Michas og Seavey 2013, 328).

Flere internasjonale studier har diskutert problematikken med det sterkt markedsdominerende Big4 og hvordan oligopol kan medføre blant annet monopolistisk prisdannelse. Mange mener også at revisors objektivitet og uavhengighet kan svekkes og at det er fare for at revisor får involvering på lik linje med hva som var tilfelle i Enron-saken i USA. Dersom ett av de store

⁹ <http://www.regjeringen.no/nb/sub/europaportalen/eos/eos-notatbasen/notatene/2012/apr/endringer-i-revisjonsdirektivet.html?id=746408>

¹⁰ Big4 klausuler oppstår når en tredjepart, for eksempel at en bank krever i låneavtalen med klienten at selskapets revisor skal være ett av Big4 – selskapene.

revisjonsselskapene går overende kan det få voldsomme konsekvenser. Tidligere forskning har også vist at fusjoner mellom de store revisjonsselskapene har ført til en skarp økning i konsentrasjonen i bransjen. Cabàn-García og Cammack (2009) undersøkte konkurransenivået i markedet før og etter fusjonen mellom Price Waterhouse og Coopers & Lybrand i 1998, og før og etter oppløsningen av Arthur Andersen i 2002. De undersøkte også hvorvidt disse to hendelsene har ført til at de mindre revisjonsselskapene kunne få større markedsmakt, særlig i markedet med mindre klienter. Resultatene fra undersøkelsen støttet opp om forventningene til forfatterne, og viste at konsentrasjonen for hele revisjonsmarkedet økte etter de to hendelsene som beskrevet over. Et overraskende resultat fra undersøkelsen var imidlertid at nivået på konsentrasjonen blant de mellomstore revisjonsselskapene var generelt høyere enn for de største revisjonsselskapene. Grant Thornton og BDO dominerte konkurransen blant de mellomstore (Cabàn-García og Cammack 2009, 22).

I Willekens og Achmadi (2003) studie av belgiske private selskaper i 1989 og 1997, var et av forskningsspørsmålene om det var en signifikant positiv assosiasjon mellom revisors markedsandel og prising av revisjonstjenester i segmentet med revisjonsmarkedet for private selskaper. De fant at revisjonshonoraret var positivt assosiert med den aktuelle markedsandelen til revisorer i begge årene. Resultatet fra studien indikerte altså at revisjonsselskapene kunne ta et høyere honorar jo større markedsandel de hadde (Willekens og Achmadi 2003, 446). Dette resultatet samsvarer med tidligere forskning på offentlige selskaper, men studien avkreftet imidlertid den generelle antakelsen om at det ikke eksisterer noe premie i segmentet av private, mindre klienter (Willekens og Achmadi 2003, 450). I studien ble det funnet en signifikant økning i konsentrasjonen i det belgiske revisjonsmarkedet mellom 1989 og 1997 og resultatene fra studien indikerte videre at konkurransen mellom revisjonsselskapene økte i samme periode. I samsvar med tidligere forskning av offentlige selskaper var resultatene fra studien til Willekens og Achmadi at økt konsentrasjon i markedet øker, heller enn reduserer, priskonkurransen mellom revisjonsselskapene (Willekens og Achmadi 2003, 449).

3.5 Regionale forskjeller og betydningen for fravalg

Svanström og Boter (2012) gjennomførte en undersøkelse av 421 SMEs i tre regioner i Sverige, med det formål å undersøke hvordan forholdet mellom SMEs og revisor varierer mellom regionene. De tre regionene som ble benyttet i denne undersøkelsen var en landlig region (Småland), den urbane og store regionene (Stockholm) og den mer avsidesliggende og tynt befolkede regionen (Norrland). Dataene som ble benyttet i denne studien var innhentet i 2006. Resultatet fra deres undersøkelse viste at i områder med relativt lav befolkningstetthet og små bosettinger var forholdet mellom SMEs og revisor i større grad tillitsbasert, sammenlignet med mer urbane geografiske områder. Kvaliteten av tjenester som blir levert av revisor kan være vanskelig å bedømme for kunden, både før kjøp og i ettertid. Dermed vil høy grad av tillitt og engasjement i forholdet mellom revisor og klient kunne tjene som viktige variabler for etterspørselen etter tjenester fra revisor (Svanström og Boter 2012, 342). Generelt så er revisorer karakterisert som profesjonelle spesialister og som således har en høy grad av institusjonell tillit, noe som kan være fordelaktig ved levering av revisjon og andre tjenester til SMEs. For å etablere og opprettholde et dynamisk forretnings samarbeid der revisor tilbyr et bredt spekter av tjenester, mener Svanström og Boter (2012, 342) at det også er nødvendig å ha en høy grad av personlig tillit og engasjement.

Svanström og Boter kom frem til at ledelsen i selskaper som var lokalisert i mindre befolkningstette områder, herunder Norrland og Småland, opplevde en høyere grad av tillit og engasjement i forholdet deres til revisor, enn ledelsen i selskap som var lokalisert i Stockholm (Svanström og Boter, 2012, 347). Videre viste funnene i deres undersøkelse at selskap som var lokalisert i Småland, altså den landlige regionen hadde høyest etterspørsel etter frivillig revisjon, mens selskap i Stockholm hadde lavest etterspørsel. Resultatene var statistisk signifikante og de konkluderte med at SMEs i landlige regioner opplevde et sterkere forhold til deres revisjonsselskap enn SMEs i mer urbane strøk. Dermed fant de bevis som delvis underbygget en av hypotesene i studien deres om at SMEs i lavt befolkede regioner etterspør frivillig revisjon i høyere grad enn i urbane regioner (Svanström og Boter, 2012, 353). De oppnådde ikke full støtte for denne hypotesen siden Småland, og ikke Norrland, hadde høyest etterspørsel etter frivillig revisjon.

3.6 Tidligere empiri og kobling til vår studie

Hva som bestemmer etterspørselen etter revisjon og hvor mange som velger frivillig revisjon, er interessante forskningsspørsmål for vår studie. Det eksisterer også empiri som tilsier at driverne for etterspørsel etter frivillig revisjon er felles på tvers av landegrensene. Ulik lovgivning, rettslig regime og økonomi kan imidlertid tale for at det vil være nasjonale forskjeller i driverne bak etterspørsel etter frivillig revisjon. I Norge er det svært mange små AS og etter at revisjonsplikten bortfalt og aksjeloven ble forenklet, har vi vært vitne til en betydelig økning i antall nystiftede AS. En allmenn oppfatning fra tidligere studier er at frivillig revisjon er positivt assosiert med størrelsen på selskapet. Det kan tale for at mange av de minste selskapene i Norge fravelger revisor. Blant mikroselskapene i Storbritannia hadde kun 22 prosent valgt frivillig revisjon (Collis 2012). Hvorvidt andelen er så lav også i Norge, kommer vi tilbake til i avsnitt 5.4, men siden det er mange små AS i Norge, har vi en forventning om at andelen av selskaper som velger frivillig revisjon i Norge, også vil være lav.

Tidligere forskning har også antydnet at andelen som velger frivillig revisjon er synkende med årene (Dedman, Kausar og Lennox 2014). Det kan skyldes at selskapene er etternølere og at de trenger tilpasningstid til lovbestemmelsen. Vi har derfor analysert fravalgsandel for hvert av årene i avsnitt 5.3 for å se hvilket år det var høyest fravalgsandel. Vi har imidlertid en forventning knyttet til våre resultater at vi vil se at svært mange AS fravalgte revisor allerede første året lovendringen kom. Vi forventer derfor at fravalgsandelen vil være høyere i 2011 enn i 2012 og 2013. Siden revisjonsplikten har vært diskutert i mange år i Norge og Regjeringen har fokusert på forenklinger for næringslivet, tror vi at norske næringsdrivende vil være forberedt på at revisjonsplikten bortfalt i 2011.

Et av resultatene fra undersøkelsen til Niemi et al (2012) var at utkontraktering av kritiske regnskapsfunksjoner skaper informasjonsasymmetri mellom eierne eller ledelsen og den eksterne parten og som dermed kan danne et behov for frivillig revisjon. Dette resultatet kan også være interessant for Norges vedkommende, da det er en generell oppfatning av at selskap som har ekstern regnskapsfører velger bort revisor. Det kan altså oppstå informasjonsasymmetri og avhengig av agentforholdet kan det tilsi at en ønsker en bekreftelse fra en uavhengig tredjeperson. Derfor trenger det nødvendigvis ikke være slik at selskap som har

ekstern regnskapsfører i større grad velger bort revisor enn de som ikke har ekstern regnskapsfører.

Resultatene fra Svanström og Boters (2012) undersøkelse skulle tilsi at landlige områder og regioner kjennetegnet med lav folketetthet skulle ha lavest fravalgsandel. Dette kan begrunnes med at SMEs i disse regionene opplevde en høyere grad av tillit og engasjement i deres forhold til revisor enn i mer urbane regioner. Det er også et begrenset antall revisjonsselskaper i regioner med lav folketetthet slik at forholdet mellom SMEs og revisor antagelig er mer stabilt, da det ofte kan være vanskelig og kostbart å bytte revisor (Svanström og Boter, 2012, 344). I Norge viser tidligere studier motsatt resultat, nemlig at i fylker med lav folketetthet så er det høyest fravalgsandel (se eksempelvis Vestrum og Gjerding-Smith 2012). Som tidligere nevnt kan det være vanskelig å sammenligne erfaringer på tvers av landegrensene på grunn av sosiale, kulturelle og økonomiske forskjeller. Norske selskaper kan blant annet ha lavere gjeldsgrad enn i andre land, noe som kan tale for at flere fravelger revisor i Norge da de ikke møter samme krav fra långivere om reviderte regnskaper. Vi har dannet oss en forventning om at fravalgsandelen antageligvis vil være høyere i fylkene med lav folketetthet, herunder de nordligste fylkene, jf. Vestrum og Gjerding-Smith (2012).

En allmenn antagelse fra tidligere forskning er at Big4 utfører en revisjon som er av høyere kvalitet enn andre revisjonsselskaper. Videre anses selskap som velger frivillig revisjon å være mer opptatt av høy revisjonskvalitet enn andre, noe som skulle tilsi at de velger Big4 som revisor. Tidligere empiri tilsier at de som benyttet Big4 som revisor fravalgte revisor i mindre grad enn de som ikke ble revidert av Big4 (se for eksempel Lennox og Pittman 2011 og Dedman, Kausar og Lennox 2014). Denne antakelsen skulle det tilsi at Big4 vil oppnå en høyere markedsandel blant selskapene som velger frivillig revisjon. ECON-rapporten som ble utført for DnR viste at selskap med høyere omsetning brukte Big4 som revisor i større grad enn selskap med lav omsetning. Videre konkluderte den med at de største selskapene er mer tilbøyelige til å beholde revisor dersom revisjonsplikten fjernes (ECON 2007, 28, 22). Dette kan dermed tale for at Big4 ville rammes i mildere grad enn andre og mindre revisjonsselskaper. En norsk masteroppgave fra 2012 kom også til at selskaper som ble revidert av Big5 i mindre grad valgte bort revisor (Vestrum og Gjerding-Smith 2012, 100). I avsnitt

5.6 vil vi se nærmere på markedsandelene til de fem store revisjonsselskapene.

Utfra tidligere studier, men også på bakgrunn av kjente konsolideringer i markedet de siste årene, har vi en forventning om at markedsandelene til de fem store revisjonsselskapene har økt etter lempingen av revisjonsplikten.

Sammenfattet har den teoretiske fremstillingen og litteraturgjennomgangen i del 3 identifisert viktige aspekter ved lovendringen om lempet revisjonsplikt og gitt oss indikasjoner på hva vi kan forvente oss av resultater i vår studie. Det er imidlertid viktig å presisere at det nødvendigvis ikke vil være direkte sammenlignbarhet mellom tidligere studier og vår oppgave. Internasjonal empiri omhandler ofte kun Big4, mens vi har valgt å inkludere BDO i tillegg til Big4 i våre analyser. Våre resultater kan således være særegne for den norske revisjonsbransjen. Videre fremstiller vi resultatene individuelt for hvert revisjonsselskap og fremstillingen vil derfor kunne avvike fra tidligere studier, som ofte omhandler Big4 samlet og ikke det enkelte revisjonsselskap.

4. Metode

Før vi besvare vår problemstilling og tilhørende underspørsmål vil vi redegjøre for den metodiske fremgangsmåten i studien vår.

4.1 Forskningsprosessen

“Formålet med vitenskap er å skape viten eller kunnskap om en del av verden” (Gripsrud, Olsson og Silkoset, 2004, 12). ”Research is often thought of as a *process*,...” sier Ghauri og Grønhaug i *Research Methods in Business Studies*. Siden forskning tar tid, er bakgrunnen for forskningsprosessen å kunne bidra med strukturering og organisering av hvordan forskningen gjennomføres. På denne måten vil vi, på en systematisk måte, gjennomføre analysen. Johannesen m.fl (2011, 38) foretar en inndeling av forskningsprosessen i fire faser, jf. figur 4-1.

Forberedelse →	Datainnsamling →	Dataanalyse →	Rapportering →
<ul style="list-style-type: none"> • Idè/tema • Problemstilling • Litteraturgjennomgang • Formål • Forskningsdesign 	<ul style="list-style-type: none"> • Valg av metode • Utvelgelse av informanter/respondenter • Datainnsamling 	<ul style="list-style-type: none"> • Datareduksjon • Analyse og tolkning 	<ul style="list-style-type: none"> • Skriftlig rapportering

Figur 4-1: Sammendrag av forskningsprosessen.

Vi har lagt til grunn denne inndelingen for nærmere beskrivelse av oppgavens forskningsprosess.

4.1.1 Forberedelse

Tema og problemstilling

Tema for denne oppgaven er bortfallet av revisjonsplikten og konsekvenser for de store revisjonsselskapene i Norge. Vi har kommet frem til følgende problemstilling for vår studie: *Hvilke konsekvenser har bortfallet av revisjonsplikten hatt for de store revisjonsselskapene i Norge?* Konsekvenser vil vi måle ved tap av klienter og tilhørende tapt revisjonshonorar. Siden vi begge jobber som revisorer er dette noe som opptar vår hverdag, spesielt med tanke på fremtiden. Videre definerte vi tre underspørsmål knyttet til problemstillingen som

vi vil besvare, jf. avsnitt 1.2. Vi vil også utarbeide en analyse dersom terskelverdiene økes i fremtiden og følgende tilleggsspørsmål vil bli besvart:
Hvilke konsekvenser kan en økning av terskelverdien for «sum driftsinntekter» til ti millioner kroner ha for de store revisjonsselskapene i Norge?

Dataene vi vil benytte til å besvare vår problemstilling og tilhørende underspørsmål vil være aktive AS i Norge, der AS som er morselskap og AS med konsesjon er eliminert. Vi ønsker å finne svar på hva som var konsekvensene for de store revisjonsselskapene som følge av lempet revisjonsplikt, målt i tap av klienter og tilhørende revisjonshonorar.

Litteraturgjennomgang

Oppgaven vil ta utgangspunkt i lovforslaget om frivilling revisjon, jf. Prop. 51L (2010-2011), samt forarbeidene til lovforslaget, NOU 2008:12, med tilhørende høringsuttalelser. For å skaffe oss informasjon om revisjonsbransjen i Norge benyttet vi oss av litteratur publisert av Den norske Revisorforeningen, Finanstilsynet, Finansdepartementet, samt uttalelser fra revisjonsselskapene. Via BI sine fagsider om regnskap og revisjon har vi fått tilgang til en rekke tidsskrifter innen regnskap og revisjon, blant annet det norske tidsskriftet Revisjon og Regnskap som utgi av DnR. For å få en bredere forståelse og innblikk i konsekvensene av frivilling revisjon har vi sett hen til internasjonal litteratur om temaet ved å søke i databaser tilgjengelige via BI, herunder Web of Science og Business Source Complete. For å finne relevant internasjonal litteratur gjennomførte vi litteratursøk i disse databasene. Søkeord vi benyttet var blant annet «demand for audit», «price competition», «market concentration», «audit pricing», «voluntary audit», «audit exemption», «audit quality», «top 4/5/6 audit firms», «audit market», «audit concentration» og «audit firm mergers». Vi gjennomførte også søk på relevante forfattere av tidsskriftartikler, herunder blant annet Clive Lennox, Marleen Willekens, Jill Collis og Tobias Svanström. Litteraturlisten bakerst i oppgaven viser en fullstendig oversikt over litteratur vi har benyttet i vår oppgave.

Formål og forskningsdesign

Vi ønsker å undersøke hvilke konsekvenser bortfallet av revisjonsplikten har hatt for de store revisjonsselskapene i Norge. Vi ønsker at studien skal bidra til

relevant informasjon for revisjonsselskapene i Norge og revisjonsbransjen som helhet. Formålet med studien er å analysere hvordan opphevelse av revisjonsplikten for små AS påvirket de store revisorselskapene, uttrykt ved tapte klienter og tilhørende tapt revisjonshonorar. Vi vil også undersøke mulige konsekvenser for de store revisjonsselskapene dersom terskelverdiene for fravalg økes. Formålet med dette er predikere hva som kan bli konsekvenser i form av antall klienter som rammes og hvor mye det kan utgjøre i tapt revisjonshonorar.

Forskningsdesign er en overordnet plan for gjennomføring av forskningen. Ved hjelp av valgt forskningsdesign legger man en plan for hvordan man innhenter og analyserer data. Med andre ord, en retningsssnor for hvordan vi skal besvare problemstillingen. Forskningsdesign deles inn i tre typer design: eksplorativ- (utforskende), kausalt (årsak-virkning) og deskriptiv- (beskrivende) design. (Ghuri og Grønhaug. 2010. s 56 og 58).

Deskriptivt design

Deskriptivt design er et beskrivende design, hvor man legger til grunn en strukturert problemstilling. I motsetning til ustrukturerte problemstillinger, har strukturerte problemstillinger en klar teori som besvarer problemstillingen. Formålet er å gi svar på spørsmål som hvem, hva, hvilke, hvordan og hvorfor. Det vil kunne gi oss informasjon om et bestemt tema. Man vil kunne etablere en kvantifiserbar beskrivelse av et fenomen, som i vår oppgave er knyttet opp mot bortfall av revisjonsplikten og konsekvenser for de store revisjonsselskapene. Deskriptivt design viser sammenhenger med eller uten teoretiske fundament, men uten å trekke årsaks-konklusjoner. Designet er beskrivende og det er viktig med struktur, regler og prosedyrer. Det er vanlig å foreta en oppdeling av flere analysevariabler som eksempelvis sektor, alder, bransje eller geografi, for å undersøke samvariasjon mellom de ulike variablene. I vår studie vil relevante analysevariabler være de fem store revisjonsselskapene, revisjonshonorar, antall klienter, samt geografisk inndeling. Deskriptivt design brukes ofte når man benytter seg av kvantitativ metode, hvor man innhenter kvantifiserbare data som benyttes i videre analyse. Ved kvantitativ metode stadfester man tallstørrelser. Dette er noe av det som skiller deskriptivt design fra eksplorativt design, da sistnevnte er kvalitativt og stadfester ikke tallstørrelser. Vår oppgave vil i

hovedsak bestå av kvantitativ metode jf. avsnitt 4.1.2, og vi vil derfor benytte deskriptivt design til å besvare vår problemstilling.

Fordelen med deskriptivt design er at man kan, ved hjelp av de ulike analysevariablene, kartlegge en sammenheng mellom disse. I vårt tilfelle, ønsker vi å se om det er en sammenheng mellom bortfall av revisjonsplikten og de valgte analysevariablene. For eksempel ønsker vi å kartlegge om bortfallet av revisjonsplikten har medført at de store revisjonsselskapene har mistet klienter og tapt revisjonshonorar. Vår problemstilling er konsekvenser for revisjonsselskapene som følge av bortfallet av revisjonsplikten og som nevnt ovenfor vil vi benytte oss av kvantitativ metode i vår oppgave. Deskriptivt forskningsdesign er ofte brukt i kvantitativ metode og vi vil også benytte det i vår besvarelse av problemstillingen vår. Vi presiserer at den kvantitative delen består av analyser av variabler, og at vi ikke vil gjennomføre statistiske tester i vår oppgave. Vi vil derfor ikke kunne konkludere med hvorvidt våre resultater er statistiske signifikante eller ikke. En annen fordel ved deskriptivt design er at det ikke forutsetter kronologisk forløp, selv om det søker å kartlegge sammenhenger. Vår oppgave kan således gi resultater som er særegne for Norge, uten at vi påstår at det er noen årsakssammenheng, men vi vil søke å gi en beskrivende analyse av situasjonen for de store revisjonsselskapene i Norge ved bortfallet av revisjonsplikten.

Eksplorativt design

Eksplorativt design er det man også kaller undersøkende design, hvor det ofte benyttes ustrukturerte problemstillinger. Kjentegn ved ustrukturerte problemstillinger er at vi ikke har en klar teori, hvilket innebærer at koblingen mellom teori og faktum er tvetydig og det er flere potensielle forklaringer. Bruken av kvalitativ metode er ofte knyttet opp mot ustrukturerte problemstillinger, jf. forelesningsnotater i metodekurset med Erlend Kvaal (2013, 2).

Kausalt design

Strukturerte problemstillinger legges til grunn også ved kausalt design, men i motsetning til deskriptivt design, benyttes kausalt design når man ønsker å avdekke en årsakssammenheng. En årsakssammenheng mellom hendelser, forutsetter samvariasjon og kronologisk hendelsesforløp. Vår oppgave består i å

måle konsekvenser av bortfallet av revisjonsplikten for de store revisjonsselskapene og kausalt forskningsdesign vil derfor ikke være egnet til å besvare vår problemstilling.

4.1.2 Datainnsamling

Valg av metode

Det skilles mellom kvalitativ og kvantitativ metode i metodelæren. “The main difference between qualitative and quantitative research is not of quality but procedure. In qualitative research, findings are not arrived at by statistical methods or other procedures of quantifications.” (Ghauri og Grønhaug. 2010, 104). Hovedforskjellen mellom de to metodene er knyttet opp mot hvilke data man legger til grunn for analysen. Ved bruk av kvalitativ metode innhenter, registrerer og analyserer man data i form av tekst, lyd og bilde. Intervju- og observasjonsdata fremkommer som regel i tekst, men slike typer data trenger ikke å være kvalitative. Er de registrerte dataene tellbare kategorier, kan de også regnes som kvantitative data. Kvantitativ metode innebærer å samle inn, registrere og analysere data i form av tall og gjennomfører målinger. (Johannessen m.fl. 2011, 103-104).

Vår oppgave vil hovedsak i bestå av kvantitativ metode i form av analyse og måling av data. Vi ønsker å se på konsekvensene for de store revisjonsselskapene etter lovendringen om frivillig revisjon trådte i kraft. Konsekvenser vil vi tallfeste ved å måle tapet av klienter og det respektive revisjonshonoraret knyttet til dette tapet. Deretter vil vi undersøke hva som kan bli mulige konsekvenser dersom terskelverdiene økes i fremtiden. Oss bekjent foreligger det ikke noen kjente tilsvarende undersøkelser.

Datakilder

Det skilles mellom to typer datakilder i kvantitativ metode, primær- og sekundærdata. Primærdata er data som er innsamlet på egenhånd, herunder intervjuer og spørreundersøkelser, mens sekundærdata er informasjon og data hentet fra andre kilder. Fordelen med primærdata er at dataene er innhentet med det konkrete formål undersøkelsen skal besvare.

For vår studie vil vi i hovedsak benytte oss av sekundærdata i form av firmainformasjon og regnskapstall fra databasen ProffForvalt. ProffForvalt innhenter sine tall fra innsendte regnskap i Brønnøysund og annen informasjon hentes fra blant annet kunngjøringene i Brønnøysund. Databasen er tilgjengelig for oss som studenter på BI og vi har samme tilgang også via vår arbeidsplass. Dataene er altså ikke hentet ut i forbindelse med tidligere undersøkelser, men er offentlig tilgjengelig informasjon for de med samme abonnement hos ProffForvalt. Vi har også hatt en samtale med administrerende direktør i BDO, Trond-Morten Lindberg den 2. april 2014. Denne samtalen var ikke ment som et intervju, slik at det ble ikke utarbeidet noe intervjuguide.

Informasjonen fra ProffForvalt går ti år tilbake i tid. For vår studie vil det være aktuelt med informasjon og tall fra 2010 og senere. Det er i hovedsak regnskapstall og endringsmeldinger om revisjon som vi vil benytte oss av. Det er altså den revisor som har avgitt revisjonsberetning på årsregnskapet for det aktuelle regnskapsåret som fremkommer som revisor. I og med at vi innhenter datagrunnlaget vårt i 2014 vil siste regnskapsår der revisor er registrert være 2012, men databasen oppdaterer imidlertid dersom selskapet har fravalgt revisor eller dersom det er skjedd revisorbytte etter at regnskapet for 2012 er avlagt. Ved hjelp av kolonnen «Revisor, nåværende» vil vi fange opp om revisor er endret eller utgår etter revisjonsberetningen er avgitt for 2012. Dersom selskapet ikke står oppført med noen revisor, kan det innebære at selskapet har fravalgt revisor, revisor har fratrudd eller at regnskapet for 2012 ikke er godkjent enda. Annen bakgrunnsinformasjon hentet vi fra elektronisk tilgjengelig informasjon hos Brønnøysund.

Utvelgelse

For å kunne besvare vår problemstilling på best mulig måte, vil vi måle og analysere dataene ved å tallfeste antall klienter som har benyttet ett av de store revisjonsselskapene som revisor både før og etter lovendringen om frivillig revisjon. Vi skal besvare vår problemstilling ut ifra konsekvenser for de store revisjonsselskapene. Måten vi vil foreta utvelgelse på er å ta utgangspunkt i segmenterte data fra ProffForvalt og filtrere på revisor før lovendringen trådte i kraft, nærmere bestemt vil vi benytte data for regnskapsåret 2010. Deretter vil vi kontrollere for de selskapene som har fravalgt revisor i kalenderårene 2011, 2012

og 2013 for å komme frem til hvor mange som har fravalgt revisor. Videre vil vi kvantifisere dette ved å benytte revisjonshonoraret som fravalgsandelen representerer og dermed se på konsekvensene av tapt inntekt for de store revisjonsselskapene som følge av bortfallet av revisjonsplikten. Vårt datamateriale vil derfor inneholde samtlige aksjeselskaper i Norge som er aktive per uttrekkstidspunkt, nærmere bestemt per 1. mars 2014. Av dette datamaterialet vil vi kunne ta ytterligere utvalg for å analysere hvor mange som har benyttet ett av de store revisjonsselskapene før og etter lovendringen. Deretter vil vi kunne måle konsekvensene for de store revisjonsselskapene ved totalt antall klienter som har fravalgt og tilhørende revisjonshonorar som har gått tapt.

Datainnsamling

Vi har innhentet data fra databasen Proff Forvalt gjennom vår tilgang som studenter på BI samt tilgang via vår arbeidsplass. Før vi segmenterte listene til Excel, bestemte vi hvilke variabler vi ville at uttrekket vårt skulle inneholde. For fullstendig liste over variablene vi benyttet, vises til eget avsnitt i vedlegg 1. For å kunne benytte datasettet til vår analyse valgte vi å benytte oss av selskapenes organisasjonsnummer da dette er unikt for den enkelte juridiske enhet. De viktigste variablene utover det for vår studie var imidlertid blant annet sum driftsinntekter, sum eiendeler og antall ansatte, revisor for det enkelte regnskapsår og nåværende revisor, revisjonshonorar, regnskapsfører, fylke og bransje.

Siden bortfall av revisjonsplikten gjelder for aksjeselskaper, eksporterte vi kun selskapsformen aksjeselskap. Fravalg av revisor kan gjøres på bakgrunn av forrige års regnskapstall og vi er derfor avhengig av tall for regnskapsårene 2010, 2011 og 2012. Fristen for å sende inn regnskapet for 2013 er ikke før 31. august 2014, slik at 2012 ble siste regnskapsår for vår undersøkelse. Regnskapstall for 2010 danner grunnlag for å fravelge revisor i 2011, mens 2011 - tall danner grunnlag for de som fravalgte i 2012. Vi har derfor benyttet datasett fra perioden 2010 - 2012.

Våre data bestod av samtlige aktive aksjeselskaper i Norge. Hvordan vi har gått frem for å sortere dataen kan sees i vedlegg 1 og 2. Vi har delt inn dataene våre i etablerte AS, per 31.12.2010, og nystiftede AS, stiftet i perioden 1.1.2011 - 31.12.2013. Vi eliminerte AS som morselskap og AS med konsesjon. Siden

dataene våre bestod av aktive AS som ikke er morselskap eller har konsesjon fra hele landet, oppsto det ikke problemer med generalisering av resultatene. For å besvare vår problemstilling som gjaldt konsekvenser for de store revisjonsselskapene, foretok vi analyser av begge datasettene. Dette innebar å kontrollere for hvilke AS som hadde meldt fravalg av revisor ifølge kunngjøringene i Brønnøysund, samt hvilke AS som ble stiftet uten revisor. På denne måten fikk vi frem relevante data for å kunne analysere og måle data i samsvar med vår problemstilling.

4.1.3 Dataanalyse

Datatilgang

Som nevnt i forrige avsnitt om datainnsamling hadde vi tilgang på data fra databasen ProffForvalt. Med dette tallmaterialet hadde vi tilstrekkelig informasjon for å besvare vår problemstilling. Det hadde vært interessant å hatt informasjon om annet honorar til revisor også, da vi kunne ha målt tapt honorar for revisor totalt sett. Det hadde også vært interessant å sett på om de store revisjonsselskapene har kompensert for tapet av revisjonshonorar gjennom å tilby andre tjenester. Dette var dessverre ikke en tilgjengelig variabel vi kunne segmentere fra ProffForvalt. I analysen vår over regnskapsførerrollen i avsnitt 5.7 skulle vi gjerne hatt informasjon om hvem som var regnskapsfører tilbake i tid samt honorar. Datatilgangen vår fra ProffForvalt viste dessverre bare nåværende regnskapsfører og vi fikk heller ikke oppgitt honorar til regnskapsfører. Vi kunne derfor ikke analyse utviklingen over tid med tanke på regnskapsførerrollen.

Datarensing

Vi startet med å gjennomføre en rimelighetsvurdering av variablene antall ansatte og revisjonshonorar. Disse var tastet inn manuelt hos ProffForvalt, slik at det forelå en risiko for at det eksisterte sære verdier. «Sære verdier er observasjoner som er ekstreme i den forstand at de avviker betydelig fra det som er typisk» (Gripsrud, Olsson og Silkoset 2004, 185). Vi mente det var riktig å korrigere slike verdier slik at vi kunne benytte antall årsverk i forhold til terskelverdiene for å fravelge revisor. Revisjonshonoraret benyttet vi til å besvare problemstillingen vår, i form av økonomisk konsekvens for revisjonsselskapene. Sære verdier forsøkte vi derfor å korrigere da gjennomsnittlige størrelser særlig påvirkes av

slike verdier. «Missing values betyr (...) at det ved en eller flere observasjoner (cases) er variabler som ikke har fått tilordnet noen tallverdi» (Gripsrud, Olsson og Silkoset. 2004. 186). Vi kontrollerte for slike verdier ved å filtrere på antall ansatte og revisjonshonorar som står oppført med tom verdi. Siden ProffForvalt henter sin informasjon fra notene til årsregnskapet, er det mest sannsynlig at ikke selskapet har gitt denne informasjonen i notene og dermed har ikke dataene blitt lagt inn. Siden vi ser på samtlige AS i hele Norge har vi et stort datasett og vi benyttet to ulike fremgangsmåter for å håndtere problemet med missing values. For antall ansatte antok vi at det skyldes at selskapet ikke har gitt opplysninger om dette i notene og dermed ikke har noen ansatte. Derfor ble disse stående som tomme, men ikke fjernet fra datasettet vårt, da det er naturlig at mange AS i Norge ikke har noen ansatte. For revisjonshonoraret satte vi imidlertid inn en erstatningsverdi for de som stod som tomme eller var kroner null, lik gjennomsnittlig revisjonshonorar, jf. vedlegg 4. Dermed har samtlige AS, som sto oppført med revisor, et oppgitt revisjonshonorar. Det er naturlig at alle AS har et revisjonshonorar da revisor ikke arbeider gratis. For fullstendig fremgangsmåte i forhold til datarensing knyttet til revisjonshonoraret vises til vedlegg 4.

4.2 Validitet og reliabilitet

For analyseformål er det svært viktig at dataene er valide og reliable. Valide data oppnås når de måler det de har til hensikt å måle. Det er viktig for å kunne besvare problemstillingen vår på en tilfredsstillende måte. Reliable data oppnås ved at dataene regnes som pålitelige. Ved at vi benytter eksportering fra ProffForvalt direkte til Excel unngår vi blant annet tastefeil fra oss selv, og dette er i seg selv med på å bidra til at dataene er reliable. Dataene som er innhentet fra ProffForvalt er i hovedsak innhentet fra årsregnskap i Brønnøysund. Enkelte av tallene ble tastet inn manuelt, som for eksempel antall ansatte og revisjonshonorar, jf. omtale avsnittet om datarensing. Dette kan medføre at det er missing values eller feiltastinger fra opprinnelig kilde, noe vi forsøkte å korrigere til et akseptabelt nivå. Det kan imidlertid være feil i opprinnelig datakilde, men det får vi ikke kontrollert i vår undersøkelse. Vi har forsøkt å gjøre de tilfeldige feilene så små som mulig, slik at vi får en reliabel undersøkelse (Gripsrud, Olsson og Silkoset 2004. 72-73).

5. Dataanalyse

5.1 Formål med analysen

Formålet med den deskriptive analysen i del 5 er å besvare vår problemstilling og tilhørende underspørsmål. Vi vil kartlegge konsekvensene for de store revisjonsselskapene som følge av bortfallet av revisjonsplikten. Konsekvenser vil vi uttrykke i ikke – økonomiske konsekvenser og økonomiske konsekvenser, herunder henholdsvis antall klienter som har gått tapt som følge av fravalg av revisor og tilhørende revisjonshonorar. Vi vil starte den deskriptive analyse med et «worst – case» - scenario der vi fremstiller mulige konsekvenser for de store revisjonsselskapene som følge av bortfallet av revisjonsplikten dersom samtlige klienter som tilfredsstillter terskelverdiene fravelger revisor. Avsnittene 5.2 og 5.3 vil konsentrere seg om konsekvenser for de store revisjonsselskapene basert på etablerte AS. Sistnevnte avsnitt er inndelt i tre, der vi først analyserer hva som var konsekvensene av bortfallet av revisjonsplikten i 2011, for deretter å gi et oversiktsbilde før neste år med muligheten til å fravelge. Tilsvarende blir også gjort for 2012 og 2013. Dette har vi gjort for å gi leseren et oversiktlig bilde av når flest klienter fravalgte revisor. Tidligere forskning har vist at andelen som fravelger revisor øker etter hvert som årene går. Derfor fant vi det interessant å spesifisere analysen på de tre årene for å kunne studere om det er tilfelle også i Norge. Dette var også den mest hensiktsmessige måten å inndele analysen vår på, med tanke på tallmaterialet vårt.

I avsnitt 5.4 vil vi se nærmere på nystiftede AS og hvor mange som unnlater revisjon av årsregnskapet. Denne analysen vil bli litt annerledes og mer kortfattet enn analysen av de etablerte AS, da de nystiftede selskapene kan stiftes uten revisor. Dette medfører at vi sitter på mindre informasjon om revisor hos nystiftede AS. En nærmere analyse av konsekvenser for de store revisjonsselskapene vil fremstilles i avsnitt 5.5 og 5.6, der vi kommer nærmere inn på selskap som har fravalgt revisor, samt markedsandelene til de store revisjonsselskapene. I avsnitt 5.7 vil vi søke å besvare hvorvidt de store revisjonsselskapene har etablert seg som regnskapsfører.

Vi vil under hver analysedel oppsummere avdekket funn i delkonklusjoner, før vi avslutter analysedelen med en totalkonklusjon om konsekvenser for de store revisjonsselskapene som følge av bortfallet av revisjonsplikten i avsnitt 5.8.

5.2 «Worst – case» - scenario før bortfallet av revisjonsplikten

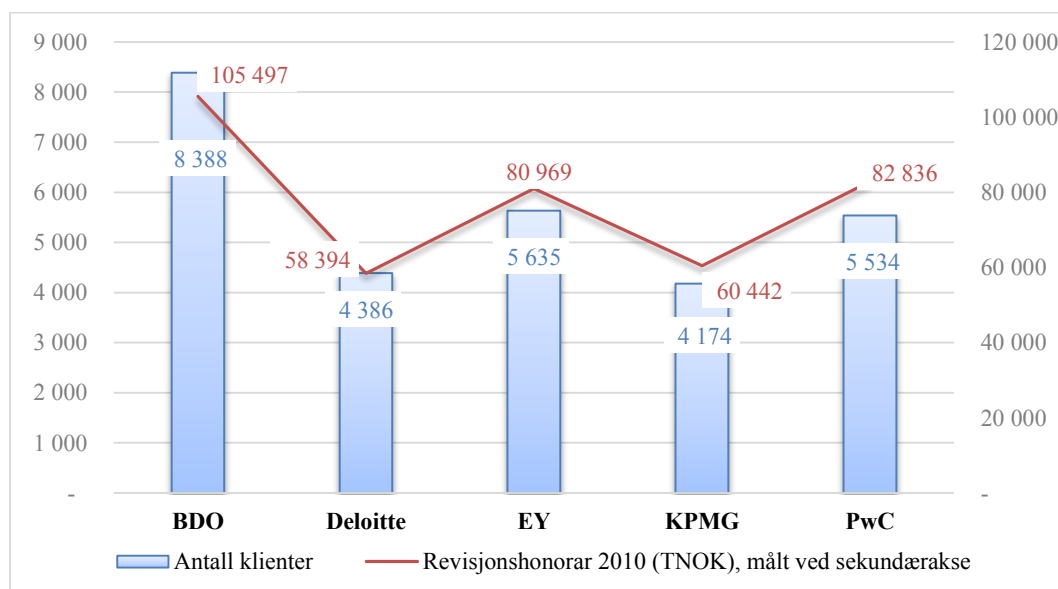
Først vil vi presentere et «worst-case» - scenario som viser hvordan de store revisjonsselskapene kunne blitt berørt av bortfallet av revisjonsplikten. Denne analysen tar utgangspunkt i vårt datamateriale per 31.12.2010. Formålet med dette er å gi leseren et innblikk i hva som kunne blitt konsekvensene for de store revisjonsselskapene dersom samtlige klienter som kunne fravelge revisor hadde gjort det når lovendringen kom i 2011. I ettertid vet vi imidlertid at en del AS har valgt friville revisjon. Vi mener likevel det vil være interessant å vise hva som kunne blitt konsekvensene for de store revisjonsselskapene, basert på datamaterialet som vi har lagt til grunn i denne studien. Konsekvenser for de store revisjonsselskapene vil vi måle ved antall klienter som kan fravelge revisor, samt tilhørende revisjonshonorar. På denne måten vil vi få frem både ikke – økonomiske og økonomiske konsekvenser.

For å måle økonomisk konsekvens for de store revisjonsselskapene som følge av bortfallet av revisjonsplikten, benyttet vi oss som nevnt av revisjonshonoraret. For å komme frem til et beste estimat på samlet revisjonshonorar som kunne gå tapt, måtte vi korrigere de AS som ikke hadde oppgitt revisjonshonorar eller som hadde oppgitt det lik kroner null. Vi benyttet oss derfor av et gjennomsnittlig revisjonshonorar som vi beregnet på bakgrunn av de AS som hadde oppgitt revisjonshonorar større enn kroner null, jf. detaljert fremgangsmåte i vedlegg 4. Begrunnelsen for å operere med et estimert revisjonshonorar er at siden samtlige AS måtte ha revisor i 2010 skal også samtlige AS ha oppgitt et revisjonshonorar i notene til årsregnskapet, jf. rskl. § 7-44 første ledd. Vi kontrollerte også at samtlige AS lå inne med revisor i 2010, da lovendringen om frivillig revisjon ikke trådte i kraft før regnskapsåret 2011, jf. detaljert fremgangsmåte i vedlegg 6.

Som beskrevet over i avsnitt 1.1 var det 92 029 AS som var under terskelverdiene i 2010 og 28 117 AS som ble revidert av ett av de store revisjonsselskapene i

2010, jf. figur 5-1. BDO hadde flest klienter som var under terskelverdiene i 2010, hele 8 388 av BDOs klienter kunne fravelge revisor basert på regnskapet for 2010, jf. figur 5-1. Det var imidlertid ikke overraskende at BDO hadde flest klienter som var under terskelverdiene da de også har flest klienter av liten størrelse, jf. figur 1-3. 72 prosent av klientporteføljen til BDO var under terskelverdiene i 2010. Til sammenligning var det 57 prosent av PwCs klienter som tilfredsstilte vilkårene for fravalg av revisor. BDO ville bli hardest rammet av lovendringen med tanke på antall klienter som kunne fravelge, både i antall og i andel av total klientportefølje. Selv om PwC hadde flere klienter enn både Deloitte og KPMG som kunne fravelge revisor, utgjorde det en mindre andel av den totale klientportefølje for PwC. Totale klienter PwC kunne miste var 5 534, en andel på 57 prosent av total portefølje. Deloitte kunne miste 4 386 klienter, en andel av totalporteføljen på 61 prosent. EY kunne også tape en andel på 61 prosent, men det utgjorde 5 635 klienter.

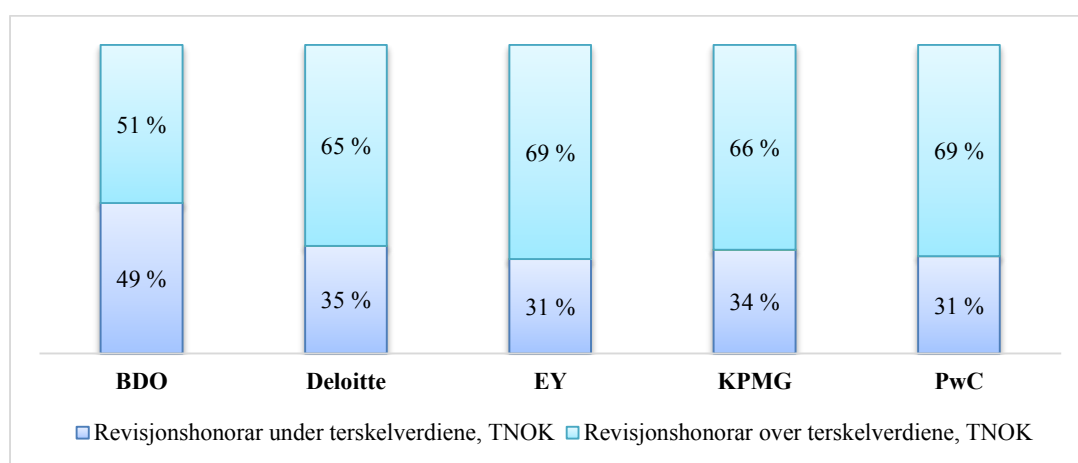
«Worst-case» - scenarioet før bortfallet av revisjonsplikten kan oppsummeres som vist i figur 5-1. Ikke-økonomiske konsekvens i form av mulig tap av klienter er sammenstilt med økonomisk konsekvens i form av revisjonshonorar, fordelt på hvert av de store revisjonsselskapene.

Figur 5-1: Oversikt over mulige konsekvenser som følge av bortfallet av revisjonsplikten.

Totalt revisjonshonorar for de 92 029 AS som var under terskelverdier i 2010 utgjorde i underkant av 1,2 milliarder kroner. De 28 117 selskapene som ble

revidert av ett av de store revisjonsselskapene utgjorde 388 MNOK, tilsvarende 32 prosent. BDO kunne miste høyest revisjonshonorar, i størrelsesorden i overkant av 105 MNOK, dersom samtlige klienter fravalgte revisor. KPMG og Deloitte lå an til et tap på ca. 60 MNOK, mens PwC og EY hadde et noe høyere estimert tap på rundt 80 MNOK. Presiserer her at revisjonshonoraret fra vår analyse ikke representerer totalt honorar for de store revisjonsselskapene, siden vi kun har inkludert selskapstypen AS, der AS som er morselskap eller har konsesjon er eliminert. Totalt revisjonshonorar kan således ikke sammenlignes med totale revisjonsinntekter hos revisjonsselskapene, da annet honorar til revisor ikke inngår i revisjonshonoraret i vår studie.

Figur 5-2: Oversikt over revisjonshonorar, fordelt på andel over og under terskelverdiene i 2010.

Figur 1-4 viste andel av klientporteføljen som kunne gå tapt for de store revisjonsselskapene som følge av bortfallet av revisjonsplikten, mens figur 5-2 viser andel av revisjonshonorar som kunne gå tapt. BDO er det selskapet som ville blitt hardest rammet også honorarmessig. PwC hadde lavest andel av klienter som var under terskelverdiene i 2010 med 57 prosent og de hadde også lavest andel honorartap med 31 prosent, på lik linje med EY. Deloitte hadde i overkant av 200 flere klienter enn KPMG som var under terskelverdiene i 2010, med en andel på henholdsvis 61 prosent og 65 prosent av klientporteføljen. Imidlertid hadde KPMG et høyere revisjonshonorar som kunne gå tapt, både i kroner og i andel av totalt revisjonshonorar. Sammenhengen mellom andel av klienter og andel av revisjonshonorar som kunne gå tapt var dermed ikke nødvendigvis konsekvent. Gjennomsnittlig revisjonshonorar for de som kunne fravelge og som ble revidert av ett av de store revisjonsselskapene var kroner 13 800. Til sammenligning var

gjennomsnittlig revisjonshonorar for de som ble revidert av andre revisjonsselskap kroner 12 700.

5.2.1 Delkonklusjon «worst – case» scenario før bortfallet av revisjonsplikten

Denne analysen ble gjort for å presentere hva som kunne blitt konsekvensene for de store revisjonsselskapene dersom samtlige av klienter hadde fravalgt revisor. Totalt kunne de store revisjonsselskapene risikere å miste 28 117 klienter og 388 MNOK i revisjonshonorar. Blant de store revisjonsselskapene var det BDO som ville blitt hardest rammet av bortfallet av revisjonsplikten, både med tanke på andel av klienter og andel av revisjonshonorar.

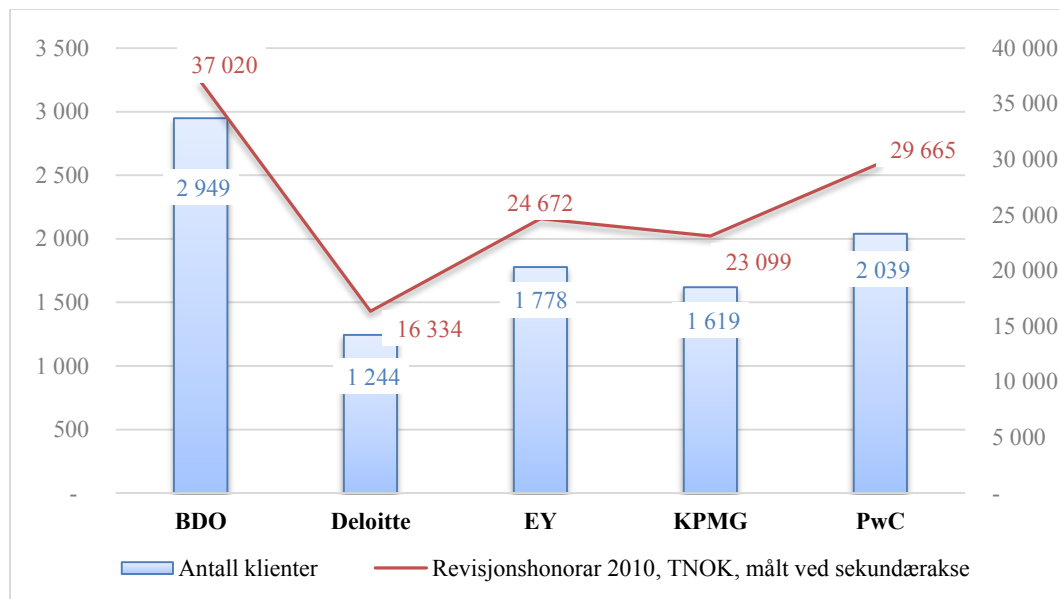
Første år med muligheten til å velge bort revisor var i 2011, og neste del av den deskriptive analysen vil vise hva som faktisk skjedde i løpet av første år med frivillig revisjon for de minste aksjeselskapene. Analysen over fravalg vil først ta for seg etablerte selskaper, jf. avsnitt 5.3. I avsnitt 5.4 vil vi kommentere nærmere hva som har skjedd med nystiftede AS etter lovendringen trådte i kraft. De nystiftede selskapene kan stiftes uten revisor og vi fant det derfor hensiktsmessig å dele inn analysen slik som beskrevet.

5.3 Analyse av etablerte selskaper og fravalg

5.3.1 Fravalg i 2011

Foretaksregisteret mottok 44 319 meldinger om fravalg blant etablerte AS i 2011 (DnR 2012). Ved å matche vårt datasett på 132 365 AS mot meldinger om fravalg som vi hentet manuelt fra kunngjøringer i Brønnøysundregisteret, fikk vi en match på 35 123 AS. Med andre ord, 35 123 AS hadde ifølge vårt datasett, meldt fravalg av revisor i løpet av 2011. Grunnen til at vi ikke får samme tall som Foretaksregisteret er at vi har tatt utgangspunkt i aktive AS når vi foretok uttrekket av dataene. For fullstendig beskrivelse av fremgangsmåte vises til vedlegg 7. Av de som meldte fravalg i 2011 var det 9 629 AS, tilsvarende 28 prosent, som hadde ett av de store revisjonsselskapene som revisor i 2010. De resterende 72 prosent som meldte fravalg i 2011, hadde ett annet revisjonsselskap

enn de store. Med andre ord så ble andre revisjonsselskap enn de store, hardere rammet av bortfallet av revisjonsplikten første året revisjonsplikten ble lempet.

Figur 5-3: Oversikt over konsekvenser som følge av fravalg i 2011.

Figur 5-3 gir et totalbilde av konsekvensene som følge av fravalg 2011 for de store revisjonsselskapene, basert på hvem som var revisor i 2010. Ikke-økonomisk konsekvens fremkommer av antall klienter som har gått tapt, mens økonomisk konsekvens er målt i tilhørende revisjonshonorar. Som figur 5-3 viser var det BDO som mistet flest klienter blant de store revisjonsselskapene som følge av fravalg i 2011. Deloitte mistet ifølge vårt datasett færrest klienter.

Totalt tapt revisjonshonorar for de selskapene som meldte fravalg i 2011 var 446 MNOK. De store revisjonsselskapene sto for 29 prosent av revisjonshonoraret og 28 prosent av klientene som gikk tapt som følge av fravalg i 2011.

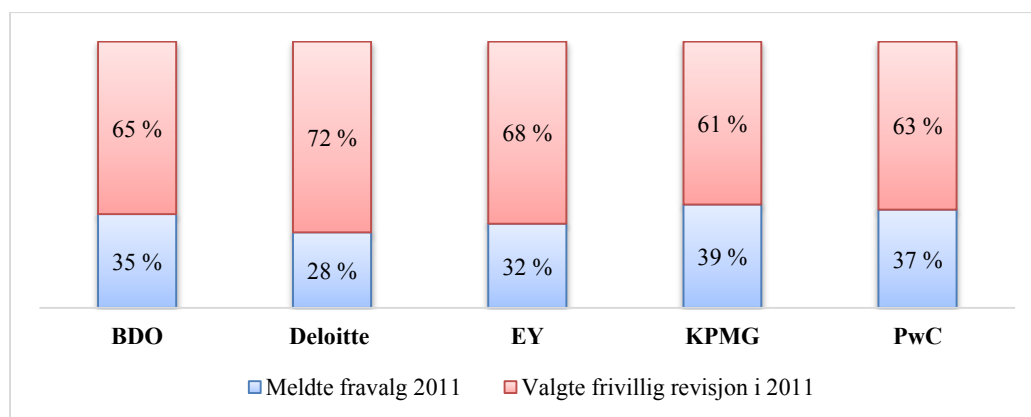
Gjennomsnittlig revisjonshonorar for de som fravalgte og som hadde ett av de store revisjonsselskapene som revisor i 2010 var kroner 13 600. Til sammenligning var gjennomsnittlig revisjonshonorar for de som ble revidert av andre revisjonsselskap og som fravalgte revisor i 2011 kroner 12 600 i 2010.

Tapt revisjonshonorar som vi har kommet frem til i vår studie er imidlertid ikke helt reelt da vi for det første har benyttet et gjennomsnittlig revisjonshonorar for de som ikke hadde oppgitt revisjonshonorar, jf. vedlegg 4, samt at vi ikke har opplysninger om annet honorar til revisor. Tapt revisjonshonorar som vi kommer

frem til, vil derfor være lavere enn hva som var realiteten for de store revisjonsselskapene. Tapt revisjonshonorar som følge av fravalg i 2011 var imidlertid relativt lite, sett i forhold til revisjonsselskapenes omsetning totalt sett. I 2010 hadde BDO en omsetning på 641 MNOK, slik at tapt revisjonshonorar grunnet fravalg i 2011, utgjorde 5,78 prosent av total omsetning i 2010. Tapt revisjonshonorar er da uttrykt i revisjonshonorar for 2010. Til sammenligning hadde PwC en omsetning på 1 985 MNOK i 2010 og tapt revisjonshonorar som følge av fravalg i 2011 utgjorde i 1,49 prosent. For Deloitte, EY og KPMG utgjorde tapt revisjonshonorar i 2010 henholdsvis 1,6 prosent, 1,32 prosent og 2,26 prosent av sum omsetning i 2010.

5.3.2 Oversiktsbilde etter ett år med frivillig revisjon

Analysen over viste at 35 123 AS valgte bort revisor i 2011. For detaljert fremgangsmåte ved fravalg i 2011 og oversiktsbilde per 31.12.2011 vises til vedlegg 7. For mange aktører i revisjonsbransjen var det nok overraskende at det var såpass mange selskap som meldte fravalg av revisor allerede i løpet av første året lovendringen trådte i kraft.

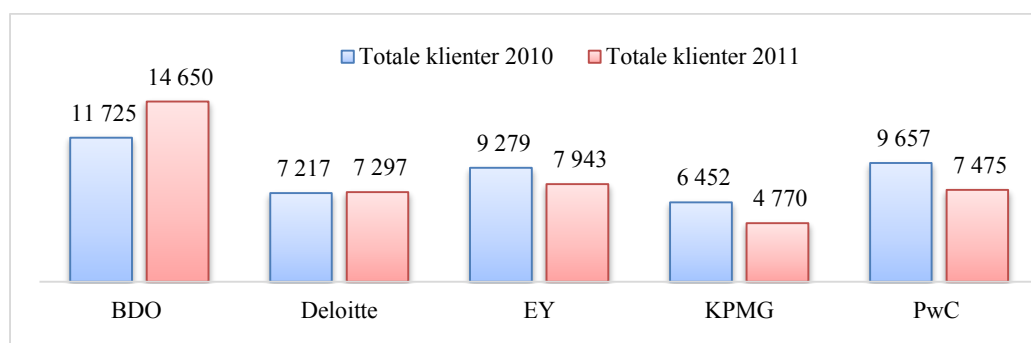

Figur 5-4: Andel klienter som meldte fravalg i 2011 og andel som valgte frivillig revisjon i 2011.

Som figur 5-4 illustrerer, var det KPMG som hadde størst fravalgsandel i 2011 med 39 prosent. For KPMGs vedkommende var det 4 174 klienter som tilfredsstilte vilkårene for fravalg basert på regnskapstall fra 2010, mens 1 619 klienter faktisk meldte fravalg i 2011. Dermed var det 39 prosent av KPMGs klienter som var under terskelverdiene i 2010 som meldte fravalg i 2011, mens 61 prosent valgte frivillig revisjon. Deloitte var det selskapet med lavest fravalgsandel i 2011, med kun 28 prosent og hele 72 prosent av Deloitte's klienter

valgte frivillig revisjon. Noen selskaper kan imidlertid ha tilfredsstilt vilkårene for fravalg i 2010, men overskredet vilkårene i 2011 og dermed ikke fravalgt revisor i 2011. Det får vi ikke hensyntatt i denne analysen, men det anses imidlertid ikke å være av vesentlig betydning for vår studie.

Revisjonsbransjen har vært i endring de siste årene, jf. nedgangen i antall revisjonsselskaper i figur 1-1. Det har som nevnt tidligere, skjedd en rekke konsolideringer i revisjonsbransjen i Norge, gjennom oppkjøp og fusjoner de siste årene. Figur 5-5 viser hvordan blant annet BDO og Deloitte økte antall revisjonsklienter i 2011 til tross for at det ble meldt fravalg blant eksisterende klienter samme år.

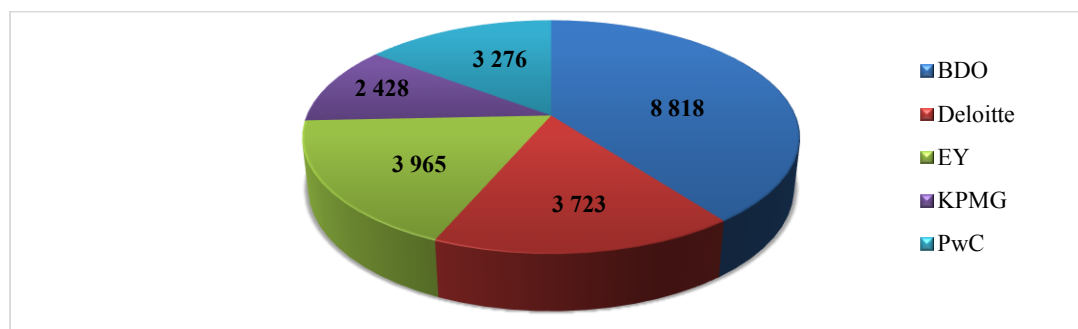

Figur 5-5: Sammenligning av totalt antall klienter i 2010 og 2011.

BDO og Deloitte har hatt en økning i revisjonsklienter i 2011 sammenlignet med 2010, mens de tre andre store revisjonsselskapene har hatt en nedgang i antall klienter. Vi viste i figur 5-4 at revisjonsselskapene mistet en viss andel av sine klienter grunnet fravalg av revisor i 2011, men figur 5-5 viser at særlig BDO, har økt antall klienter fra 2010 til 2011. Dette har sammenheng med konsolidering i bransjen. BDO slo seg sammen med Inter Revisjon i 2011, jf. avsnitt 2.4.2. Inter Revisjon var en betydelig aktør i revisjonsmarkedet før sammenslåingen. Ifølge informasjon fra DnR om økt konsentrasjon i revisjonsbransjen 2. mars 2012, var Inter Revisjon blant de ti største revisjonsselskapene i Norge, målt i omsetning i 2009. Dermed må økningen i BDOs klienter sees i sammenheng med klienter som fravalgte og klienter som tilkom grunnet oppkjøp. Deloitte slo seg sammen med Samarbeidende Revisorer i 2011 og det kan forklare økning av i Deloitte's klientmasse som vist i figur 5-5. Slike oppkjøp påvirker naturligvis den totale kundemassen og honorarinntektene til revisjonsselskapene. KPMG slo seg som nevnt tidligere, sammen med Inter Revisjon Straume i 2011 (KPMG 2011). Det

ble imidlertid ikke funnet noen pressemeldinger som gjaldt oppkjøp eller fusjoner hos PwC¹¹ eller EY¹² i 2011. Analysen hittil er basert på AS stiftet per 31.12.2010, altså etablerte selskaper før lovendringen om frivillig revisjon trådte i kraft. Dermed kan figur 5-5 underbygge at tilkom av nye klienter hos BDO og Deloitte ikke var nystiftede selskap, men faktisk et resultat av konsolidering i markedet. Noen klienter har også byttet revisor gjennom 2011, men dette anses ikke å påvirke analysen i betydelig grad.

For å få et oversiktsbilde før vi analyserer hvilke konsekvenser fravalg i 2012 fikk for de store revisjonsselskapene, vil vi presentere hvor mange selskaper som kunne fravelge revisor i 2012. Dette gjøres på tilsvarende måte som «worst-case» - scenarioet i avsnitt 5.2. Totale AS fra vårt datasett var opprinnelig 132 365. Da vi var avhengig av informasjon om hvem som var revisor i 2011, måtte vi eliminere de som ikke hadde levert regnskap for 2011. Totale AS etter denne korrigeringen var 132 304. Antall AS som kan fravelge revisor basert på regnskapstall for 2011 var 91 166. Av disse var det 56 291 som sto oppført med revisor i 2011 og de store revisjonsselskapene var revisor for 22 210, en andel på 39 prosent.

Figur 5-6: Antall klienter som kan fravelge revisor i 2012, basert på regnskapstall for 2011.

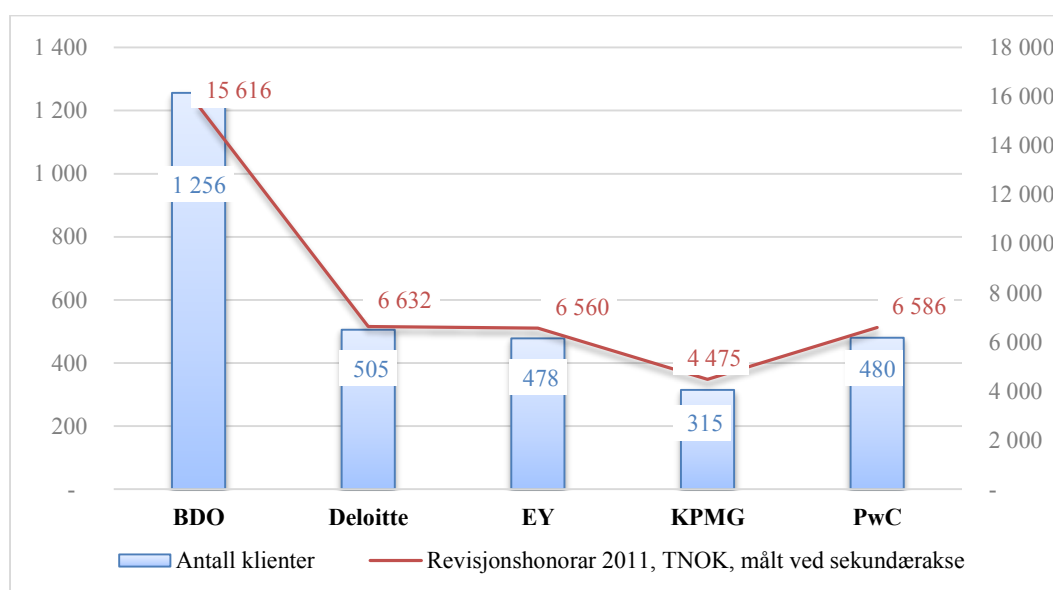
Neste steg i analysen blir å studere hvor mange AS som meldte fravalg av revisor i 2012 og hvilke konsekvenser dette medførte for de store revisjonsselskapene.

¹¹Oversikt over pressemeldinger PwC: <http://www.pwc.no/no/presse/index.jhtml>,

¹² Oversikt over pressemeldinger EY: <http://www.ey.com/NO/no/Newsroom/News-releases/Pressemeldinger>

5.3.4 Fravalg i 2012

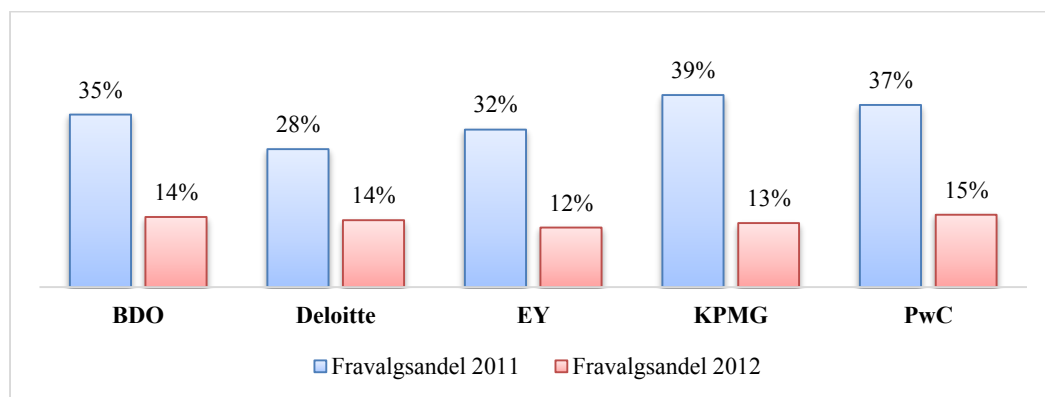
Ifølge kunngjøringene i Brønnøysund ble det registrert 11 518 meldinger om fravalg i 2012 (DnR 2013). Ved å matche disse mot vårt datasett var det 8 242 AS som hadde meldt fravalg i løpet av 2012. Avviket skyldes at vi kun har tatt ut aktive AS, det vil si at AS som er slettet ikke er med i vårt datasett. De store revisjonsselskapene var revisor for 3 034 av de som meldte fravalg i 2012, en andel på 37 prosent. Følgelig var andre revisjonsselskap revisor for 63 prosent av de som fravalgte revisor i 2012. For fullstendig beskrivelse av fravalg og oversiktsbilde i 2012 vises til vedlegg 8.

Figur 5-7: Oversikt over konsekvenser som følge av fravalg i 2012.

Også i 2012 var det BDO som mistet flest klienter som følge av lovendringen. Deloitte, EY og PwC hadde et forholdsvis likt antall klienter som gikk tapt som følge av fravalg i 2012, mens KPMG mistet færrest klienter. Totalt revisjonshonorar for alle selskapene som fravalgte revisor i 2012 var 104 MNOK. De store revisjonsselskapene representerte 38 prosent av dette revisjonshonoraret. Som forventet, ut i fra antall klienter, har BDO det største tapet i revisjonshonorar, mens KPMG mistet færrest klienter og hadde dermed et mindre tap enn de andre revisjonsselskapene. Gjennomsnittlig revisjonshonorar for de som fravalgte og som hadde ett av de store revisjonsselskapene som revisor i 2011 var kroner 13 100. Til sammenligning var gjennomsnittlig revisjonshonorar for de som ble revidert av andre revisjonsselskap og som fravalgte revisor i 2012 kroner 12 300 i 2011.

I 2011 var fravalgsandelen på over 30 prosent for samtlige av de store revisjonsselskapene, bortsett fra Deloitte som hadde en fravalgsandel på 28 prosent jf. figur 5-4. I 2012 var fravalgsandelen lavere, nærmere bestemt i et intervall på 13 - 16 prosent hos de store revisjonsselskapene, jf. figur 5-8.

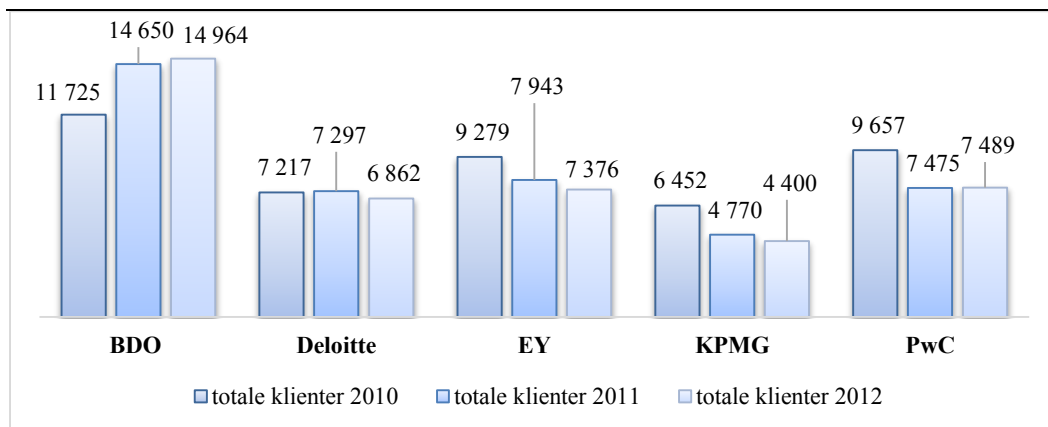

Figur 5-8: Oversikt over fravalgsandel i 2011 og 2012.

Dette var som forventet siden fravalgsandelen var såpass høy i 2011. For BDOs vedkommende så hadde de sum omsetning på 707 MNOK i 2011 og revisjonshonorar som gikk tapt som følge av fravalg i 2012 utgjorde 2,21 prosent av sum omsetning (revisjonshonoraret for 2011 er benyttet). For de fire andre store revisjonsselskapene var andel tapt revisjonshonorar under en prosent. Har da benyttet revisjonshonorar for 2011 for de klientene som fravalgte i 2012 og dividert på sum omsetning i 2011. Presiserer igjen at revisjonshonoraret vi er kommet frem til ikke inkluderer andre tjenester, slik at reelt tap for de store revisjonsselskapene vil være høyere enn det vi er kommet frem til.

5.3.5 Oversiktsbilde etter to år med frivillig revisjon

8 242 AS valgte bort revisor i 2012, hvorav 3 034 ble revidert av ett av de store revisjonsselskapene i 2011. Vi observerte at som følge av konsolideringer i revisjonsbransjen i 2012 hadde BDO, som i 2011, økt antall totale revisjonsklienter. I 2012 økte imidlertid også antall klienter som ble revidert av PwC.

Figur 5-9: Oversikt over antall klienter i 2010, 2011 og 2012.

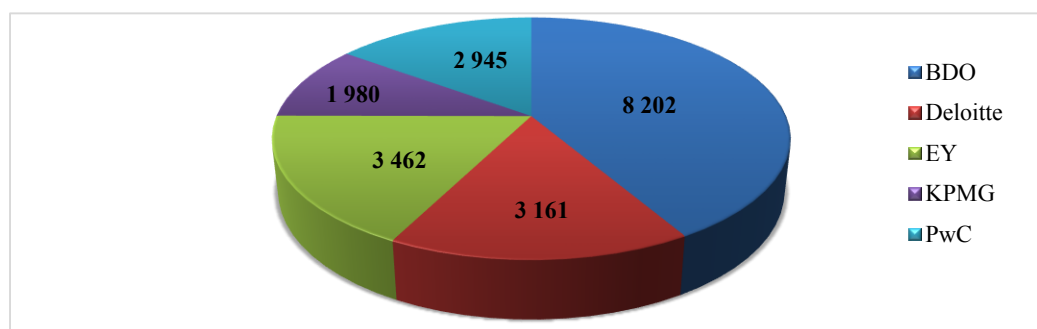
Crowe Horwath gikk inn i BDO fra 1. juli 2012, jf. avsnitt 2.4.1, mens RevisjonsCompagniet AS ble oppkjøpt av PwC med virkning fra 1. juli 2012 (PwC 2012). RevisjonsCompagniet AS og Crowe Horwath AS hadde til sammen i 2011 nesten 40 MNOK i revisjonshonorar ifølge vårt datasett. Vårt datasett inneholdt som tidligere påpekt kun aktive AS per 1. mars 2014, men ikke morselskaper og selskap med konsesjon, slik at omsetningstallene vi har benyttet ikke vil samsvare med hva pressemeldingene ga uttrykk for. Det foreligger en risiko for at noen av klientene i oppkjøpsportefølgjen ikke ble med over til BDO og PwC, men dette har mindre betydning for vår oppgave.

Revisjonshonorarinntektene fra disse oppkjøpene, isolert sett, har medført økte inntekter for BDO og PwC. PwC tapte i overkant av 6,5 MNOK som følge av fravalg i 2012, jf. figur 5-7, mens de ved oppkjøp fikk tilført vel 15 MNOK i revisjonshonorar. Dette er vel og merke kun revisjonshonorar som fremkommer fra vårt datasett og inkluderer ikke annet honorar til revisor. BDO hadde et tap på nesten 16 MNOK som følge av fravalg i 2012, mens de ved oppkjøp av Crowe Horwath fikk tilført nesten 25 MNOK i revisjonshonorar. I utgangspunktet hadde derfor både PwC og BDO en grovt regnet netto «gevinst» på henholdsvis ca. ni og ti MNOK i 2012. Vi ser dermed at på tross av tapt revisjonshonorar som følge av fravalg i 2012, har både PwC og BDO klart å dekke inn tapene gjennom effektene fra oppkjøp og fusjoner.

Til nå har vi sett på hvor mange som fravalgte revisor i 2011 og 2012. Før vi ser nærmere på hvor mange etablerte AS som meldte fravalg av revisor i 2013, vil vi oppsummere hvor mange som kunne fravelge revisor i 2013, basert på

regnskapstall for 2012, på tilsvarende måte som vi har gjort for de andre årene, jf. avsnitt 5.2 og 5.3.2.

Antall klienter som kan fravelge revisor basert på regnskapstall i 2012 fra vårt datagrunnlag var 88 824. Av disse var 46 621 oppført med revisor i 2012. De store revisjonsselskapene var revisor for 19 750 av disse i 2012, tilsvarende 42 prosent. Av de 19 750 som ble revidert av ett av de store revisjonsselskapene i 2012, kan figur 5-10 illustrere fordelingen mellom de store revisjonsselskapene.

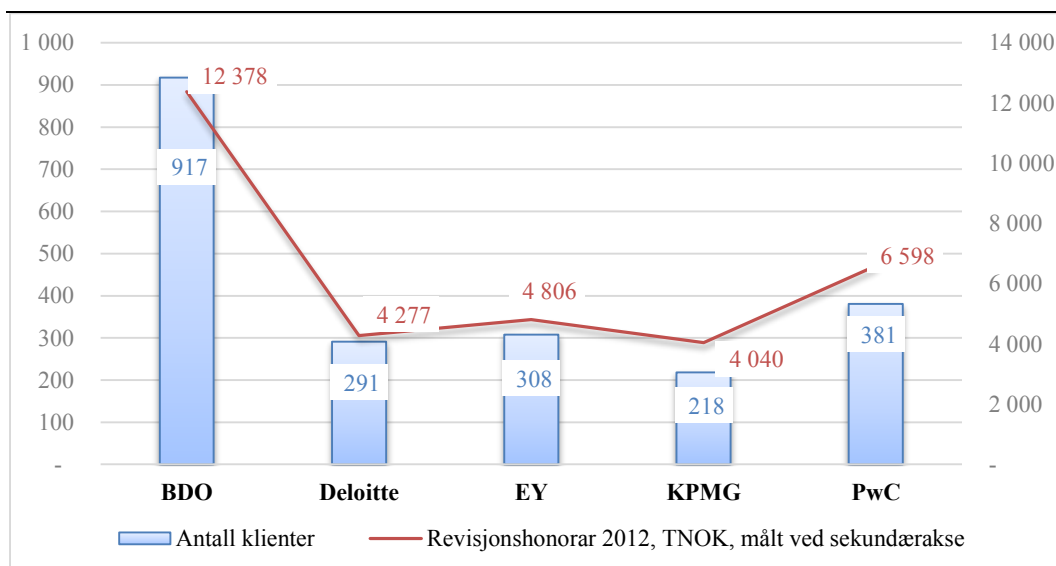

Figur 5-10: Antall klienter som kan fravelge revisor i 2013, sum klienter: 19 750.

5.3.6 Fravalg i 2013

Totalt hadde 7 871 selskaper registrert melding i Brønnøysund om at revisjon av årsregnskapet utgår i 2013. Ved å matche disse kunngjøringene med vårt datasett fikk vi frem at 5 244 AS hadde fravalgt revisor. Avviket mot Brønnøysund skyldes at vi kun har tatt ut aktive AS. Det var 90 som ikke hadde sendt inn regnskapet for 2012. Disse ble eliminert for analysen over klienter som meldte fravalg i 2013, og 5 154 AS som meldte fravalg i 2013 ble med videre i analysen. Av disse hadde 2 115, tilsvarende 41 prosent, ett av de store revisjonsselskapene som revisor i 2012. For detaljert informasjon om fravalg i 2013 og fremgangsmåte vises til vedlegg 9.

Figuren under viser konsekvenser for de store revisjonsselskapene i 2013, målt ved antall klienter som har fravalgt revisor i 2013 og tilhørende tapt revisjonshonorar. Gjennom de tidligere analysene for fravalg i 2011 og 2012, så vi at BDO var det selskapet med flest klienter som meldte fravalg. Videre har vi sett at KPMG har mistet færrest klienter i både 2011 og 2012.

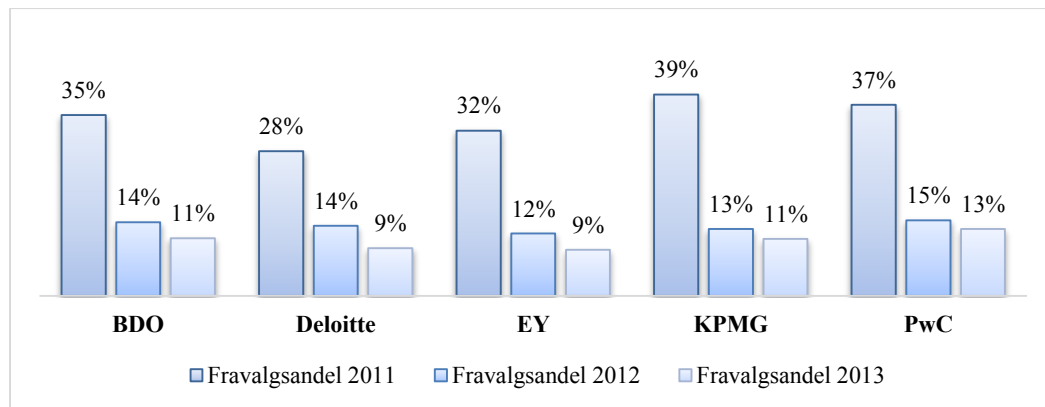
Figur 5-11: Konsekvenser som følge av fravalg i 2013.

Igjen var det BDO som hadde den største andelen av fravalg blant sine klienter, og derav høyest tapt revisjonshonorar, noe som samsvarte med våre forventninger, siden BDO har størst andel av små AS. Av figur 5-11 ser vi at Deloitte og EY mistet rundt 300 klienter, mens PwC mistet 381 klienter som følge av fravalg i 2013. KPMG mistet færrest klienter og hadde også lavest revisjonshonorar som gikk tapt. Vi fant ingen pressemeldinger fra de store revisjonsselskapene om oppkjøp av andre revisjonsselskaper i 2013. På denne måten foreligger det ikke «inntjening» som følge av konsolideringer, på samme måte som i 2011 og 2012.

Totalt revisjonshonorar for de som fravalgte revisor i 2013 utgjorde i overkant av 73 MNOK. For de klientene der ett av de store revisjonsselskapene var revisor utgjorde revisjonshonoraret 32 MNOK. Gjennomsnittlig revisjonshonorar for de som fravalgte og som hadde ett av de store revisjonsselskapene som revisor i 2012 var kroner 15 200, målt i 2012 - kroner. Til sammenligning var gjennomsnittlig revisjonshonorar for de som ble revidert av andre revisjonsselskap og som fravalgte revisor i 2013, kroner 13 500. Gjennomsnittlig revisjonshonorar har økt for begge kategoriene av revisor fra 2010, men de som ble revidert av ett av de store revisjonsselskapene hadde imidlertid et betydelig høyere gjennomsnittlig revisjonshonorar i 2012, enn i 2011 og 2010. I 2010 og 2011 var gjennomsnittlig revisjonshonorar for klienter av de store revisjonsselskapene henholdsvis kroner 13 600 og 13 100. Gjennomsnittlig revisjonshonorar har altså økt med kroner 1 600 fra 2010 til 2012. Spredningen i revisjonshonoraret mellom de store revisjonsselskapene er også økt fra kroner 1 000 i 2010 til kroner 1 700 i 2012.

5.3.7 Oversiktsbilde etter tre år med frivillig revisjon

Etter tre år med frivillig revisjon for de minste aksjeselskapene, kan figur 5-12 vise følgende oversikt over andel klienter som har fravalgt revisor.

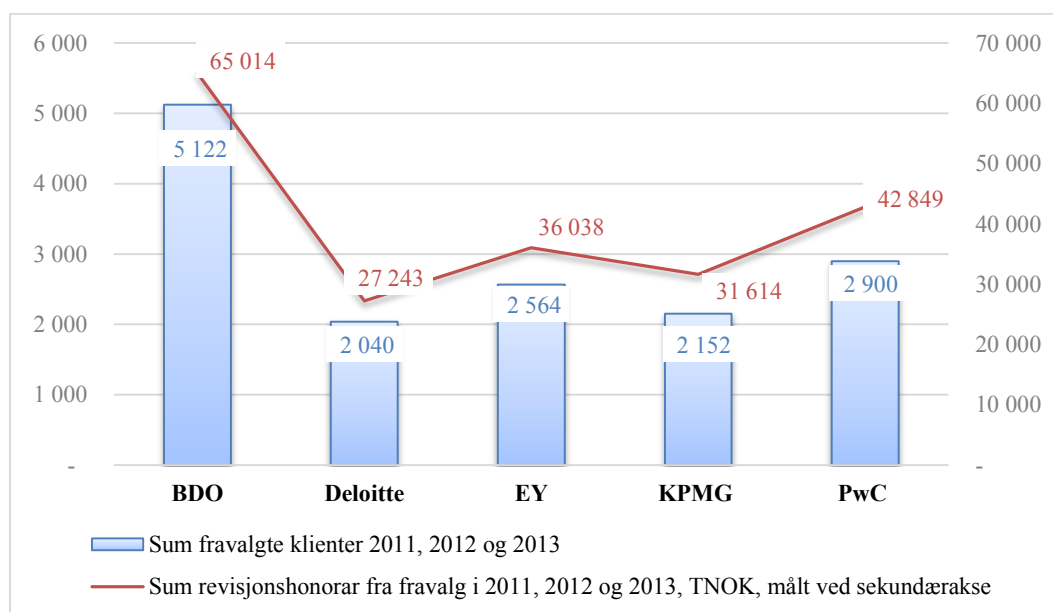
Figur 5-12: Oversikt over fravalgsandel i 2011, 2012 og 2013.

Figur 5-12 viser at fravalgsandelen var vesentlig høyere i 2011 enn i 2012 og 2013. Det at færre klienter fravalgte revisor i 2012 og 2013 henger naturligvis sammen med at det da var færre klienter som kunne fravelge, siden såpass mange allerede gjorde det i 2011. Totalt sett, når vi ser på samtlige AS i datagrunnlaget vårt, var det 38 prosent som fravalgte revisor i 2011, målt i antall AS som kunne fravelge. I 2012 og 2013 sank andelen til henholdsvis 15 og 11 prosent. I studien til Dedman, Kausar og Lennox (2014) viste statistikken at andelen som fravalgte revisor økte med årene etter lovendringen om frivillig revisjon. Vår analyse har dermed vist at det ikke var tilfelle i Norge. Hvorvidt dette også vil gjelde dersom terskelverdien for fravalg økes i fremtiden, er uvisst. Det kan være at selskapene da trenger mer tid på seg til å vurdere hvorvidt de skal beholde revisor eller ikke.

Etter at de som meldte fravalg i 2013 ble filtrert ut av datasettet vårt, satt vi igjen med 83 756 AS som ikke hadde meldt fravalg i 2013. Sum av de som meldte fravalg i 2011, 2012 og 2013, henholdsvis 35 123, 8 242 og 5 244 og de som ikke gjorde det 83 756, tilsvarer totalt antall etablerte AS, 132 265. Sum AS som meldte fravalg i løpet av de tre årene var 48 609. Av de som ikke hadde meldt fravalg ved utgangen av 2013, var det 41 363 AS som var under terskelverdiene i 2012. Disse valgte altså å beholde revisor til tross for at de kunne fravelge.

5.3.8 Delkonklusjon etablerte selskaper og fravalg

Våre analyse av etablerte selskap tilsier at totalt 48 609 har fravalgt revisor i løpet av de tre årene lovendringen om lempet revisjonsplikt har virket. Antall klienter som kunne fravelge når lovendringen trådte i kraft var 92 029, jf. avsnitt 5.2, noe som gir en fravalgsandel blant etablerte AS på 53 prosent. Det tilsier at 47 prosent har valgt frivillig revisjon. De store revisjonsselskapene var revisor for 28 117 av de som kunne melde fravalg i 2010, tilsvarende 30 prosent. Totalt var det 14 778 av disse som meldte fravalg i løpet av perioden 2011 – 2013. Det tilsvarer en fravalgsandel hos klientene til de store revisjonsselskapene på 53 prosent, tilsvarende lik andel som har meldt fravalg av revisor totalt sett.

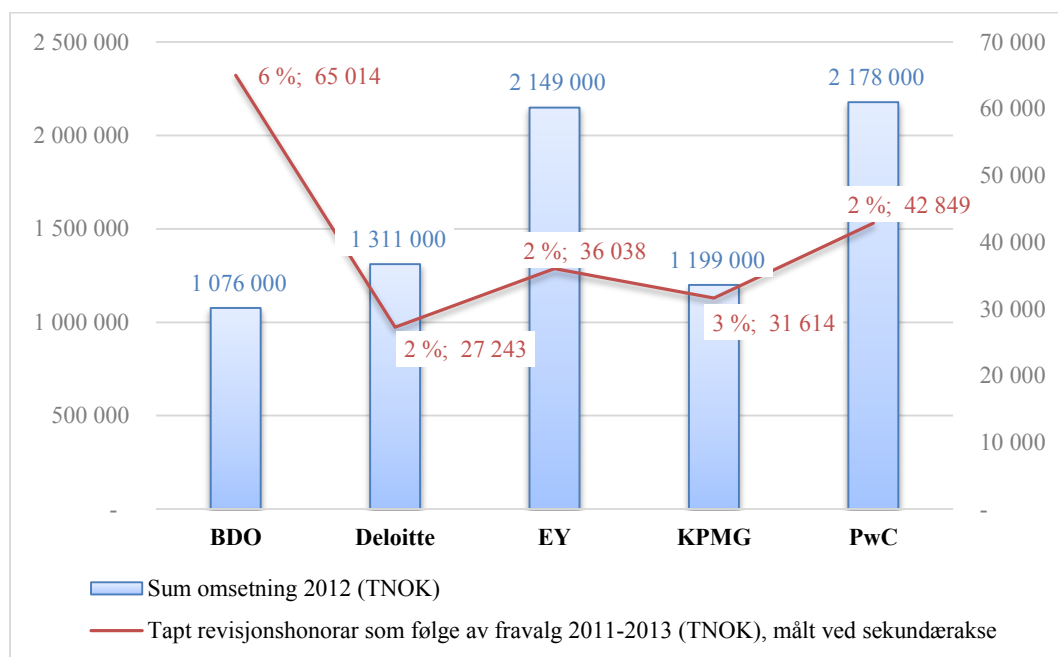
Figur 5-13: Totaloversikt over konsekvenser som følge av fravalg 2011 - 2013.

Som figur 5-13 viser, er det BDO som har hatt det største tapet som følge av bortfallet av revisjonsplikten, både med tanke på antall klienter som fravalgte og størrelsen på tapt revisjonshonorar. Dette henger sammen med våre forventinger, da vi visste at BDO hadde flest klienter i det segmentet som var under terskelverdiene for fravalg. Deloitte er det selskapet som har mistet færrest klienter totalt sett og tapt lavest revisjonshonorar.

Totalt revisjonshonorar som har gått tapt for de store revisjonsselskapene er 203 MNOK. «Worst – case» - scenariet i avsnitt 5.2 viste at totalt revisjonshonorar som kunne gå tapt dersom samtlige klienter til de store revisjonsselskapene fravalgte revisor var 428 MNOK. Tapt revisjonshonorar som følge av fravalg i

perioden 2011 - 2013 utgjør i intervallet 2 – 6 prosent av sum omsetning i 2012.

Revisjonshonoraret er da uttrykt som sum av revisjonshonorar i 2010, 2011 og 2012. Tapte revisjonshonorar er vel og merke kun revisjonshonoraret og ikke honorar som følge av andre tjenester fra revisor. Det reelle tapet til de store revisjonsselskapene vil dermed være høyere enn hva vi har kommet frem til.

Figur 5-14: Oversikt over sum omsetning 2012¹³ og andel tapte revisjonshonorar som følge av fravalg i perioden 2011-2013.

Analysen av de etablerte AS viste at flest AS fravalgte revisor allerede første året lovendringen trådte i kraft. For revisjonsselskapene kom det kanskje som en overraskelse at såpass mange fravalgte revisor allerede i 2011. Internasjonal empiri talte imidlertid for at andelen som velger frivillig revisjon vil øke etter hvert som årene gikk, men fra våre analyser ser det ut som at norske AS ikke følger denne trenden, siden såpass mange fravalgte allerede første året. Hvorvidt denne trenden også vil være tilfelle hvis terskelverdiene for fravalg økes i fremtiden, er uvisst.

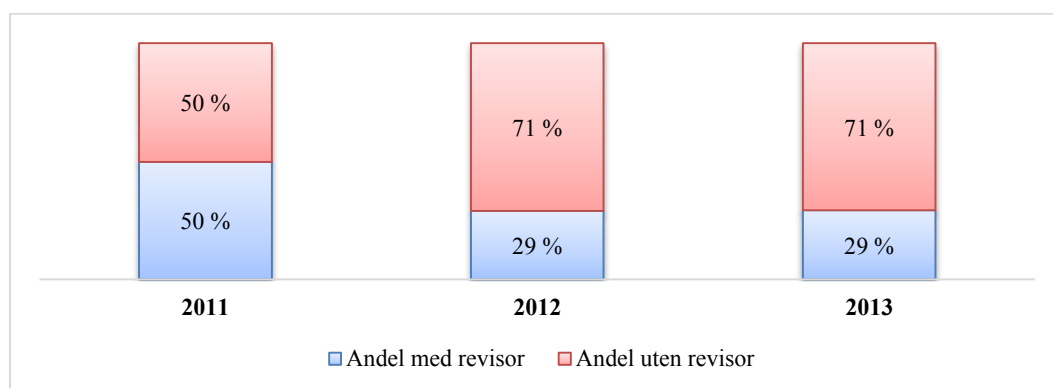
¹³ Sum omsetning 2013 er hentet fra selskapenes åpenhetsrapporter for 2013. Samtlige selskaper utenom BDO har avvikende regnskapsår, men det anses ikke å utgjøre noen feilkilde av betydning for vår studie.

5.4 Analyse av nystiftede selskaper

Denne analysedelen vil omhandle de nystiftede selskapene, det vil si selskap som var stiftet i perioden 1.1.2011 til 31.12.2013. Disse hadde mulighet til å bli stiftet uten revisor og fremgangsmåten for analysen ble derfor noe annerledes og mindre omfattende enn for de etablerte selskapene, jf. fullstendig fremgangsmåte i vedlegg 10.

5.4.1 Selskap stiftet uten revisor eller meldt fravalg av revisor

I analysen av de nystiftede selskapene vil vi presentere hvor mange AS som ble stiftet uten revisor eller som har fravalgt revisor. Dette vil vi gjøre for å kunne tallfeste hvor mange av de nystiftede selskapene som velger å ikke ha revisor. Ifølge vårt tallmateriale ble det stiftet 61 969 AS i perioden 1.1.2011 - 31.12.2013. Samtlige av disse skal være aktive når vi foretok uttrekket av dataene. Av disse var 41 254, tilsvarende 67 prosent, uten nåværende revisor. Totalt antall nystiftede AS i 2011 var 12 962, mens det var 23 991 og 25 016 i 2012 og 2013.

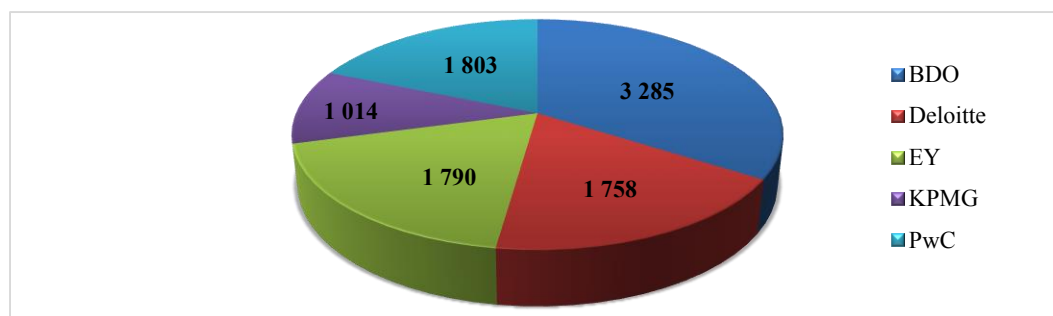

Figur 5-15: Oversikt over nystiftede AS, herav andel med og uten revisor.

Som vi ser av figur 5-15 er det altså en betydelig andel av nystiftede AS som velger å unnlate revisjon av årsregnskapet. Av nystiftede selskap i 2011 har 50 prosent valgt å unnlate revisjon av årsregnskapet, mens hele 71 prosent har unnlatt revisjon av nystiftede AS i 2012 og 2013. I denne sammenheng er det imidlertid viktig å påpeke at det er skjedd en rekke forenklinger i den norske aksjeloven slik at det skal være lettere å stifte et AS, jf. blant annet redusert krav til aksjekapital i asl. § 3-1, som trådte i kraft 1. januar 2012. Disse forenklingene har ført til at stadig flere aksjeselskaper stiftes og i 2012 ble det stiftet 58 prosent flere AS enn i 2011. Til sammenligning ble antall nyregistrerte NUF redusert med samme andel

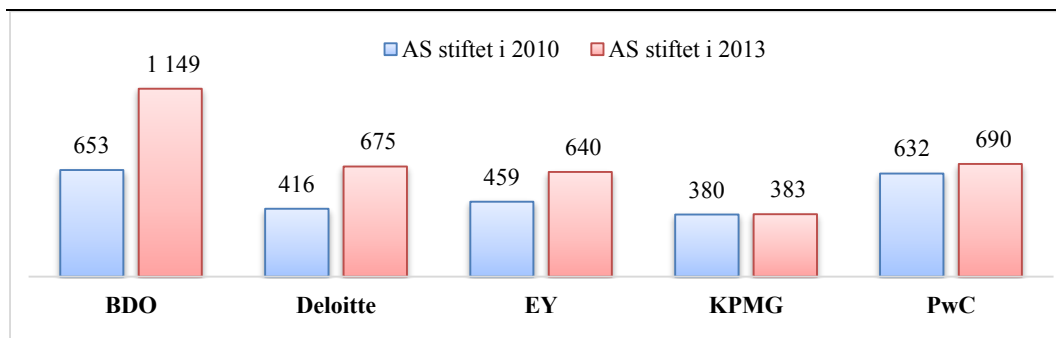
fra 2011 til 2012, jf. Brønnøysundregistrenes årsmelding for 2013. Ifølge pressemelding 2. januar 2014 fra Brønnøysundregistrene meldte de om betydelig konkursøkning i 2013 på hele 16,6 prosent, jf. pressemelding 2. januar 2014. Hvorvidt det har sammenheng med at såpass mange nystiftede AS velger å unnlate revisjon av årsregnskapet faller utenfor vår problemstilling, men det gir grunn til å anta at det kan være en viss sammenheng.

Totalt sett var det 67 prosent av nystiftede AS som valgte å ikke ha revisor. Det innebærer at 33 prosent har revisor. Hvorvidt disse er under terskelverdiene har vi ikke kontrollert da vi mangler regnskapsinformasjon på mange av de. De store revisjonsselskapene ble valgt som revisor hos 47 prosent av de nystiftede selskapene med revisor.

Figur 5-16: Oversikt over antall nystiftede AS som revideres av ett de store revisjonsselskapene.

Som en interessant sammenligning kan vi se på hvor stor markedsandel de store revisjonsselskapene hadde blant nystiftede AS i 2010, før revisjonsplikten bortfalt. Ifølge Brønnøysundregistrenes årsmelding for 2013 var antall nystiftede AS i 2010 13 946 og antall nystiftede AS i 2013 var 26 295, en økning på 89 prosent. Fra vårt datamateriale var det 8 040 nystiftede AS i 2010 og 25 016 nystiftede AS i 2013. Årsaken til at vårt datamateriale viser et lavere antall av nystiftede AS er at vi kun har inkludert aktive AS, samt at AS som var morselskap eller hadde konsesjon ble eliminert. Av nystiftede AS i 2010 var det 2 540 AS som hadde ett av de store revisjonsselskapene som revisor i 2010, tilsvarende 32 prosent. Av nystiftede AS i 2013 var det 29 prosent som hadde revisor, jf. figur 5-15, og de store revisjonsselskapene var revisor for 49 prosent av disse. Andelen som velger ett av de store revisjonsselskapene er derfor økt betydelig blant nystiftede AS i 2013 med revisor, sammenlignet med nystiftede AS i 2010.

Figur 5-17: Oversikt over antall klienter blant nystiftede AS, 2010 vs. 2013.

Som figur 5-17 viser så har samtlige av de store revisjonsselskapene økt antall klienter blant nystiftede AS i 2013 sammenlignet med nystiftede AS i 2010. BDO, Deloitte og EY hadde markant flere klienter blant nystiftede AS i 2013, mens KPMG og PwC hadde relativt likt antall klienter blant nystiftede AS i 2010 og i 2013.

5.4.2 Delkonklusjon nystiftede selskap

Siden nystiftede selskap kan være stiftet uten revisor ble denne analysen litt annerledes og mer kortfattet enn analysen over etablerte AS, jf. avsnitt 5.3. Vi har heller ikke regnskapsinformasjon for mange av de nystiftede selskapene, noe som vanskeliggjorde en lik analyse som for de etablerte selskapene.

Analysen av nystiftede AS har imidlertid fortalt oss at hele 67 prosent av nystiftede AS stiftes uten revisor eller har fravalgt revisor. Videre har vårt tallmateriale vist at de store revisjonsselskapene har betydelig flere klienter blant nystiftede AS i 2013 enn i 2010, med en andel på henholdsvis 49 prosent og 32 prosent. Dette tilsier at de store revisjonsselskapene er mer populære enn mindre revisjonsselskap, noe som kan ha sammenheng med antakelsen om at de store revisjonsselskapene utfører en revisjon som er av høyere kvalitet, jf. avsnitt 3.2.

5.5 Regionale forskjeller ved fravalg og frivillig revisjon per landsdel

Vi har til nå analysert hvor mange av de etablerte selskapene som har fravalgt revisor og hvilke konsekvenser det fikk for de store revisjonsselskapene i årene 2011 til 2013, jf. avsnitt 5.3. Deretter så vi nærmere på hvor mange av de

nystiftede selskapene som valgte å unnlate revisjon av årsregnskapet, jf. avsnitt 5.4. I dette avsnittet vil vi gjennomføre en mer detaljert analyse av de selskapene som har fravalgt revisor eller ble stiftet uten revisor. For å rette denne analysen inn mot vår problemstilling som omhandler konsekvenser for de store revisjonsselskapene, har vi valgt å sortere datamaterialet på variabelen «landsdel». Dette har vi gjort for å se de ulike landsdelene og tilhørende fravalgsandel opp mot hvor de store revisjonsselskapene er representert og hvor de har posisjonert kontorene sine. I tillegg vil vi ta med tilsvarende analyse for de selskapene som har beholdt revisor, til tross for at de kunne fravelge. Dette har vi gjort for å se nærmere på betydningen av posisjoneringen til revisjonsselskapene. Se vedlegg 11 for landsdelkategoriene som er benyttet.

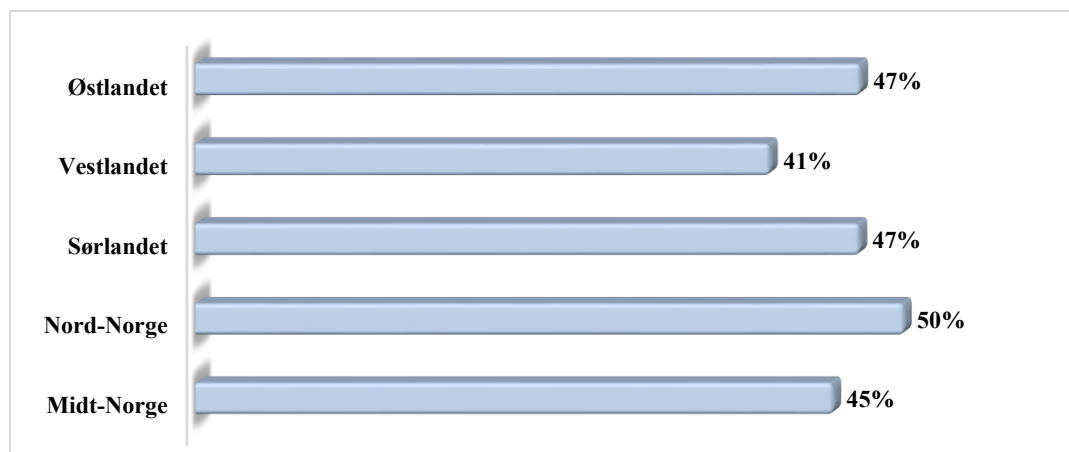
5.5.1 Fravalgt revisor eller stiftet uten revisor, fordelt på landsdel

Totalt antall etablerte og nystiftede AS i vårt datamateriale var 194 334. AS som var morselskap og AS med konsesjon var eliminert. 48 609 av de etablerte selskapene meldte fravalg av revisor, mens 41 254 av de nystiftede selskapene ble stiftet uten revisor eller hadde fravalgt revisor. Dermed var det i utgangspunktet 89 863 AS som hadde fravalgt revisor eller ble stiftet uten revisor. Vi korrigerer for selskap som sto oppført med nåværende revisor, da disse mest sannsynlig har valgt inn igjen revisor etter at de fravalgte og 88 821 AS dannet dermed grunnlaget for videre analyse. Selv om vi ikke fordelte klientene som har fravalgt per revisjonsselskap, vil vi kunne se hvilken landsdel som var mest berørt av bortfallet av revisjonsplikten, for så å knytte dette opp mot hvor de store revisjonsselskapene har kontorer.

I masteroppgaven til Vestrum og Gjerding-Smith (2012) ble det foretatt en undersøkelse av kjennetegnene på selskapene som valgte bort revisor, herunder fravalgsandel fordelt på fylke. Deres analyser viste at de nordligste fylkene¹⁴ lå blant topp seks fylker med størst fravalgsandel, hvor Finnmark lå øverst med en fravalgsandel på 49,5 prosent. Blant de ni fylkene med lavest fravalgsandel, fant de alle fylkene tilknyttet Vestlandet. Svalbard var det fylket med lavest fravalgsandel på 21,5 prosent og Møre og Romsdal hadde nest færrest med en

¹⁴ De nordligste fylkene var: Finnmark, Nordland og Tromsø

andel på 29,3 prosent. De konkluderte med at det forelå en signifikant forskjell på hvor selskapene var lokaliserte og at de selskapene som var lokalisert i fylker med lav folketetthet hadde større fravalgsandel enn selskaper som var lokalisert i en storby. På bakgrunn av dette, og egne oppfatninger, forventet vi derfor at vår analyse ville gi oss et bilde av større fravalgsandel i den nordligste landsdelen, Nord-Norge. I tillegg forventet vi å se en større andel på Vestlandet som valgte å beholde revisor.

Figur 5-18: Fravalgsandel i prosent av totalt antall AS, fordelt på landsdelene.

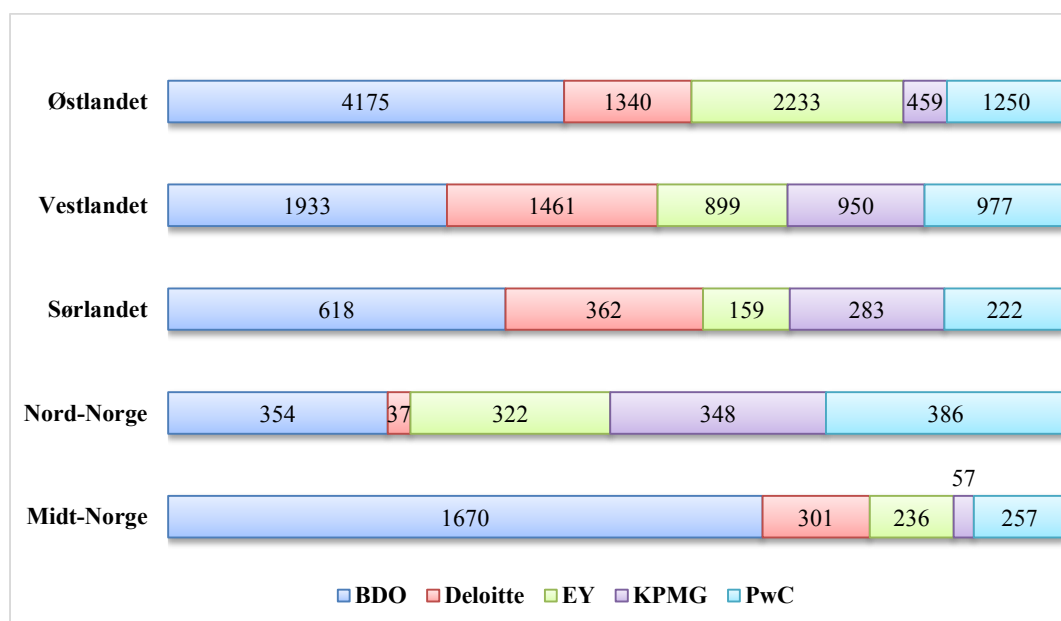
Vi ser at figur 5-18 gjenspeiler forventningene våre som beskrevet ovenfor, fravalgsandelen var størst i Nord-Norge, med 50 prosent og Vestlandet hadde lavest fravalgsandel med 41 prosent. Resultatene kan sees i sammenheng med de konklusjoner som Vestrum og Gjerding-Smith (2012) kom frem til ved sin statistiske undersøkelse. Deres masteroppgave ble foretatt ganske kort tid etter lovendringen, nærmere bestemt åtte måneder med frivillig revisjon. Vår oppgave tar for seg en treårsperiode ved at selskapene har hatt mulighet til å fravelge revisor i 2011, 2012 og 2013. Vi ser likevel at utviklingstrekkene er like, og at Nord-Norge er den landsdelen hvor fravalgsandelen er høyest, vel og merke i prosent av totale AS fra vårt datagrunnlag.

5.5.2 Valgt frivillig revisjon, fordelt på landsdel og revisor

For å gjøre denne analysen mer komplett har vi valgt å inkludere en analyse av selskap som har valgt frivillig revisjon. Denne kan knyttes opp mot hvor revisjonsselskapene er posisjonert og vil gi et mer utfyllende svar på underspørsmål 1. Figur 5-19 er basert på antall AS som var under terskelverdiene

i 2012. Totalt kunne 116 747 AS fravelge revisor basert på regnskapstall i 2012.

Av disse hadde 49 842 AS valgt frivillig revisjon. Vi forventet at den største prosentandelen av klienter som hadde beholdt revisor ville være på Vestlandet, da det er i denne landsdelen at færrest AS har meldt fravalg, jf. figur 5-18. På Vestlandet hadde 48 prosent valgt frivillig revisjon. På samme måte som største fravalgsandelen var i Nord-Norge, var det i denne landsdelen at færrest hadde valgt frivillig revisjon. Av de store revisjonsselskapene var det BDO som hadde flest klienter av de selskapene som har valgt å beholde revisor, mens KPMG hadde færrest klienter. Som figur 5-19 viser er BDO markedsledende blant selskapene som har valgt frivillig revisjon i samtlige landsdeler, med unntak av Nord-Norge.

Figur 5-19: Antall AS som valgt frivillig revisjon, der nåværende revisor er ett av de store revisjonsselskapene.

Resultatet er imidlertid i motsetning til Svanström og Boters (2012) resultat. De fant at regioner med lav folketetthet var mer villige til å velge frivillig revisjon enn regioner med høy folketetthet.

5.5.3 Posisjonering hos de store revisjonsselskapene

Samtlige av de store revisjonsselskapene har oversikt på sine nettsider hvor i landet de har kontorer¹⁵. Ved å sette oversiktene sammen, vil vi kunne se hvordan de har posisjonert seg i de forskjellige landsdelene i Norge. Felles for alle de store revisjonsselskapene, er at de er godt etablerte i Midt-Norge og Sør-Norge.

Derimot har samtlige relativt få kontorer etablert i Nord-Norge. BDO hadde fem av totalt 54 kontorer i Nord-Norge, PwC hadde fem av totalt 36 kontorer, EY har sju av 38 kontorer og KPMG har fem av 25 kontorer i Nord-Norge. Deloitte hadde ingen av sine 24 kontorer i Nord-Norge. KPMG er det selskapet som har størst andel av totale kontorer i Nord. Når det gjelder Finnmark, som var den landsdelen med størst fravalgsandel i oppgaven til Vestrum og Gjerding-Smith (2012), var det kun to kontorer i dette området. BDO hadde kontor i Honningsvåg, mens KPMG har kontor i Alta. Vi er innforstått med at kontorene som er plassert i blant annet Nordland dekker et større område i Nord, slik at områdene i Finnmark sannsynligvis blir dekket gjennom andre kontorer.

Som nevnt ovenfor har de store revisjonsselskapene relativt få kontorer i Nord-Norge. Våre analyser viser at det også er i Nord-Norge det er høyest andel AS som fravelger revisor. Dette kan indikere at dette er et område hvor revisor har potensiale for å vise hvilke verdiskaping revisor og revisjon kan tilføre selskapet og regnskapet.

I samtale med administrerende direktør i BDO, Trond-Morten Lindberg, den 2. april 2014, snakket vi blant annet om posisjonering i Nord-Norge generelt blant de store revisjonsselskapene, men også fra BDOs ståsted. Han innrømmet at revisjonsselskapene har flere kontorer i Sør-Norge enn i Nord-Norge, og at potensiale for etablering i Nord-Norge er tilstede. Det sentrale fra hans ståsted var imidlertid en vurdering av størrelsen på de ulike markedene man opererer i. En er avhengig av et næringsliv og et marked som har behov for revisjon og rådgivning, og ikke minst bærekraftige ansatte over tid, med gode lokalkunnskaper som kan være med på å etablere, drifte og utvikle et stabilt og trygt kontor. Lindberg

¹⁵ BDO: <http://www.bdo.no/kontorer/>

PwC: <http://www.pwc.no/no/kontorer/index.jhtml>

EY: <http://www.ey.com/NO/NO/ourlocations>,

KPMG: <http://www.kpmg.no/default.aspx?aid=9497834>,

Deloitte: <http://www2.deloitte.com/no/no/footerlinks/office-locator.html>

uttrykte, at det i BDOs modell var viktig å bevare en viss grad av lokal styring av kontorer i slike områder. Det lokale kontoret må skape og gi verdi og nytte til næringslivet. Lindberg ga imidlertid uttrykk for at det kan skje en posisjoneringsendring i Nord-Norge, som følge av at petroleumsnæringen beveger seg nordover. Statoil har etablert seg i Harstad og dersom man begynner leteaktivitet i området, vil næringslivet vokse og det vil skape mer attraktive etableringsforhold for bedrifter, herunder også for revisjonsselskapene.

5.5.4 Delkonklusjon regionale forskjeller

Våre resultater har vist at fravalgsandelen er størst i Nord-Norge og lavest på Vestlandet. Formålet med denne analysen var å se om det var noen vesentlige forskjeller mellom landsdelene og hvilken sammenheng det eventuelt kunne ha med posisjoneringsgraden til de store revisjonsselskapene. For å besvare underspørsmål 1, kan vi dermed konkludere med at det var i Nord-Norge flest AS hadde fravalgt revisor og at det er i dette området de store revisjonsselskapene har færrest kontorer. Fravalgsandelen var på 50 prosent her, mens den var lavest med 41 prosent på Vestlandet. Hvorvidt andelen er statistisk signifikant har vi ikke bevis for. Tidligere empiri tilsier at de store revisjonsselskapene er forbundet med høy revisjonskvalitet og de som velger frivillig revisjon i større grad velger ett av de store revisjonsselskapene. Videre kan det antas at det er en sammenheng med høy fravalgsandel og lav tilstedeværelse av revisor, uten at vi har statistiske bevis for denne sammenhengen. Svanström og Boters (2012) undersøkelse i Sverige indikerte at selskap som var lokalisert i mindre befolkningstette områder opplevde en høyere grad av tillit til deres revisor. Hvorvidt denne sammenhengen også eksisterer i Norge er uvisst, men høy fravalgsandel i Nord-Norge kan gi indikasjoner på at dette forholdet ikke har så stor betydning i Norge.

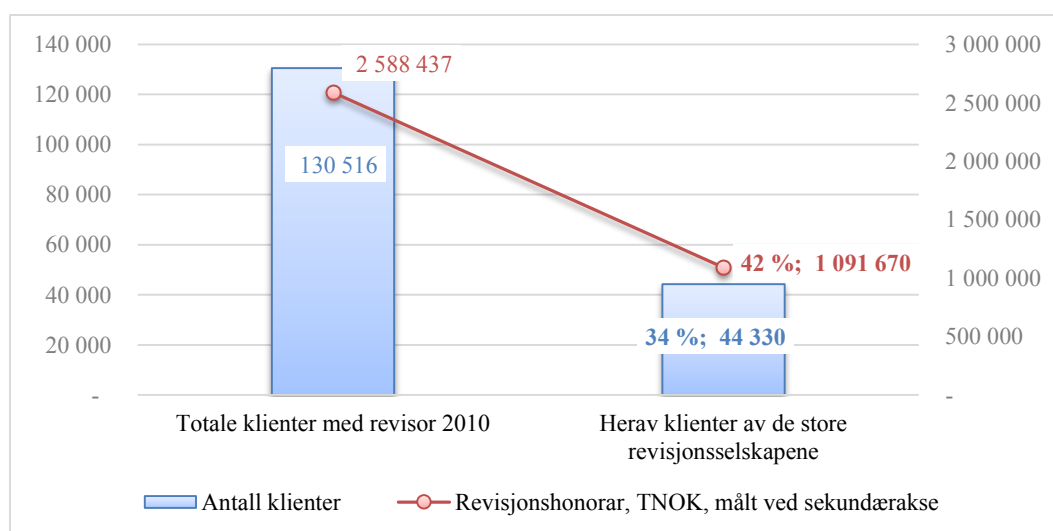
5.6 Analyse av markedsandelene til de store revisjonsselskapene

For å besvare underspørsmål 2 knyttet til vår problemstilling vil vi undersøke om de store revisjonsselskapene har endret sin markedsposisjonen etter bortfallet av revisjonsplikten. Vi har en forventning om at de store revisjonsselskapene har større markedsandel etter bortfallet av revisjonsplikten enn før lovendringen trådte

i kraft. Dette fordi det har vært økt konsolidering i bransjen gjennom oppkjøp og fusjoner de siste årene, samt at vi tror at de mindre revisjonsselskapene ble hardere rammet av lovendringen, og at flere som velger frivillig revisjon velger ett av de store revisjonsselskapene som revisor, jf. avsnitt 3.2 om revisjonskvalitet. Først vil vi sammenligne markedsandeler blant de etablerte selskapene. Her vil vi analysere endring i markedsandeler både blant antall klienter og revisjonshonorar. Deretter vil vi se på både etablerte og nystiftede selskaper. Denne analysen vil naturligvis bli påvirket av de oppkjøpene og fusjonene som har vært i bransjen, og lovendringen om frivillig revisjon var dermed ikke eneste forklaringsvariabel. Konsentrasjon i bransjen kan imidlertid ha skjedd som en følge av at revisjonsmarkedet endret seg etter bortfallet av revisjonsplikten, så vi mente det var interessant å se nærmere på.

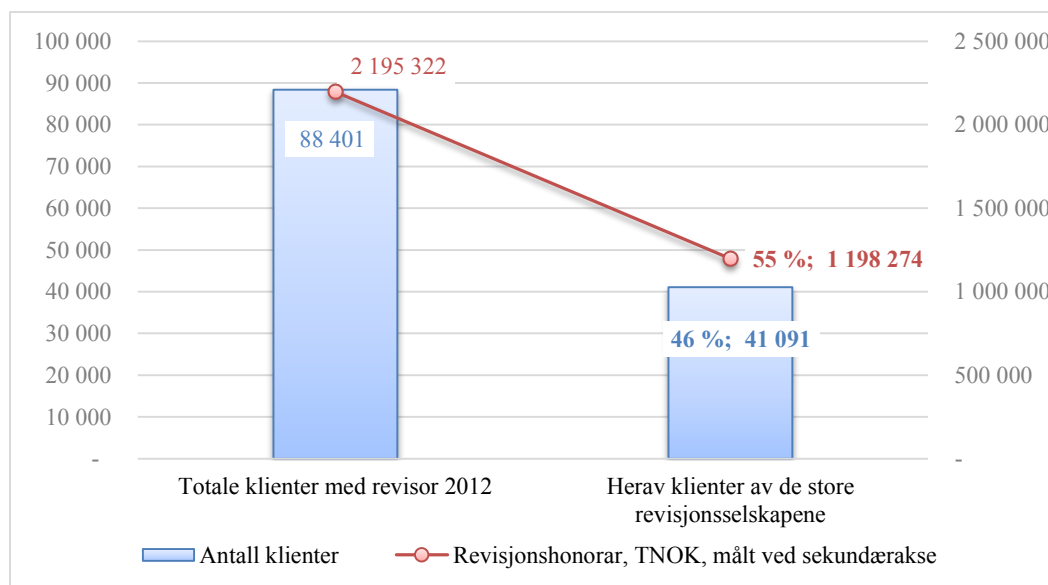
5.6.1 Markedsandel blant etablerte AS

For å besvare underspørsmål 2, om de store revisjonsselskapene har endret sine markedsandeler i løpet av perioden som frivillig revisjon for de minste aksjeselskapene har virket, vil vi først se på hvordan markedsandelen til de store revisjonsselskapene var i 2010, før revisjonsplikten bortfalt. Totalt antall etablerte AS fra vårt datasett var 132 365. Korrigert for de som ikke leverte inn regnskap for 2010, var antall AS 130 516. Totalt revisjonshonorar for samtlige av disse utgjorde vel 2,5 milliarder kroner.

Figur 5-20: Oversikt over markedsandel av klienter og revisjonshonorar i 2010.

Som figur 5-20 viser var de store revisjonsselskapene revisor for 34 prosent av totale klienter, mens de representerte 42 prosent av totalt revisjonshonorar. For å få direkte sammenlignbarhet med hvordan situasjonen har endret seg etter bortfallet av revisjonsplikten, sammenlignet vi med etablerte AS i 2012. Dette gjorde vi fordi vi hadde et mer nøyaktig revisjonshonorar for de etablerte enn de nystiftede selskapene.

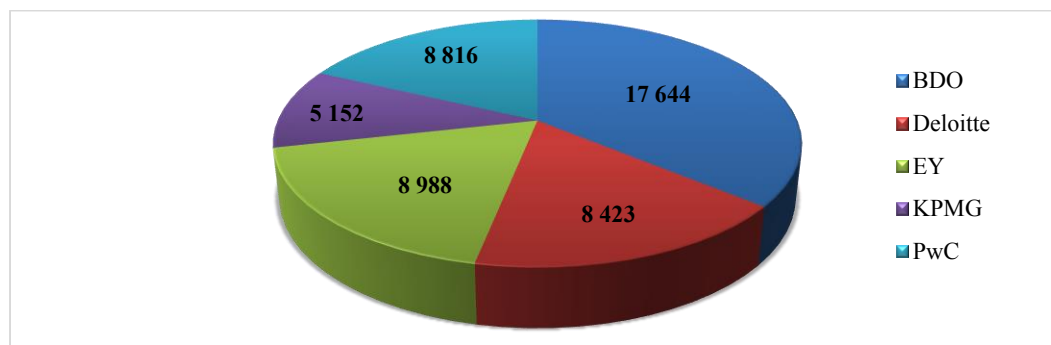

Figur 5-21: Oversikt over markedsandel av klienter og revisjonshonorar i 2012.

I 2012 var det 88 401 AS som sto oppført med revisor. Totalt revisjonshonorar for disse var i underkant av 2,2 milliarder kroner. Som figur 5-21 viser var de store revisjonsselskapene revisor for 46 prosent av totale klienter, mens de representerte 55 prosent av totalt revisjonshonorar. Tilsvarende andel i 2010 var henholdsvis 34 og 42 prosent. De store revisjonsselskapene er dermed revisor for betydelig større andel av selskaper i 2012 enn de var i 2010. Dette anses å ha sammenheng med økt konsolidering i bransjen i løpet av 2010 til 2012, men det kan også delvis skyldes at de store revisjonsselskapene er foretrukket som revisor blant de selskapene som velger frivillig revisjon. Ved at fravalgsandelen blant de etablerte AS var 53 prosent, er det 47 prosent som har valgt frivillig revisjon. I samsvar med undersøkelser om at revisjonskvaliteten er høyere blant de store revisjonsselskapene (se for eksempel Svanström 2008 og Lennox & Pittmann 2011), kan disse foretrekke ett av de store revisjonsselskapene som revisor, da de ønsker revisjon av høy kvalitet. Dette taler for at de store revisjonsselskapene har høyere markedsandel etter bortfallet av revisjonsplikten.

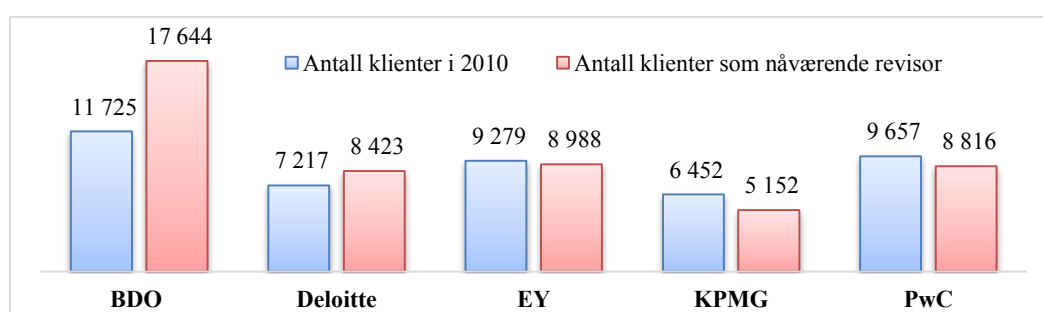
5.6.2 Markedsandel blant etablerte og nystiftede

Totalt antall etablerte og nystiftede AS i vårt datasett var 194 334. Av disse hadde 105 259 oppgitt nåværende revisor og 49 023, tilsvarende 47 prosent, hadde valgt ett av de store revisjonsselskapene som revisor.

Figur 5-22: Antall klienter til de store revisjonsselskapene, sum AS: 49 023.

Til sammenligning var det 34 prosent som hadde ett av de store revisjonsselskapene som revisor i 2010. Markedsandelen til de store revisjonsselskapene har dermed økt med 13 prosentpoeng fra 2010 blant de selskapene vi har inkludert i vår analyse. Sammenlignet med 2010 har de store revisjonsselskapene en større markedsandel, både med tanke på andel av totale klienter og totalt revisjonshonorar, jf. figur 5-20 og 5-21. Fordelt på hvert av de store revisjonsselskapene så ser vi at det er BDO og Deloitte som står for økningen i antall klienter, jf. figur 5-23 under.

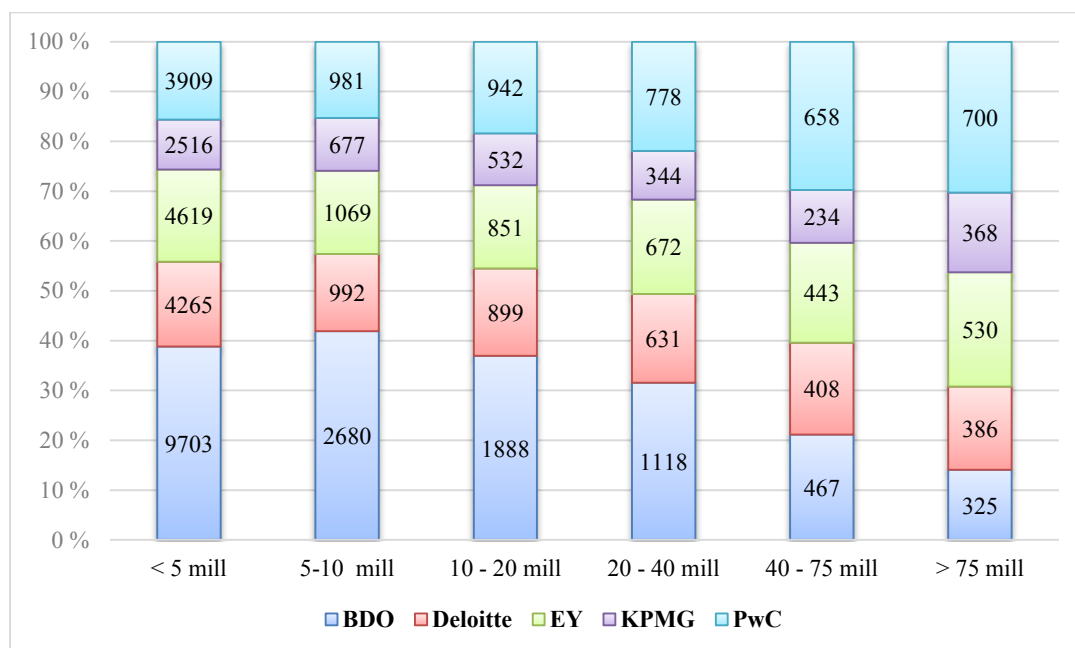

Figur 5-23: De store revisjonsselskapene som nåværende revisor vs. 2010.

Totalt antall klienter som ble revidert av ett av de store revisjonsselskapene var 44 330 i 2010. 49 023 AS hadde valgt ett av de store revisjonsselskapene som nåværende revisor¹⁶. En interessant sammenligning kan gis ved å utarbeide

¹⁶ Nåværende revisor indikerer revisor per 1. mars 2014.

tilsvarende figur som figur 2-4 i avsnitt 2.4.3. Denne figuren viser hvor mange klienter de store revisjonsselskapene har i de ulike omsetningskategoriene basert på vårt datasett. For å få frem denne oversikten tok vi utgangspunkt i de selskapene som hadde oppgitt nåværende revisor, men korrigererte for de som ikke hadde oppgitt regnskapstall for 2012, da vi var avhengig av å vite omsetningen. Av de selskapene som hadde oppgitt nåværende revisor var det 95 866 som hadde avgitt regnskap for 2012 og de store revisjonsselskapene var revisor for 44 585 av disse, en andel på 47 prosent som tidligere beskrevet.

Figur 5-24: Oversikt over antall klienter per omsetningskategori.

Denne figuren kan sammenlignes med figur 2-4 i 2010. Ved å sammenligne disse to figurene ser vi tydelig at BDO har flere klienter enn tidligere, særlig blant de mindre selskapene. Dette har naturligvis sammenheng med sammenslåinger og oppkjøp i bransjen de siste årene.

5.6.1 Delkonklusjon selskaper som har nåværende revisor

Våre analyser viser at de store revisjonsselskapene har økt sin markedsandel med 13 prosentpoeng, fra 34 prosent i 2010 til 47 prosent per 1. mars 2014. Dette er vel og merke markedsandel kun for selskapstypen AS, og kun for AS som ikke er morselskap eller som har konsesjon. Det vil dermed ikke være likt reelle markedsandeler i revisjonsmarkedet i Norge. Vi mener imidlertid det er et interessant funn som tilsier at Norge har relativt høy konsentrasjon blant de store

revisjonsselskapene sammenlignet med EU – medlemsland. Imidlertid er Danmark og Sverige blant de få medlemslandene i EU der Big4 har høy markedsandel (Vourc'h og Morand 2011). I Norge må økningen i markedsandel sees i sammenheng med at BDO har hatt ekspansiv vekst de siste årene og det er BDO som står for mesteparten av økningen blant de store revisjonsselskapene. Som resultatet i undersøkelsen til Dedman, Kausar og Lennox (2014) tror vi også at det er flere av de selskapene som velger frivillig revisjon som velger ett av de store revisjonsselskapene som revisor. Vi tror også at de store revisjonsselskapene har større markedsandeler blant nystiftede selskap i 2013 enn hva de hadde i 2010, før lovendringen om lempet revisjonsplikt trådte i kraft.

5.7 Analyse av regnskapsførerrollen blant de store revisjonsselskapene

Som et supplement til besvarelsen av vår problemstilling valgte vi å se nærmere på regnskapsførerrollen og hvilken andel de store revisjonsselskapene hadde i denne bransjen. Før lovendringen om frivillig revisjon trådte i kraft var det en rekke aktører som uttalte seg om at mange revisjonsselskaper kom til å satse ytterligere på regnskapsføring og tilhørende tjenester, herunder utarbeidelse av årsoppgjør og ligningspapirer. Samtlige av de store revisjonsselskapene tilbyr regnskapsførertjenester. Vi er innforstått med at det kan være revisjonsselskap som bidrar med utarbeidelse av årsregnskap for klienter, selv om de ikke er registrert som regnskapsførere. Det vil dermed være en del klienter som valgte bort revisor og som ikke har ekstern regnskapsfører, men som benytter en profesjonell aktør, herunder revisjonsselskapene, til å bistå med teknisk utarbeidelse av årsregnskapet.

Gooderham et al. (2004) studerte små selskaper i Norge og hvorvidt disse benytter regnskapsfører som rådgiver. Denne undersøkelsen kom frem til at en av betingelsene som måtte være tilstede for at små selskap skulle velge regnskapsfører som rådgiver for lovbestemte tjenester, var at de måtte oppfattes å levere en tjeneste som var av høy kvalitet (Gooderham et al. 2004, 17). Dette funnet kan indikere at siden de store revisjonsselskapene anses å levere en revisjon som er av høyere kvalitet enn de mindre revisjonsselskapene, kan man også anta at dette gjelder for regnskapsførertjenester.

Økt konsentrasjon i revisjonsbransjen de siste årene ble belyst i avsnitt 5.6. Det ble imidlertid også registrert oppkjøp av regnskapsførerselskap hos revisjonsselskapene. Blant annet ble Accountonit oppkjøpt av PwC i 2011 og i 2012 slo PwC seg sammen med et stort regnskapsførerselskap i Bergen. Partner i PwC Bergen, Geir Inge Lunde, uttrykte da at oppkjøpet betyr en nysatsning innenfor en bransje som PwC har tenkt å vokse stort i (PwC 2012). Selv om leder for BDO Foretaksservice, Andreas Vik, uttrykte at han var overrasket over såpass laber oppslutning av Big4 i regnskapsførerbransjen (Vik 2014, 24) var regnskapssjef i PwC, Kristijane Cook Hvaal, tilfreds med satsningen PwC har gjort på regnskapssiden (Hvaal 2014,8). Ifølge Finanstilsynets årsmelding for 2013 er regnskapsførerbransjen kjennetegnet ved at det ikke er noen overlegen markedsaktør og at bransjen består av en rekke små enheter. Hvorvidt oppkjøpene som er skjedd den siste tiden har noen innvirkning på tilbydere av regnskapsførertjenester er dermed usikkert, men den anses å være uvesentlig ifølge Finanstilsynet, jf. deres årsmelding for 2013 og beskrivelse av utviklingstrekk hos regnskapsførervirksomheter.

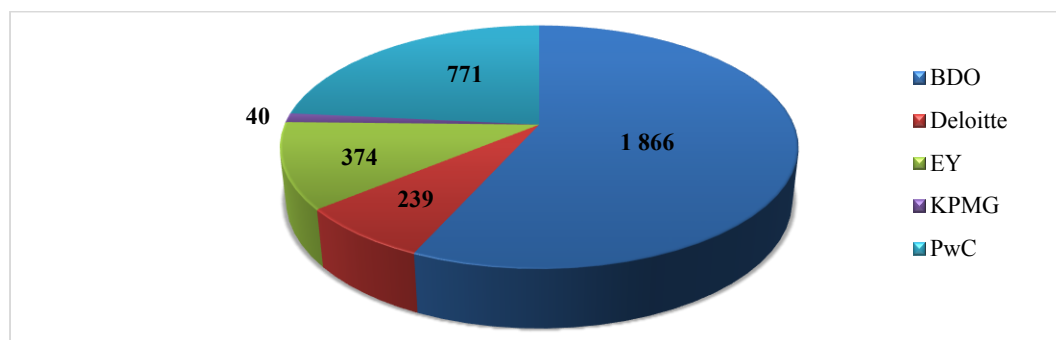
Vi har en antagelse om at andelen av de som har ekstern regnskapsfører er høyere blant de som har fravalgt revisor enn blant de som har beholdt revisor. I tidligere studier i Norge knyttet til bortfallet av revisjonsplikten, er det funnet at nærhet til regnskapsfører medfører at man i større grad velger bort revisjon (Blekastad og Johannessen 2011), og at nærhet til regnskapsfører forklarer at man velger bort revisor (Vestrum og Gjerding-Smith 2012). Vi fant det derfor interessant å undersøke om det var noen forskjeller i antall AS med regnskapsfører blant de som har revisor og blant de som har fravalgt revisor. Vi var innforståtte med at datamaterialet vårt kan inneholde mulige feilkilder, ved at ProffForvalt ikke har kodet riktig informasjon, men vi ønsket likevel å se hva forskjellen var. Vi benyttet oss av variabelen «nåværende regnskapsfører». Vi hadde ikke mulighet til å hente ut informasjon om regnskapsfører tilbake i tid, og vi har derfor ikke kunne uttale oss om hvordan utviklingen har vært med tanke på markedsandel til de store revisjonsselskapene.

Totalt antall AS som hadde nåværende revisor ifølge vårt datamateriale var 104 455, hvorav 83 756 var etablerte AS og 20 699 var nystiftede AS. Av de som hadde revisor var 55 prosent registrert med ekstern regnskapsfører, nærmere

bestemt 57 240 AS. Totalt antall AS som har fravalgt revisor var 89 863, hvorav 48 609 blant etablerte og 41 254 blant nystiftede AS. Av disse hadde 74 prosent ekstern regnskapsfører, totalt 66 583 AS. Det var altså en vesentlig høyere andel, tilsvarende 19 prosentpoeng, av de som hadde fravalgt revisor, som hadde ekstern regnskapsfører, enn de som hadde revisor. For å knytte dette resultatet opp mot vår problemstilling, herunder konsekvenser for de store revisjonsselskapene, undersøkte vi hvorvidt de som hadde regnskapsfører hadde ett av de store revisjonsselskapene som regnskapsfører. Vi delte inn datamaterialet i regnskapsførerkategorier for å få en oversiktlig fremstilling, jf. vedlegg 12.

Av de som hadde nåværende revisor var det kun en prosent av de 57 240 selskapene som hadde ett av de store revisjonsselskapene som regnskapsfører. Blant de som hadde fravalgt revisor, var andelen noe høyere på fire prosent av 66 583.

Totalt antall AS fra vårt datamateriale var 194 318, og av disse var altså de store revisjonsselskapene regnskapsfører for totalt 3 290 selskaper, tilsvarende 2 prosent.

Figur 5-25: Antall registrerte regnskapsføreroppdrag hos de store revisjonsselskapene.

Ifølge vårt datasett var det BDO og PwC som skilte seg ut blant de store revisjonsselskapene i forhold til antall regnskapsføreroppdrag, med henholdsvis 1 866 og 771 oppdrag registrert. Vi gjør oppmerksom på at dette tallet avviker fra hva som er reelt, siden vårt datamateriale kun inneholdt selskapstypen AS, der AS som var morselskap og AS med konsesjon var eliminert. Ifølge nettsidene til BDO tilbyr de regnskapstjenester gjennom en egen avdeling kalt Foretaksservice. Ifølge BDOs konsernregnskap omsatte regnskapsføreravdelingen for henholdsvis 4,5 MNOK og 16,8 MNOK i 2010 og 2011. I 2013 er imidlertid omsetningen til BDO

Foretaksservice oppgitt til 54,1 MNOK, en økning på 13 prosent fra 2012, jf. åpenhetsrapporten for 2013. Ifølge regnskapssjef i Deloitte, Bente Lund Johannessen, stiftet Deloitte et datterselskap i forbindelse med bortfallet av revisjonsplikten, Deloitte Services AS, med det formål å bistå med teknisk utarbeidelse av årsregnskap og ligningspapirer for ikke – revisjonsklienter, jf. mailkorrespondanse 21. mars 2014. Deloitte Services hadde driftsinntekter på 1,8 MNOK i 2012 og 6,7 i 2013, mens lønnsomheten, målt ved totalkapitalens rentabilitet, var 1,5 prosent i 2012 og 10,9 prosent i 2013 (ProffForvalt). KPMG etablerte KPMG Accounting AS i 2011 og deres omsetning økte fra 2 til 16,2 MNOK i 2012 til 2013, mens lønnsomheten var negativ med 5,5 prosent i 2012 og positiv med 6,2 prosent i 2013 (ProffForvalt). PwC sitt regnskapsførerselskap, PwC Accounting AS har eksistert siden 2004 og de hadde en omsetning på 77,6 MNOK i 2013, en økning på hele 166 prosent fra 2012. Lønnsomheten til PwC Accounting AS var 4,6 prosent i 2012 og 4,7 prosent i 2013 (ProffForvalt). EY har ikke etablert et eget datterselskap for regnskapsføreravdelingen og utifra tilsendt årsregnskap fra EY kan vi ikke si noe om hvor mye omsetning de har som gjelder regnskapsføringstjenester og lønnsomheten knyttet til denne virksomheten.

5.7.1 Delkonklusjon regnskapsførerrollen

Først og fremst viste vår analyse at det er en høyere andel som har ekstern regnskapsfører blant de AS som har fravalgt revisor enn de som har revisor. De store revisjonsselskapene har også en høyere andel regnskapsføreroppdrag blant selskapene som har fravalgt revisor, sammenlignet med de som har revisor. Andelen regnskapsføreroppdrag hos de som har fravalgt revisor er imidlertid bare på fire prosent hos de store revisjonsselskapene. Det kan dermed ikke sies at de store revisjonsselskapene har en særlig høy markedsandel. Vi hadde forventet at denne andelen var noe høyere med tanke på at de store revisjonsselskapene gikk ut med at de skulle satse på regnskapstjenester ved bortfall av revisjonsplikten. En begrensning i vår analyse er at datamaterialet fra ProffForvalt kan inneholde feilkilder og missing values, noe vi ikke får kontrollert. Videre kan det også være for tidlig å se på utviklingen i regnskapsførerbransjen. Dersom terskelverdiene for fravalg av revisor økes ytterligere i fremtiden, kan det være mer interessant å gjennomføre en mer detaljert analyse angående regnskapsførerrollen og de store revisjonsselskapene.

Det ser likevel ut som om de store revisjonsselskapene ikke har benyttet seg av regnskapsførertjenester som «redningsplanke» når revisjonsplikten falt bort, men har satset på å levere andre tjenester og da særlig rådgivningstjenester, jf. økt andel av omsetning innen virksomhetsområdet rådgivning i figur 2-3. Det kan imidlertid være for tidlig å si noe om utviklingen da frivillig revisjon har virket i såpass kort tid. Dersom terskelverdiene økes i fremtiden kan man se andre endringer i bransjen. Kanskje revisjonsselskapene da endrer strategi ytterligere for å sikre seg flere regnskapsklienter, og særlig tilby tjenester innenfor bistand i forbindelse med teknisk utarbeidelse av årsregnskapet. Det er også rettet kritikk mot regnskapshusene ved at de ikke innehar den tilstrekkelige kompetansen de bør har. De største revisjonsselskapene markedsfører seg selv som komplette kompetansehus og som dermed innehar tilstrekkelig kompetanse til å yte den tjenesten som etterspørres.

5.8 Konklusjon

Funnene fra vår undersøkelse har vist at bortfallet av revisjonsplikten har medført at de store revisjonsselskapene har mistet 14 778 klienter og tapt over 200 MNOK i revisjonshonorarinntekter blant etablerte AS. Av de store revisjonsselskapene viser vår undersøkelse at BDO har hatt det største tapet som følge av bortfallet av revisjonsplikten, både med tanke på antall klienter som fravalgte og størrelsen på tapt revisjonshonorar. Totalt tap av revisjonshonorar som følge av fravalg i perioden 2011 – 2013 utgjør seks prosent av total omsetning i 2012 for BDO, og to til tre prosent for de andre store revisjonsselskapene, jf. figur 5-14. Vi kan dermed ikke si at de store revisjonsselskapene har blitt nevneverdig påvirket av bortfallet av revisjonsplikten. Presiserer igjen at tapt revisjonshonorar i realiteten er større enn hva vi er kommet frem til da annet honorar til revisor ikke er inkludert i revisjonshonoraret i vår analyse.

Bortfallet av revisjonsplikten fikk imidlertid store konsekvenser for revisjonsbransjen i Norge, ved at såpass mange fravalgte revisor i løpet av første året som lovendringen virket. Andre revisjonsselskap enn de store anses å være hardere rammet som følge av bortfallet av revisjonsplikten. Totalt meldte 48 609 av de etablerte selskapene fravalg av revisor, og de store revisjonsselskapene var

revisor for 30 prosent av disse, noe som indikerer at andre revisjonsselskap var revisor for 70 prosent. Dette funnet kan dermed underbygge at de store revisjonsselskapene ikke ble så hardt rammet som andre revisjonsselskap. Blant nystiftede AS var andelen som ikke valgte revisor hele 67 prosent. Svært mange av disse ble stiftet uten revisor, og vi hadde dermed ikke tilstrekkelig informasjon om revisor til å analysere på samme måte som for de etablerte selskapene. Analysen vår viste at Nord-Norge var den landsdelen med størst fravalgsandel. Videre viste vi at de store revisjonsselskapene er posisjonert med større andel av sine kontorer i midtre og nedre del av Norge, slik at tilstedeværelse av revisor anses å kunne ha en sammenheng med at selskap beholder revisor. Dette resultatet samsvarer med en tidligere masteroppgave som kartla kjennetegnene på selskapene som fravalgte revisor (Vestrum og Gjerding-Smith, 2012). Svanström og Boter (2012) kom imidlertid til at SMEs i urbane og tettbebygde strøk i Sverige var mer tilbøyelige til å fravelge revisor enn SMES i mer landlige regioner. Dermed er våre funn noe annerledes enn det som ble kartlagt i Sverige.

Et interessant funn i vår studie er at de store revisjonsselskapene har økt sine markedsandeler blant de aksjeselskapene vi har analysert. I 2010 hadde de store revisjonsselskapene en markedsandel på 34 prosent, men har i dag økt denne til 47 prosent. Økt konsentrasjon i bransjen har medført at de store revisjonsselskapene har større markedsandeler nå enn hva de hadde før revisjonsplikten bortfalt. Det er imidlertid knyttet en begrensning til dette funnet da vi bare har sett på markedsandeler blant AS som ikke er morselskap eller har konsesjon. Vi har dermed ikke inkludert mange av de store selskapene i norsk næringsliv. Empiri tilsier at de store revisjonsselskapene forbindes med høyere revisjonskvalitet enn mindre revisjonsselskap. Det kan indikere at flere av de som velger frivillig revisjon faktisk velger ett av de store revisjonsselskapene som revisor, og at de som fravelger revisor ofte har et annet revisjonsselskap enn de store som revisor. Denne koblingen med teori og våre resultater kan underbygge at det vil være logisk at de store revisjonsselskapene har oppnådd en høyere markedsandel etter at revisjonsplikten bortfalt.

Noe overraskende var det at de store revisjonsselskapene ikke hadde flere regnskapsklienter enn hva vi fant i avsnitt 5.7. Vi forventet at de store revisjonsselskapene ville hatt flere klienter grunnet inntrykket vi har fått gjennom

media når det gjelder satsningen på regnskapsførerbransjen. En svakhet ved vår analyse knyttet til regnskapsførerrollen kan være at det er missing values fra innhenting av dataene våre, men det kan også være for tidlig å si noe om konsekvensene for regnskapsførerbransjen. Bortfallet av revisjonsplikten har kun virket i tre regnskapsår i Norge og markedet kan således trenge noe mer tid til å tilpasse seg endringene som følge av lovendringen om frivillig revisjon.

6. Analyse av konsekvenser ved økt terskelverdi for fravalg

6.1 Bakgrunn for analyse og fremstilling av datagrunnlag

Vi har en forventning om at Finansdepartementet vil fremlegge et forslag om en økning av terskelverdiene for å unnlate revisjon i nær fremtid. Det arbeides for tiden med undersøkelse av regnskapskvaliteten før og etter revisjonsplikten bortfalt. Denne utføres av professor John Christian Langli på BI på vegne av Finansdepartementet og vil foreligge i løpet av høsten 2014. Målet med undersøkelsen er å vurdere hvorvidt det foreligger signifikante forskjeller i regnskapskvaliteten når regnskapet avlegges med og uten revisor.

I Danmark ble det utført en evaluering av bortfallet av revisjonsplikten. Denne rapporten konkluderte med at det ikke var vesentlige feil i regnskapene som ikke ble revidert. Danmark økte terskelverdiene for fravalg av revisor i 2010, jf. avsnitt 2.3. Basert på dette har vi en forventning om at Langlis undersøkelse ikke vil avdekke signifikante forskjeller i regnskapskvaliteten etter bortfallet av revisjonsplikten, noe som vil tale for en økning av terskelverdiene i Norge. Imidlertid tror vi at Regjeringen i Norge vil se hen til Danmark når de skal øke terskelverdiene og vi antar at de vil begynne med en relativt moderat økning, jf. avsnitt 2.3 om økningen i Danmark. Vi tror dermed det kan være realistisk å se på konsekvenser ved en økning av terskelverdien for sum driftsinntekter fra fem til ti MNOK. I Danmark ble terskelverdien for nettoomsætning økt fra tre til åtte millioner danske kroner, og vi tror derfor at en norsk økning fra fem til ti MNOK vil være realistisk. Terskelverdien for balansesum er i dag 20 MNOK, mens den i Danmark er 4 millioner danske kroner. Siden den norske terskelverdien for balansen er relativt høy sammenlignet med Danmark, tror vi ikke denne vil bli endret ved en økning i første omgang. Tilsvarende for terskelverdien for antall årsverk. Terskelverdiene for balansesum og antall årsverk vil dermed holdes konstant lik dagens nivå. Vi tror også at aksjeselskap som er morselskap ikke vil få muligheten til å fravelge revisor, ei heller aksjeselskap som er under tilsyn av Finanstilsynet.

Ifølge Nærings- og fiskeridepartementet har den norske Regjering som mål å redusere næringslivets administrative kostnader med 15 milliarder kroner innen utgangen av 2017. Regjeringen har fokus på forenklingstiltak for næringslivet og

det gjennomføres derfor kutt i administrative kostnader. Et av de viktigste forenklingstiltakene er lempet revisjonsplikt for de minste aksjeselskapene som antas å ha en mulig besparelse på 2 milliarder kroner. Videre antar vi at en økning av terskelverdiene for å velge bort revisor, vil være en forenkling det norske næringslivet vil sette pris på og som vil være en enkel måte for Regjeringen å oppnå målet sitt om kostnadsreduksjon på 15 milliarder kroner.

ECON-rapporten som ble utført på vegne på vegne av DnR i 2007 om konsekvenser av avskaffelse av lovpålagt revisjonsplikt for små aksjeselskap, betegnet det som svært sannsynlig at terskelverdiene vil økes i fremtiden. Rapporten konkluderte med at dersom omsetningsgrensen økes til 25 MNOK så vil over 90 prosent av aktive AS i Norge bli berørt (ECON, 2007, 19). Med bakgrunn i forventning om økte terskelverdier i nær fremtid vil vi derfor utarbeide en analyse som kartlegger mulige konsekvenser for de store revisjonsselskapene dersom terskelverdien for sum driftsinntekter økes. For å besvare vårt tilleggsspørsmål vil vi rette analysen inn mot konsekvenser for de store revisjonsselskapene på tilsvarende måte som vi gjorde i den deskriptive analysen i del 5 av studien. Formålet med denne analysen er altså å kartlegge mulige konsekvenser for de store revisjonsselskapene ved økt terskelverdi for fravalg.

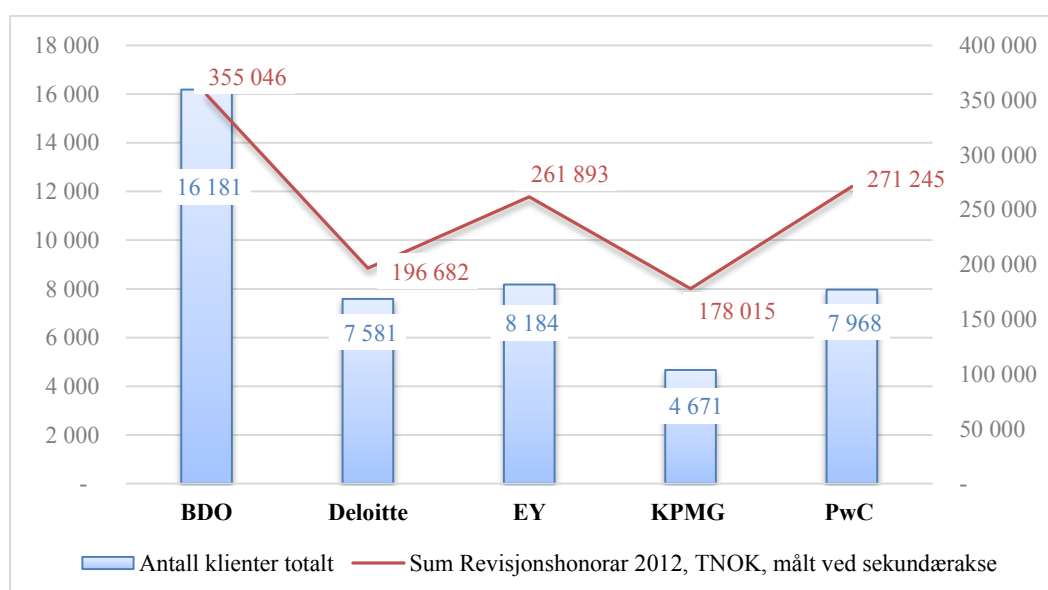
Selv om terskelverdien for sum driftsinntekter økes til ti MNOK, antar vi at fravalgsandelen vil bli noe lavere enn den var ved fem MNOK. Vi antar at selskapene med sum driftsinntekter mellom fem og ti MNOK vil ha et noe annet perspektiv på revisor, enn de AS som er svært små og nærmest ikke har noe virksomhet. De med større omsetning vil sannsynligvis se verdien av revisjon på en annen måte enn de med lav eller ingen omsetning. Det kan også tenkes at fravalgsandelen ikke vil bli så høy som den var allerede første året som lovendringen kom, men at selskapene vil trenge noe mer betenkningstid dersom terskelverdien øker. Ved at terskelverdien økes til ti MNOK, regner vi imidlertid med at noen av de selskapene som har valgt frivillig revisjon i dag, også vil fravelge revisor dersom terskelverdiene økes.

Denne analysen er utarbeidet på bakgrunn av regnskapstall 2012, da dette er siste regnskapsdata som var tilgjengelig ved utarbeidelse av vår studie. Videre er fordelingen på revisor gjennomført utfra kolonnen «nåværende revisor», som viste

revisor når vi foretok datauttrekket vårt, altså revisor per 1. mars 2014.

Økonomisk konsekvens for revisjonsselskapene er uttrykt i 2012 – kroner, da sist tilgjengelige årsregnskap for vår studie var 2012. Siden analysen inkluderer nystiftede selskaper var det en del som ikke hadde oppgitt revisjonshonorar. For at samtlige selskaper skulle ha et revisjonshonorar benyttet vi gjennomsnittlig revisjonshonorar for de ulike omsetningskategoriene i 2012, jf. vedlegg 4.

Utgangspunktet vårt er antall AS som sto oppført med nåværende revisor blant etablerte og nystiftede AS og som har avgitt regnskap for 2012, totalt 95 866 AS, jf. avsnitt 5.6.2. Dette var vel og merke etter at morselskaper og selskaper med konsesjon fra Finanstilsynet var eliminert. For denne analysen er vi avhengig av at selskapene har avgitt regnskap i 2012, slik at vi har informasjon om regnskapstall for å kunne vurdere om de tilfredsstiller vilkårene til å fravelge revisor. Det var altså 95 866 AS som dannet grunnlaget for analysen vår i dette kapitlet. Disse betale totalt 2,3 milliarder i revisjonshonorar i 2012. De store revisjonsselskapene var revisor for 44 585, tilsvarende 47 prosent av totale klienter. De som hadde ett av de store revisjonsselskapene betalte i underkant av 1,3 milliarder kroner i revisjonshonorar, en andel på 54 prosent av totalt revisjonshonorar for selskapene som inngikk i vårt datagrunnlag. Oppsummert, før vi foretar analysen av økt terskelverdi, viser vi til følgende figur som representerer porteføljen til de store revisjonsselskapene basert på vårt datagrunnlag.

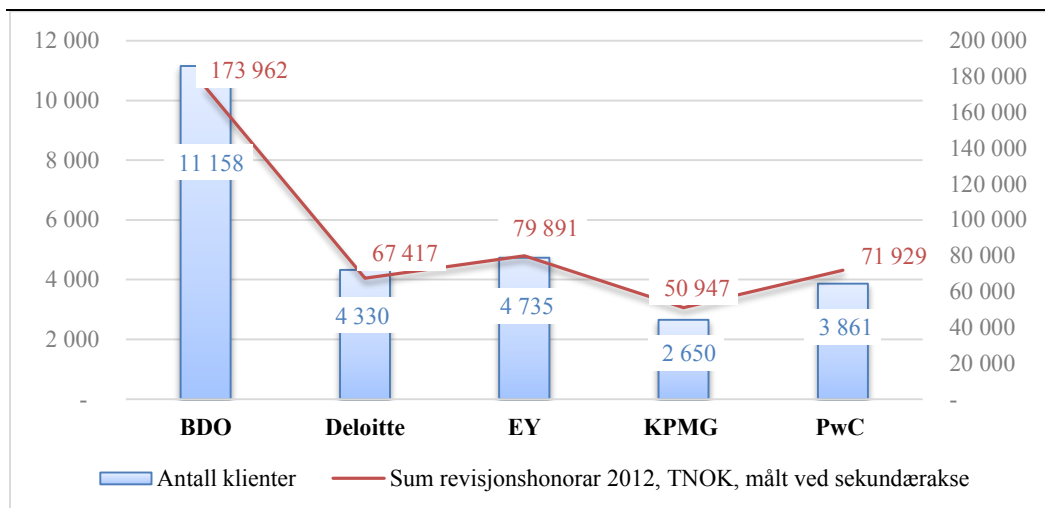

Figur 6-1: Oversikt over totalt antall klienter og tilhørende revisjonshonorar.

Som figur 6-1 viser så har BDO flest klienter totalt sett med 16 181 AS som klienter ifølge vårt datasett, mens KPMG har færrest klienter. Totalt antall klienter og sum av revisjonshonorar er naturligvis ikke det som er det reelle for revisjonsselskapene, da vi har ekskludert AS som er morselskap eller som har konsesjon fra vårt datagrunnlag. Dermed vil vi ekskludere mange av de større selskapene, da disse ofte er registrert som morselskap. Vi tror imidlertid at Regjeringen vil fortsette med kravet om at AS som er morselskap eller er under tilsyn ikke kan fravelge revisor. Dette fordi det blant annet antas å foreligge økt kontrollbehov av selskap som inngår i konsern. Dermed antas det riktig å ekskludere disse selskapene for videre analyse, og vi mener derfor at vår analyse av økt terskelverdi kan gi et reelt bilde på hvor mange selskaper som kan fravelge revisor og hvilket revisjonshonorar det representerer.

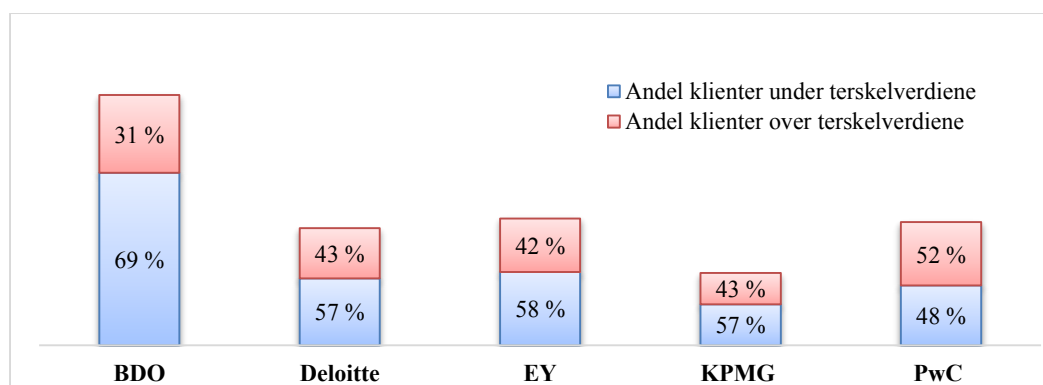
6.2 Mulige konsekvenser dersom samtlige selskaper fravelger revisor

Dersom terskelverdien for sum driftsinntekter økes til ti MNOK, det vil si at AS med omsetning inntil ti MNOK omfattes av unntaket for å fravelge revisor, vil 63 978 AS kunne fravelge revisor. Det innebærer AS som har inntil ti MNOK i omsetning, og således er de selskapene som har mindre enn fem MNOK omfattet. De som har mindre enn fem MNOK i omsetning har altså valgt frivillig revisjon i dag. Totalt revisjonshonorar for de AS som kan fravelge ved økt terskelverdi var i overkant av 1 milliard kroner i 2012, med et gjennomsnittlig revisjonshonorar på kroner 16 000. Av de som kunne fravelge revisor ved økt terskelverdi hadde 26 734 valgt ett av de store revisjonsselskapene som nåværende revisor, en andel på 42 prosent. Totalt revisjonshonorar for de som hadde ett av de store revisjonsselskapene som revisor var 444 MNOK, tilsvarende 44 prosent av totalt, med et gjennomsnittlig revisjonshonorar på kroner 16 600. Selskapene som hadde valgt en annen revisor enn de store revisjonsselskapene betalte et gjennomsnittlig revisjonshonorar på kroner 15 500, altså noe lavere enn de som hadde ett av de store revisjonsselskapene.

Figur 6-2: Oversikt over potensielt tap av klienter og revisjonshonorar ved økt terskelverdi.

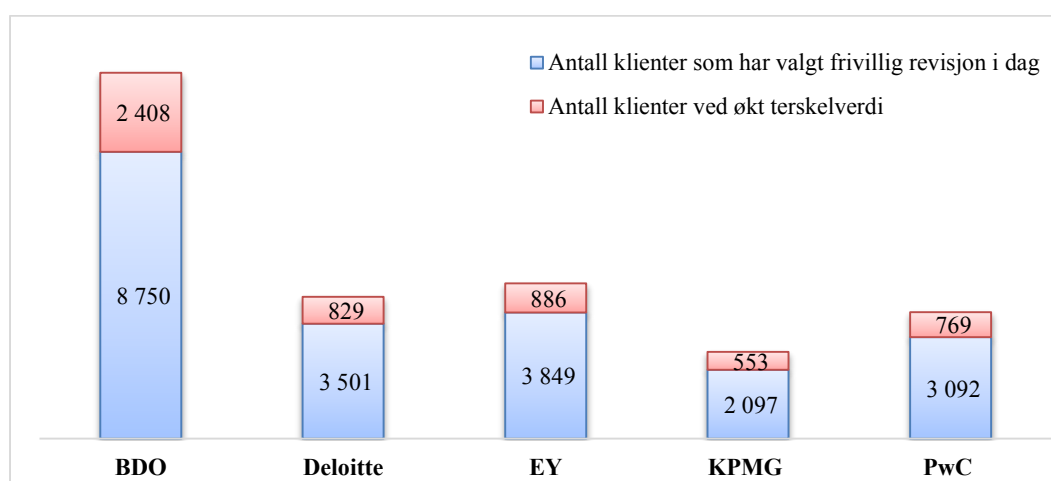
BDO er det revisjonsselskapet som hadde flest klienter under terskelverdiene, mens KPMG hadde færrest. Det må sees i sammenheng med figur 6-1 som viser at BDO har flest klienter totalt sett og KPMG har færrest klienter. Andel klienter som kan fravelge ved økt terskelverdi vises av neste figur.

Figur 6-3: Oversikt over andel klienter over og under terskelverdiene ved økt terskelverdi.

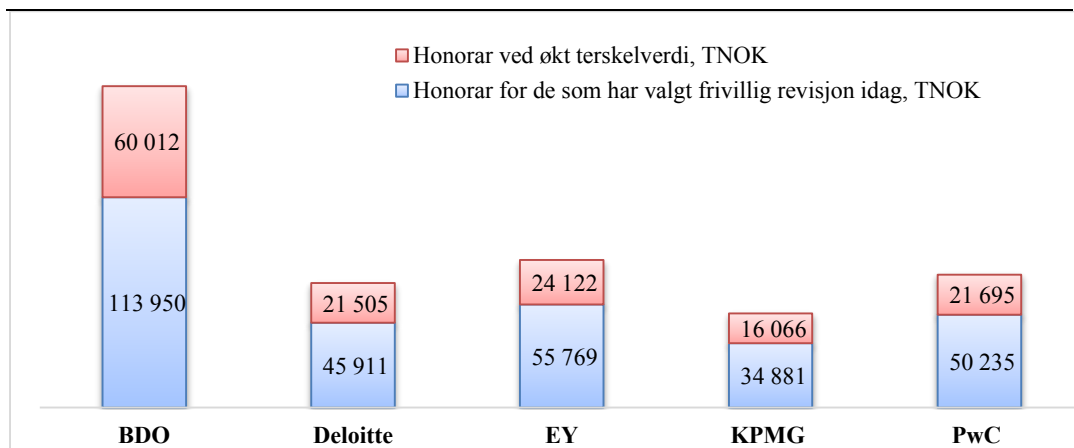
Som figur 6-3 viser kan de store revisjonsselskapene miste andel klienter av totalt i intervallet 48-69 prosent. BDO hadde høyest andel som kunne gå tapt, mens PwC hadde lavest andel av totale klienter som kunne fravelge revisor ved økt terskelverdi. Dette tydeliggjør at BDO har flere klienter som er av mindre størrelse enn de andre revisjonsselskapene, samt at PwC har en større andel av de store klientene, jf. figur 5-24. KPMG var det revisjonsselskapet med færrest klienter under terskelverdiene, men det var også det selskapet med færrest klienter totalt.

Antall klienter som kan fravelge ved økt terskelverdi inneholder alle AS som tilfredsstillter vilkårene for fravalg, det vil si at AS med sum driftsinntekter inntil ti MNOK omfattes. Også de som kan fravelge ved dagens nivå på terskelverdien for sum driftsinntekter, altså inntil fem MNOK i omsetning omfattes. Analysen vår over etablerte AS har vist at 47 prosent velger frivillig revisjon, mens 53 prosent fravalgte revisor. Av de selskapene som kan fravelge revisor ved økt terskelverdi har 49 842 AS omsetning mindre enn fem MNOK, slik at de altså har valgt frivillig revisjon. Det er dermed kun 14 136 AS totalt sett som vil berøres dersom terskelverdien for sum driftsinntekter økes fra fem til ti MNOK. Hvordan denne fordelingen er for de store revisjonsselskapene kan sees av figuren under.

Figur 6-4: Antall klienter som har valgt frivillig revisjon i dag og antall klienter som omfattes ved økt terskelverdi.

Figur 6-4 viser totalt antall klienter som kan fravelge revisor ved økt terskelverdi, fordelt på antall klienter som kan fravelge basert på økt terskelverdi og antall klienter som kan fravelge ved dagens terskelverdi. Som denne figuren viser er det en del klienter som har valgt å beholde revisor, til tross for at de kan fravelge, basert på dagens utforming av terskelverdiene. Tilsvarende oversikt kan utarbeides for revisjonshonoraret.

Figur 6-5: Oversikt over revisjonshonorar; de som har valgt frivillig revisjon i dag og de som berøres ved økt terskelverdi.

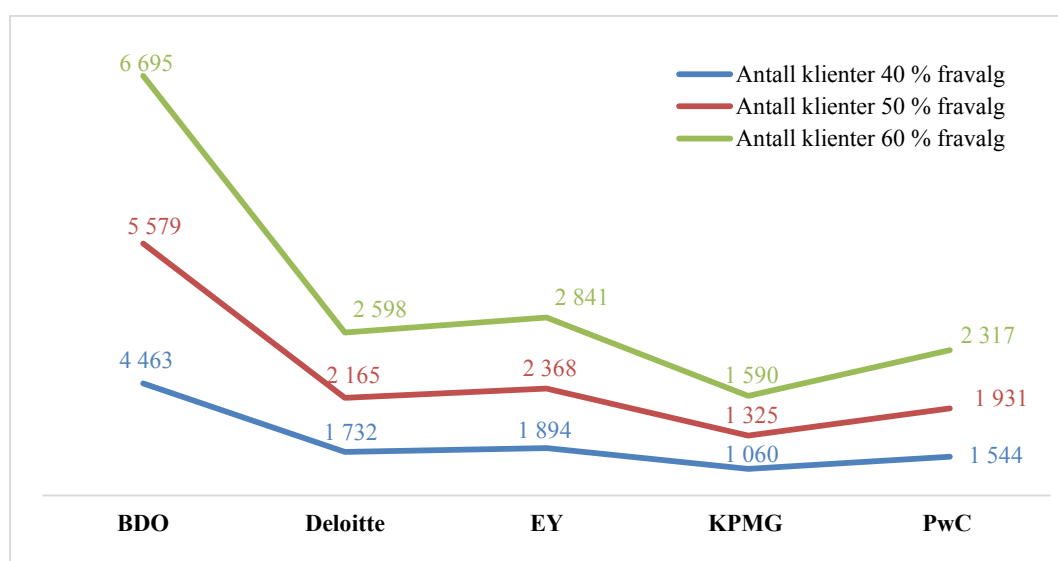
BDO var også det revisjonsselskapet som risikerer å miste høyest revisjonshonorar dersom samtlige klienter fravelger revisor. Revisjonsselskapene vil også miste honorar som gjelder andre tjenester. Hvor mye dette utgjør i kroner er usikkert. Gjennomsnittlig revisjonshonorar for de som kan fravelge ved dagens terskelverdi, altså med sum driftsinntekter inntil fem MNOK, var kroner 13 300. De som ble revidert av ett av de store revisjonsselskapene betalte et gjennomsnittlig revisjonshonorar på kroner 14 100, mens de som ble revidert av andre betalte kroner 12 600. Gjennomsnittlig revisjonshonorar for de som kan fravelge ved økt terskelverdi, var kroner 25 500. De som ble revidert av ett av de store revisjonsselskapene betalte et gjennomsnittlig revisjonshonorar på kroner 26 300, mens de som ble revidert av andre betalte kroner 24 900. De som ble revidert av ett av de store revisjonsselskapene betalte følgelig et høyere gjennomsnittlig revisjonshonorar i begge tilfellene.

6.3 Et nyansert bilde av fravalgsandel ved økt terskelverdi

Vår analyse av etablerte AS viste som sagt en fravalgsandel på 53 prosent. Det kan tenkes at denne vil øke ytterligere i løpet av noen få år, da noen selskaper er etternølere eller trenger lengre tilpasningstid til lovendringen. Blant de nystiftede selskapene er det imidlertid en noe høyere fravalgsandel på 67 prosent. I Norge er det svært mange små AS og antall AS som stiftes i Norge har økt betydelig i 2012 og 2013 (Brønnøysundregistrenes årsmelding for 2013). Det at fravalgsandelen er en del høyere blant nystiftede AS enn blant etablerte kan skyldes at små selskaper

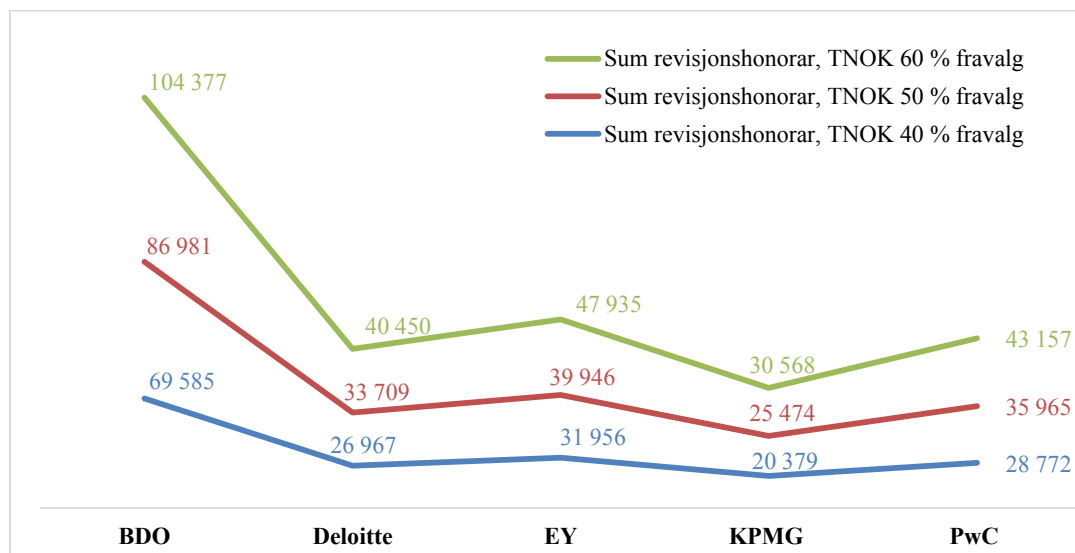
ser på kostnaden til revisjon som en byrde, mens de større selskapene i høyere grad verdsetter nytten av revisjon høyere enn kostnaden. Hvilken fravalgsandel som anses som realistisk ved økt terskelverdi er svært hypotetisk. Det er også svært usikkert i hvilken grad de som har valgt frivillig revisjon i dag vil fortsette med dette dersom terskelverdiene økes. Vi fant det derfor hensiktsmessig å fremstille tre ulike scenarier for fravalgsandel, herunder en fravalgsandel på 40, 50 og 60 prosent. Hvor mange klienter det vil utgjøre for de store revisjonsselskapene og hvilket revisjonshonorar det representerer følger av de to figurene under.

De to følgende figurene illustrerer kurver som viser antall klienter og tilhørende revisjonshonorar dersom 40, 50 og 60 prosent av selskapene som omfattes av økt terskelverdi, fravelger revisor. Dette innebærer at både 40, 50 og 60 prosent av de AS som har valgt frivillig revisjon i dag, samt av de AS som berører av økt terskelverdi, vil fravelge revisor. For BDOs vedkommende var det totalt 11 158 klienter som ble omfattet av økt terskelverdi. Av disse hadde 2 408 omsetning mindre enn ti MNOK, mens 8 750 hadde omsetning mindre enn fem MNOK. 40 prosent av dette utgjør 963 og 3 500, noe som gir sum 4 463, jf. blå kurve i figur 6-6. Hvor mange som kommer til å fravelge revisor ved økt terskelverdi er imidlertid svært hypotetisk. Vi fant det derfor interessant å utarbeide tre forskjellige fravalgsandeler.

Figur 6-6: Oversikt over ulike fravalgsandeler og antall klienter som berøres.

Som figuren over viser kan en fravalgsandel på 60 prosent medføre at 6 695 av BDOs klienter og 1 590 av KPMGs klienter fravelger revisor. Det vil representere henholdsvis 104 MNOK og 30 MNOK i tapt revisjonshonorar. Tilsvarende vil 50 prosent fravalg for PwCs vedkommende medføre at 1 931 klienter fravelger revisor og 35 MNOK tapes i revisjonshonorar.

Figur 6-7: Oversikt over ulike fravalgsandeler og hvilket revisjonshonorar det representerer.

En fravalgsandel på 60 prosent kan synes noe høyt, men på bakgrunn av erfaringer fra tidligere så anses det ikke urealistisk dersom såpass mange velger bort revisor, da 53 prosent av de etablerte valgte bort revisor, mens 67 prosent av de nystiftede selskapene unnlot revisjon av årsregnskapet. Selv om tapet av revisjonshonorar i figur 6-7 kan synes høyt for hvert av revisjonsselskapene, særlig for BDOs vedkommende, så utgjør ikke mulig tapt revisjonshonorar stor andel av sum omsetning til revisjonsselskapene, jf. sum omsetning i figur 2-1. Tapt revisjonshonorar ved 60 prosent fravalg utgjør i intervallet 1,9 til 2,4 prosent av sum omsetning i 2013 for PwC, EY, Deloitte og KPMG. For BDO utgjør mulig tapt revisjonshonorar dersom 60 prosent av klientene fravelger revisor, 7,9 prosent av total omsetning i 2013. Revisjonshonoraret er uttrykt i 2012 - kroner.

Dette er vel og merke dersom både 60 prosent av de som har omsetning mellom fem til ti MNOK velger bort revisor og 60 prosent av de som har omsetning inntil fem MNOK fravelger revisor. Revisjonsselskapene vil også miste annet honorar de har til klientene som fravelger revisor. Denne variabelen var ikke mulig å ta med når vi foretok datauttrekket, slik at vi har ikke informasjon om hvor mye

annet honorar utgjør, men vi har dessverre ikke informasjon om hvor mye honorar som det utgjør. Med andre ord, dersom klienter som fravelger revisor, velger å si opp hele kundeforholdet med revisjonsselskapet som sådan, kan revisjonsselskapene miste en god del mer enn hva selve revisjonshonoraret utgjør. Svært mange av de som har revisor velger å også benytte revisor til å utarbeide årsregnskap og ligningspapirer, så vel som rådgiver i forbindelse med skatt- og avgiftsforhold. Dersom terskelverdien for fravalg økes bør derfor revisjonsselskapene innrette seg mot markedet som sådan, og fokusere på å beholde kundeforholdet til klienten som fravelger, men ved å tilby andre tjenester enn ren finansiell revisjon.

6.4 Konklusjon

Vår analyse av økt terskelverdi har vist at 63 978 AS fra vårt datagrunnlag vil oppfylle vilkårene for å fravelge revisor dersom terskelverdien for sum driftsinntekter økes til ti MNOK. Det er imidlertid 14 136 AS som blir berørt av selve økningen, det vil si at de har omsetning mellom fem og ti MNOK. Resten har i dag valgt frivillig revisjon. De store revisjonsselskapene er revisor for 26 734 av de som kan fravelge revisor ved en økning av terskelverdien. Av de som berøres av selve økningen, det vil si de som har omsetning mellom fem og ti MNOK er de store revisjonsselskapene revisor for 5 445, tilsvarende 39 prosent. For de som har valgt frivillig revisjon, altså har omsetning inntil fem MNOK er de store revisjonsselskapene valgt som revisor hos 21 289 AS.

Dersom samtlige av de som kan fravelge revisor ved økt terskelverdi gjør det, vil de store revisjonsselskapene kunne miste 26 734 klienter og tape et revisjonshonorar på 444 MNOK. Vi vet imidlertid at en del selskaper velger frivillig revisjon, slik at en fravalgsandel på 50 prosent kan være mer realistisk. Da vil 13 367 klienter fravelge og 222 MNOK i revisjonshonorar kan gå tapt. Det innebærer at 50 prosent av de som blir omfattet av økt terskelverdi fravelger, samt 50 prosent av de som har valgt frivillig revisjon i dag, velger bort revisor. Gjennomsnittlig revisjonshonorar for klienter med fem til ti MNOK i omsetning og som har ett av de store revisjonsselskapene som revisor er kroner 26 300, mens det er kroner 24 900 dersom ett annet revisjonsselskap er revisor. De som har

valgt frivillig revisjon i dag og som har ett av de store revisjonsselskapene som revisor, har betalt et gjennomsnittlig revisjonshonorar på kroner 14 100, mens de som har et annet revisjonsselskap har betalt et gjennomsnittlig revisjonshonorar på kroner 12 600. Det ser dermed ut til at klienter av de store revisjonsselskapene betaler et høyere revisjonshonorar enn de som har andre revisjonsselskaper som revisor. Hvorvidt det er signifikant forskjell har vi ikke undersøkt i denne studien, men funnene kan indikere at det eksisterer en forskjell.

Denne analysen har ikke inkludert AS som er morselskap eller som er under tilsyn av Finanstilsynet. Våre resultater er dermed nødvendigvis ikke reelle, avhengig av hva som blir foreslått som nye terskelverdier. Vi er imidlertid av den oppfatning, både med tanke på forenkling for det norske næringslivet og internasjonal harmonisering, at terskelverdiene i Norge kommer til å endre seg om kort tid. Som vist over vil det da være 14 136 AS som får muligheten til å fravelge revisor, i tillegg til at de 49 842 som har beholdt revisor i dag muligens vil endre sitt valg og velge bort revisor. Siden vi ikke har inkludert morselskap eller annet honorar så vil revisjonshonorar i vår studie ikke kunne sammenlignes direkte med totale revisjonsinntekter hos revisjonsselskapene.

Hvor mange som velger å unnlate revisjon er imidlertid en svært hypotetisk problemstilling. Collis, Jarvis og Skerratt (2004) konkluderte med at 63 prosent av de selskapene som ble omfattet av økte terskelverdier i Storbritannia i 2004 ville beholde revisor. 37 prosent ville altså fravelge revisor ved økte terskelverdier. Resultatet var imidlertid basert på selskap som kunne fravelge revisor dersom terskelverdiene økte til EUs maksimumsgrenser. Collis (2010) kom imidlertid til et noe annet resultat i sin undersøkelse som sammenlignet Storbritannia og Danmark. Resultatet fra denne undersøkelsen som er utført noe senere enn den første og kom til at henholdsvis 43 og 41 prosent ville velge bort revisor.

Hvorvidt man kan sammenligne fravalgsandeler på tvers av landegrenser er uvisst. Det norske regelverket kan være særegent på så måte, slik at det kan eksistere forhold i Norge som ikke blir belyst i internasjonale studier. Vi har imidlertid ikke indikasjoner på at fravalgsandelen i Norge er vesentlig lavere enn i andre land. Hvordan økte terskelverdier vil påvirke samfunnet som helhet er vanskelig å forutsi. Bortfallet av revisjonsplikten ble vedtatt i 2011 og har således bare virket i

litt over tre år. Det kan være for tidlig å si noe om konsekvensene av lovendringen, men rapporten fra Langli på vegne av Finansdepartementet skal bli svært interessant lesning når den foreligger i løpet av høsten 2014. DnR informerte imidlertid om at Langlis undersøkelse som gjøres på vegne av Finansdepartementet så langt ikke har avdekket vesentlige forskjeller mellom selskapene som har revisjon og de som har valgt bort revisor. Skatteetaten har gjennomført over 2 000 bokettersyn de siste to årene og disse tas med i evalueringen til Langli. DnR ved administrerende direktør, Per Hanstad uttrykte at bransjen var tilfreds med at bortfallet av revisjonsplikten blir evaluert på en så omfattende måte. Han uttrykte imidlertid også bekymring for at det kan være noe tidlig å gjennomføre en evaluering, da det kan ta noe tid før alle aktører har tilpasset seg lovendringen. Undersøkelsen sammenligner 2010 og 2012, uten å ta med nyetablerte selskaper etter 2011. Hanstad ga uttrykk for at det innebærer en svakhet for undersøkelsen siden de utgjør nesten halvparten av selskapene som kan velge bort revisjon (DnR 2014). Vår undersøkelse har vist at 67 prosent av nystiftede selskaper i perioden 1.1.2011 – 31.12.2013 unnlater revisjon av årsregnskapet.

I utformingen av bortfallet av revisjonsplikten i Danmark mente de at det krevdes 200 nye stillinger hos skattemyndighetene for å ivareta den kontrollfunksjonen revisor hadde hatt. Det ble imidlertid bare tilført 45 nye stillinger (NOU 2008: 12, 48). I Norge antas revisor å ha en forebyggende, oppdagende og kontrollerende rolle som anses som viktig for å sikre riktig skatte- og avgiftsberegning. Bortfallet av revisjonsplikten har utvilsomt svekket kontrollen med skatte- og avgiftsberegningen. Bortfallet av revisjonsplikten nødvendiggjorde dermed økte ressurser til skattemyndighetene. Også bekjempelsen av økonomiske kriminalitet antas å svekkes ved bortfallet av revisjonsplikten og politi og påtalemyndighetene bør således være tilegnet økte ressurser. Skattemyndighetene kan anses som en av de viktigste forkjemperne for å beholde revisjonsplikten og man kan anta at de også vil være imot økte terskelverdier for fravalg.

Selv om revisjonsplikten er fjernet for de minste aksjeselskapene vil det fortsatt eksistere et behov blant brukerne av regnskapet for å få deler av regnskapet revidert. Dette kan være eierne selv eller kredittinstitusjoner, herunder banker. Vi antar at vi vil se en økende grad av selskaper som benytter seg av revisors nye

tjenester, jf. avsnitt 2.6, herunder revisjon av deler av årsregnskapet, en forenklet revisorkontroll eller rådgivnings- og regnskapsføringstjenester. Dersom terskelverdiene for fravalg økes vil flere selskaper velge bort revisor, men det vil sannsynligvis fortsatt eksistere et behov fra regnskapsbrukerne for å få avlagt en rapport fra ekstern revisor på sentrale regnskapsposter. Selv om revisjonsplikten ble fjernet og en del av aksjelovens regler om stiftelse og kapital også ble forenklet, er det fremdeles et komplisert regelverk som det norske næringslivet må forholde seg til, særlig knyttet til skatt og avgift. Dermed kan revisor få en rådgivende funksjon som kan bli svært så attraktiv og etterspurt i fremtiden. Dersom terskelverdiene økes er vi også av den oppfatning av at regnskapsførerrollen vil bli mer attraktiv. Bruk av autorisert regnskapsfører kan bidra til at årsregnskapet har høyere kvalitet enn dersom det ikke ble benyttet regnskapsfører. Hvorvidt regnskapsførere blir benyttet som rådgivere i forhold til skatt og avgift og på andre områder er usikkert, men det antas at det kreves en kompetanseheving fra dagens nivå og at regnskapsførers kompetanse ikke direkte kan sammenlignes med revisors kompetanse.

Hvorvidt revisjonsbransjen som helhet blir påvirket dersom terskelverdiene for fravalg økes er også usikkert. Vår studie har vist at de store revisjonsselskapene har oppnådd en høyere markedsandel blant AS som er inkludert i vår undersøkelse, jf. avsnitt 5.6. De mindre revisjonsselskapene ble hardere rammet av lovendringen om frivillig revisjon enn de store revisjonsselskapene. Også ved økt terskelverdi antar vi at de mindre revisjonsselskapene vil miste flere klienter enn de store revisjonsselskapene. Antall revisjonsselskaper i Norge er synkende, jf. figur 1-1, og denne utviklingen antar vi vil fortsette i fremtiden. Vi har en forventning om at stadig flere oppkjøp og fusjoner vil skje i revisjonsbransjen i Norge og at vi vil se en ytterligere økt konsentrasjon i bransjen. Dette mener vi har sammenheng med bortfallet av revisjonsplikten og en økning av terskelverdiene for fravalg vil medføre at det blir enda vanskeligere for små revisjonsselskap å overleve i markedet.

7. Konklusjon

7.1 Våre resultater

Oss bekjent er det ikke tidligere gjennomført tilsvarende studier som denne. Vi har søkt å besvare hvilke konsekvenser bortfallet av revisjonsplikten har hatt for de store revisjonsselskapene i Norge. Vi har analysert både økonomiske og ikke – økonomiske konsekvenser, herunder henholdsvis tapt revisjonshonorar og tapt antall klienter. Studien analyserer konsekvenser for de fem største revisjonsselskapene i Norge, og den er således særegen i forhold til tidligere forskning siden vi har inkludert BDO i våre analyser, i tillegg til det tradisjonelt sett Big4. Hvorvidt våre resultater kan generaliseres til andre land er usikkert, da det kun er i Norge BDO er blitt såpass stort revisjonsselskap, samt at lovendringen om lempet revisjonsplikt kun har virket i tre regnskapsår.

For å besvare vår problemstilling benyttet vi oss av sekundærdata. Tallmaterialet viste at bortfallet av revisjonsplikten i 2011 medførte at 53 prosent av etablerte AS har fravalgt revisor, mens hele 67 prosent av nystiftede AS ble stiftet uten revisor eller har fravalgt revisor. Da vi kun har tilstrekkelig informasjon om revisor for de etablerte selskapene, siden såpass mange av de nyetablerte selskapene stiftes uten revisor, ble det gjennomført en egen analyse av de økonomiske konsekvensene for de etablerte AS, jf. avsnitt 5.3. Blant etablerte AS var det 48 609 som meldte fravalg av revisor og 14 778 av disse hadde valgt ett av de store revisjonsselskapene som revisor. Totalt honorar som gikk tapt knyttet til disse klientene var i overkant av 200 MNOK. I tillegg kommer tapt inntekt som følge av annet honorar til revisor. Tapt revisjonshonorar anses imidlertid ikke å utgjøre en særlig høy andel av sum omsetning hos de store revisjonsselskapene, jf. figur 5-14.

Våre resultater viser at det er i Nord-Norge at fravalgsandelen er høyest, mens det er på Vestlandet den er lavest. På samme måte er det på Vestlandet at flest AS har valgt frivillig revisjon. Samtidig har de store revisjonsselskapene flest kontorer i sør- og midt Norge, og færrest kontorer i Nord-Norge. Vi mener det er en sammenheng med posisjoneringen til revisor og i hvilken grad selskapene velger frivillig revisjon eller ikke. Hvorvidt det kan bevises statistisk, har vi ikke testet i vår studie.

Et interessant funn i våre analyser er at de store revisjonsselskapene har økt sin markedsandel fra 34 prosent til 47 prosent i løpet av perioden fra 2010 til 1. mars 2014. Vi antar at det har sammenheng med økt konsentrasjon i bransjen, men det kan også ha sammenheng med tidligere empiri som tilsier at som de som hadde Big4 som revisor i mindre grad fravalgte revisor (se for eksempel Lennox og Pittman 2011 og Dedman, Kausar og Lennox 2014). Hvorvidt det har endret konkurransesituasjonen i revisjonsmarkedet har vi ikke testet i vår studie. Videre har analysen vår av nystiftede AS vist at de store revisjonsselskapene har betydelig flere klienter blant nystiftede AS i 2013 med revisor enn i 2010. Andelen klienter blant nystiftede var henholdsvis 49 prosent og 32 prosent. Dette tilsier at de store revisjonsselskapene er mer attraktive som revisor enn mindre revisjonsselskap, noe som kan ha sammenheng med antakelsen om at de store revisjonsselskapene utfører en revisjon som er av høyere kvalitet enn de mindre revisjonsselskapene (se blant annet Svanström 2008).

De store revisjonsselskapene har imidlertid ikke hatt den utviklingen vi forventet i forhold til posisjoneringen i regnskapsførerbransjen. Våre analyser viste at andelen som har ekstern regnskapsfører er større hos selskap som har fravalgt revisor og de store revisjonsselskapene har en andel på fire prosent av disse klientene. Vi hadde forventet at de store revisjonsselskapene hadde hatt en høyere andel regnskapsføreroppdrag siden vi antok at revisorer ville satse på regnskapsførerbransjen når revisjonsplikten falt bort for de minste aksjeselskapene. Vårt tallmateriale inneholder imidlertid en svakhet ved at dataene kan inneholde manglende informasjon om regnskapsførerrollen.

Et annet interessant funn var også at gjennomsnittlig revisjonshonorar har økt for de minste selskapene fra 2010 til 2012, jf. tabell i vedlegg 4. For selskaper med omsetning mindre enn fem MNOK var gjennomsnittlig revisjonshonorar kroner 13 300 i 2010, mens det var kroner 14 000 i 2012. Hvorvidt det skyldes prisutviklingen generelt eller at revisjonsselskapene tar seg bedre betalt har vi imidlertid ikke undersøkt i vår studie. Dette funnet kan også ha sammenheng med at det antas at det eksisterer en premie blant BigN som revisor. Siden de store revisjonsselskapene har større markedsandeler etter bortfallet av revisjonsplikten, kan det også naturlig nok forklare at revisjonshonoraret er økt. Vi har ikke statistiske bevis for denne sammenhengen, men den er interessant.

Dersom terskelverdien for «sum driftsinntekter» økes til ti MNOK, vil 63 092 AS kunne fravelge revisor. 26 453 av disse hadde valgt ett av de store revisjonsselskapene som revisor. Dersom samtlige som har mulighet fravelger revisor vil de store revisjonsselskapene tape i overkant av 400 MNOK i revisjonshonorar. Tap av annet honorar til revisor vil komme i tillegg. Basert på erfaringer om at en del velger frivillig revisjon kan det være mer realistisk å analysere dersom 50 prosent fravelger revisor. Da vil de store revisjonsselskapene kunne miste 13 227 klienter og tape vel 220 MNOK i revisjonshonorar. Det er imidlertid svært hypotetisk hvor mange som kommer til å fravelge revisor dersom terskelverdien økes i fremtiden. Tidligere forskning har antydnet at andelen som velger frivillig revisjon er synkende med årene (se for eksempel Dedman, Kausar og Lennox 2014). Erfaringer fra Danmark tilsier også at andelen som velger frivillig revisjon er synkende med årene (Erhvervsstyrelsen 2012), slik at det kan godt være at det vil være tilfelle også i Norge om noen år.

7.2 Et fremtidsrettet blikk på revisjonsbransjen

Det har vært flere diskusjoner og artikler i media både før og etter lovendringen om frivillig revisjon ble vedtatt. Mye av diskusjonene gikk direkte på konsekvenser lovendringen ville kunne medføre for samfunnet, og hvilken samfunnsmessig gevinst som kunne oppnås dersom revisjonsplikten ble fjernet. For revisjonsbransjen generelt ble det ytret tanker om at bortfallet av revisjonsplikten ville medføre at tjenestetilbudet fra revisjonsselskapene måtte endre seg, men også at vi ville se økt konsentrasjon i bransjen. Forventningene til endringene i revisjonsmarkedet som følge av bortfall av revisjonsplikten, har gjenspeilet seg i faktiske handlinger. Ifølge Finanstilsynet har antall revisjonsselskaper sunket betraktelig de siste årene, jf. figur 1-1. Gjennom vår studie har vi blant annet observert at de store revisjonsselskapene har fått en større markedsandel enn de hadde før bortfallet av revisjonsplikten.

Administrerende direktør i BDO, Trond-Morten Lindberg uttalte til Finansavisen at man allerede har sett en betydelig bransjegliding blant revisjonsselskapene. Han påpekte videre det faktum at revisjonsselskapene har bygget opp enheter innenfor regnskapsføring for å kunne takle endringene som lovendringen om

lempet revisjonsplikt medførte. Revisjonsselskapene konkurrerer imidlertid med bankene når det gjelder regnskapstjenester. «Hvem hadde trodd for ti år siden at vi ville konkurrere med banksektoren? I hvert fall ikke jeg.» uttalte Lindberg til Finansavisen (Lindberg 2013). Som en effekt av bortfallet av revisjonsplikten tror vi at vi vil være vitne til en økende bransjeglidning også i årene som kommer. Ifølge åpenhetsrapportene til de store revisjonsselskapene har vi sett at andelen omsetning innenfor virksomhetsområdet revisjon reduseres, mens andelen som gjelder rådgivning har økt betraktelig de siste årene. Terskelverdiene for fravalg av revisor i Norge er lave sammenlignet med andre land og revisjon vil derfor ikke forsvinne med det første, men vi kan bli vitne til at den vil reduseres betraktelig hos de store revisjonsselskapene. Dette kan føre til at bransjeskillet mellom revisjon, regnskap og rådgivning hvikes ut i tiden som kommer.

I løpet av de tre årene frivillig revisjon har virket, har det skjedd en betydelig konsolidering i bransjen blant revisjonsselskapene. I Danmark kom det overraskende nyheter om at EY og KPMG slår seg sammen (NARF 2013). Det kom som et sjokk på revisjonsbransjen i Norge. Sentrale aktører i Norge tror imidlertid ikke at det vil skje i Norge. En sentral nyhet i det norske revisjonsmarkedet var at RSM Hasner Kjelstrup & Wiggen og RevisorGruppen Hordaland slår seg sammen fra 1. juli 2014 og blir dermed det sjette største revisjonsselskapet i Norge med en omsetning på 165 millioner (DnR 2014). Hvor utviklingen vil ende i forhold til konsolideringer er uvisst, men en antakelse om at det stadig blir flere og flere store revisjonsselskaper i Norge og økt konsentrasjon i bransjen anses ikke å være usannsynlig i fremtiden.

Endringer i revisjonsbransjen kan medføre at konkurransen mellom revisjonsselskapene blir svekket. Bortfall av revisjonsplikten kan føre til at prispresset i bransjen blir enda hardere og at konkurransesituasjonen mellom revisjonsselskapene blir betydelig svekket i fremtiden. Imidlertid arbeides det internasjonalt for at de store revisjonsselskapene ikke skal ha den markedsandelen de innehar, jf. diskusjon knyttet til EUs Green Paper.

Fremtiden er usikker, men revisjonsbransjen er utvilsomt i endring og vi har sannsynligvis bare sett begynnelsen.

7.3 Forslag til videre studie

Et interessant og viktig forskningsspørsmål er hva som kjennetegner selskaper som velger frivillig revisjon. Det vil si at de velger å beholde revisor, til tross for at de kan fravelge. Det har vært vanskelig å gjennomføre internasjonale studier på dette da ofte ikke er krav om at disse må sende inn årsregnskapet. Det kunne imidlertid vært en svært interessant studie å gjennomføre i Norge da samtlige aksjeselskaper er regnskapspliktige. Man kunne da fått indikasjoner på hva som er karakteristika for selskaper som verdsetter revisors arbeid og dermed frivillig velger å fortsette med revisjon. Dette vil være interessant kunnskap for revisjonsbransjen i Norge, samt for myndighetene i forhold til lovregulering. Det kan være noe tidlig å gjennomføre denne studien så kort tid etter at revisjonsplikten bortfalt, da det er empiri som tilsier at selskaper trenger tilpasningstid til lovendringen (se Dedman, Kausar og Lennox 2014, 3).

Som praktiserende revisorer mener vi det vil være svært interessant å utføre en undersøkelse av i hvilken grad konsentrasjonen og konkurransen har endret seg i det norske revisjonsmarkedet de siste årene. Vi har en forventning om at den konsolideringen vi har sett de siste årene vil fortsette i en viss grad fremover, og at antall revisjonsselskaper vil reduseres ytterligere de neste årene. I dag er det fem store aktører som dominerer bransjen, men om ti år er det kanskje flere. Nærmere bestemt ville det vært svært interessant å foreta en undersøkelse av de ti største revisjonsselskapene og hvordan markedsandelene deres har endret seg de siste årene. En del internasjonale studier har undersøkt i hvilken grad et land har høy konsentrasjon eller ikke (se f.eks. Minyard og Tabor 1991, Wootton, Tonge og Wolk 1994 og Cabàn-Garcia og Cammack 2009).

En annen interessant studie kan være å undersøke om revisjonshonoraret har endret seg etter bortfallet av revisjonsplikten. Vil revisjonsselskapene kunne ta en høyere pris for selskaper som må ha revisor enn det de gjorde tidligere? I denne sammenheng kunne det også vært interessant å se nærmere på om det eksisterer en premium for de store revisjonsselskapene blant de selskapene som kan fravelge revisor. Det kan også være interessant å se nærmere på om annet honorar til revisor har endret seg etter bortfallet av revisjonsplikten.

Litteraturliste

- AAA-Magasinet 2011. «Fritak fra revisjonsplikten: NARF har full tillit til næringslivet.» Publisert 7. mars. Hentet 1. febr. 2014.
<http://www.soliditet.no/nyheter/diverse/Fritak+fra+revisjonsplikten%3A++NARF+har+full+tillit+til+n%C3%A6ringslivet.943.cms>
- Abrahamsen, Håvard. 2011. «Mange baller i luften.»
Revisjon og Regnskap 2011 (6): 5
- BDO. 2011. “Solid vekst for BDO.” Pressemelding 18. april 2011. Hentet 1. april 2014. <http://bdo.episerverhotell.net/Omoss1/Presse/Pressemeldinger/Solid-vekst-for-BDO/>
- 2011. «Inter Revisjon slår seg sammen med BDO.» Pressemelding 17. juni 2011. Hentet 1. febr. 2014. <http://www.bdologgen.no/aktuelt/2011/06/inter-revisjon-slaar-seg-sammen-med-bdo/>
- 2012. “Crowe Horwath går inn i BDO”. Pressemelding 16. mars 2012. <http://bdo.episerverhotell.net/Documents/pressemeldinger/Pressemelding%20BDO%20og%20Crowe%20Horwath%20-%202012-03-15.pdf>
- 2014. *Åpenhetsrapport 2013*. Oslo: BDO AS. Hentet 2. april 2014. <http://www.bdo.no/publikasjoner/aapenhetsrapport/>
- Brønnøysundregistrene. 2013. «Stor økning i nye aksjeselskaper – mange velger bort revisjon.» Pressemelding 13.01.2013. Hentet 5. jan. 2014. http://www.brreg.no/presse/pressemeldinger/2013/01/fr_statistikk_2012.html
- 2014. «Betydelig konkursøkning i 2013 – desember verst.» Publisert 2. januar. Hentet 5. mars 2014. http://www.brreg.no/presse/pressemeldinger/2014/01/konkurstall_2013.html
- 2014. *Årsmelding 2013*. Hentet 15. mars 2014. <http://arsmelding.brreg.no/downloads>
- Cabàn-García, Maria og Susan E. Cammack. 2009. Audit Firm Concentration and Competition: Effects of Consolidation Since 1997. *Journal of Theoretical Accounting Research*. 5 (1): 1-24.
- Carson, Elizabeth, Roger Simnett, Billy S. Soo og Arnold M. Wright. 2012. Changes in Audit Market Competition and the Big N Premium. *Auditing: A Journal of Practice and Theory* 31 (3): 47-73. doi: 10.2308/ajpt-10295.
- Choi, Jong-Hag, Jeong-Bon Kim, Xiaohong Liu og Dan A. Simunic. 2008. “Audit Pricing, Legal Liability Regimes and Big4 Premiums: Theory and Cross-country Evidence”. *Contemporary Accounting Research* 25 (1): 55-99
-

doi: 10.1506/car.25.1.2

- Collis, Jill. 2010. "Audit Exemption and the Demand for Voluntary Audit: A Comparative Study of the UK and Denmark". *International Journal of Auditing* 14 (2): 211-231. doi: 10.1080/00014788.2012.667969
- 2012. "Determinants of voluntary audit and voluntary full accounts in micro- and non-micro small companies in the UK". *Accounting and Business Research* 42 (4): 441-468. doi: 10.1080/00014788.2012.667969
- Collis, Jill, Robin Jarves og Len Skerratt. 2004. «The demand for the audit in small companies in the UK». *Accounting and Business Research* 34 (2): 87-100.
- Dedman, Elisabeth, Asad Kausar og Clive Lennox. 2014. "The Demand for Audit in Private Firms: Recent Large-Sample Evidence from the UK". *European Accounting Review* 2014 23 (1): 1-23.
doi:10.1080/09638180.2013.776298.
- Deloitte AS. 2013. *Åpenhetsrapport 2012/2013*. Oslo: Deloitte AS. Hentet 4. febr. 2014. <http://www2.deloitte.com/no/no/pages/about-deloitte/articles/aopenhetsrapport.html>
- DnR. «Revisors nye tjenester.» Hentet 15. mai 2014.
<http://www.revisorforeningen.no/a9546779/revisors-nye-tjenester>
- 2011. "BDO og Inter Revisjon slår seg sammen." Publisert 17. juni. Hentet 1. febr. 2014. <http://www.revisorforeningen.no/?did=9551207>
- 2012. «48 000 valgte bort revisjon i 2011». Publisert 2. januar. Hentet 30. jan. 2014. <http://www.revisorforeningen.no/?did=9571222>
- 2012. "Økt konsentrasjon i revisjonsbransjen.» Publisert 2. mars. Hentet 2. febr. 2014. <http://www.revisorforeningen.no/?did=9578365>
- 2013. «28 000 valgte bort revisjon i 2012». Publisert 3. januar. Hentet 30. jan. 2014. <http://www.revisorforeningen.no/?did=9606921>
- 2013. «Hva skjer?» Publisert 29. november. Hentet 1. mars 2014.
<http://www.revisorforeningen.no/d9636471/hva-skjer>
- 2014. «RSM Hasner Kjelstrup & Wiggen og RevisorGruppen Hordaland slår seg sammen.» Publisert 31. mars. Hentet 5. april 2014.
<http://www.revisorforeningen.no/d9644305/rsm-hasner-kjelstrup-og-wiggen-og-revisorgruppen-hordaland-slar-seg-sammen>
- 2014. «Hva skjer?» Faglig informasjon 4. april 2014. Hentet 5. april 2014.
<http://www.revisorforeningen.no/?did=9644589>

-
- ECON-rapport. 2007. *Konsekvenser av avskaffelse av lovpålagt revisjonsplikt for små aksjeselskaper*. Oslo: ECON-rapport fra Pöyry (utarbeidet for Den norske revisorforening). Hentet 15. jan. 2014.
http://www.revisorforeningen.no/arch/_img/9325649.pdf
- EU-kommisjonen. 2010. «Green Paper. Audit Policy: Lesson from the Crisis». Hentet 19. mars. 2014. <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0561:FIN:EN:PDF>
- Ernst & Young AS. 2013. *Åpenhetsrapport 2013*. Oslo: Ernst & Young AS. Hentet 3. febr. 2014. [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-aapenhetsrapport-2013/\\$FILE/EY-aapenhetsrapport-2013.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-aapenhetsrapport-2013/$FILE/EY-aapenhetsrapport-2013.pdf)
- Erhvervsstyrelsen. 2012. «Evalueringer af erfaringer med lempet revisionspligt.» Oversikt over evalueringer 2006 – 2009. Hentet 1. mars 2014. http://erhvervsstyrelsen.dk/evalueringer_lempet_revisionspligt
- 2013. “Små virksomheder kan spare millioner på ny revisionsmodel.” Pressemelding 22.april 2014. Hentet 28. april 2014. <http://erhvervsstyrelsen.dk/pressesoeg/544599/5>
- Finansdepartement. 2004. *Om lov om endring i lov 17. juli 1998 nr. 56 om årsregnskap m.v. (regnskapsloven) og enkelte andre lover (gjennomføring av EØS-regler om anvendelse av internasjonale regnskapsstandarder m.m.)* Ot.prp. nr. 89 (2003-2004). Oslo: Finansdepartementet. Hentet 13.febr. 2014. <http://www.regjeringen.no>
- 2011. «Unntak for revisjonsplikt fra mai i år.» Pressemelding 15. april 2011. Hentet 15. jan. 2014. <http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/stoltenberg-ii/fin/Nyheter-og-pressemeldinger/pressemeldinger/2011/unntak-for-revisjonsplikt-fra-mai-i-ar.html?id=641006>
- 2011. «Forskrift om overgangsregler til lov om endringer i revisorloven og enkelte andre lover (unntak fra revisjonsplikt for små aksjeselskaper).» Fastsatt 15. april. Hentet 15. jan. 2014. http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/lover_regler/forskrifter/2011/forskrift-15-april-2011-om-overgangsregl.html?id=641024
- 2008. *Revisjonsplikten for små foretak*. NOU 2008: 12. Oslo: Finansdep. Hentet 15. jan. 2014. <http://www.regjeringen.no>
- 2010-2011. *Endringer i revisorloven og enkelte andre lover (unntak fra revisjonsplikt for små aksjeselskaper)*. Prop. 51L. Oslo: Finansdep. Hentet 15. jan. 2014. <http://www.regjeringen.no>
-

-
- 2012. «Høring – endringer i revisorloven mv.» Høringsbrev 24. oktober.
Hentet 2. mars 2014.
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/hoeringer/hoeringsdok/2012/horing---endringer-i-revisorlovens-mv-/horingsbrev.html?id=705692>
- Finanstilsynets elektroniske konsesjonsregister. Hentet 17. febr. 2014.
<http://www.finanstilsynet.no/no/Venstremeny/Konsesjonsregister/?companyId=1829>
- Finanstilsynet. 2012. *Dokumentbasert tilsyn for revisorer og revisjonsselskaper: Oversikt*. Oslo: Finanstilsynet. Hentet 4. febr. 2014.
<http://www.finanstilsynet.no>
- 2013. *Årsmelding 2012*. Oslo: Finanstilsynet. Hentet 4. febr. 2014. <http://www.finanstilsynet.no>
- 2014. *Årsmelding 2013*. Oslo: Finanstilsynet. Hentet 23. april 2014. <http://www.finanstilsynet.no>
- Francis, Jere R, Paul N. Michas og Scott E. Seavey. 2013. «Does Audit Market Concentration Harm the Quality of Audited Earnings? Evidence from Audit Markets in 42 Countries». *Contemporary Accounting Research* 30 (1): 325-355. doi: 10.1111/j.1911-3846.2012.01156x
- Fremskrittspartiet. 2013. *Handlingsprogram 2013*. Hentet 1. juli 2014.
<http://www.frp.no/nor/mener/En-enklere-hverdag/Prinsipp-og-handlingsprogram/Handlingsprogram-2013>.
- Ghauri, Pervez og Kjell Grønhaug. 2010. *Research Methods in Business Studies*. 4th ed. Harlow: Financial Times Prentice Hall: Person Education
- Gooderham, Paul N., Anita Tobiassen, Erik Døving og Odd Nordhaug. 2004. "Accountants as Sources of Business Advice for Small Firms". *International Small Business Journal* 22 (1): 5-22.
doi: 10.1177/0266242604039478
- Gripsrud, Geir, Ulf Henning Olsson, og Ragnhild Silkoset. 2004. *Metode og dataanalyse: Med fokus på beslutninger i bedrifter*. 1.utg. Kristiansand: Høyskoleforlaget AS
- Gulden, Bror Petter. 2012. *Den eksterne revisor*. 8.utg. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS
- Hanstad, Per. 2010. «Frykter mer snusk.» *Dagens Næringsliv*, 29. september. Hentet 15. jan. 2014. Atekst/retriever
- Hope, Ole-Kristian og John Christian Langli. 2010. «Auditor Independence in a

-
- Private Firm and Low Litigation Risk Setting». *The Accounting Review* 85 (2): 573-605. doi: 10.2308/accr.2010.85.2.573
- Hope, Ole-Kristian, John Christian Langli og Wayne B. Thomas. 2012. «Agency conflicts and auditing in private firms». *Accounting, Organizations and Society* 37 (7): 500-517. doi: 10.1016/j.aos.2012.06.002
- Hvaal, Kristijane Cook. 2014. «Lei pridfokuset». *Finansavisens bilag «Regnskap og økonomistyring»*, 21. mars.
- Johannessen, Asbjørn, Line Christoffersen og Per Arne Tufte. 2011. *Forskningsmetode for økonomiske-administrative fag*. 3. utg. Oslo: Abstrakt Forlag
- Kairos Future. 2013. *Framtidens rådgivning, redovisning och revision – en resa mot år 2025*. Halmstad: Kairos Future (utarbeidet på vegne av FAR). Hentet 15. mars 2014. <http://www.far.se/Press-och-opinion/Pressmeddelanden/Ny-framtidsstudie-om-redovisnings--och-revisionsbranschen/>
- KPMG. 2011. «Inter Revisjon Straume AS går inn i KPMG.» Pressemelding 18. febr. 2011. Hentet 1. febr. 2014. <http://www.kpmg.no/?did=9687882>
- 2013. *Åpenhetsrapport 2013*. Oslo: KPMG AS. Hentet 4. febr. 2014. <http://www.kpmg.no/default.aspx?aid=9579967>
- Lennox, Clive. S og Jeffery A. Pittman. 2011. «Voluntary Audits versus Mandatory Audits». *The Accounting Review* 86 (5): 1655 - 1678. doi: 10.2308/accr-10098
- Lindberg, Trond-Morten. 2013. Utdrag fra artikkelen «Revisjonsbransjen blir aldri den samme.» *Finansavisens bilag «Regnskap og økonomistyring»*, 15.november.
- NARF. 2010. «Tillitserklæring til småbedriftene – revisjonsplikten opphører for de minste ASene.» Hentet 15. febr. 2014. <http://www.narf.no/Fagstoff/Frivillig-revisjon/Frivillig-revisjon/Revisjonsplikten-for-de-minste-ASene-opphorer/>
- 2013. «KPMG og Ernst & Young i Danmark slår seg sammen» Hentet 1. juli 2014. <http://www.narf.no/Fagstoff/Fagstoff/KPMG-og-Ernst--Young-i-Danmark-slar-seg-sammen-/>
- Niemi, Lasse, Juha Kinnunen, Hannu Ojala og Pontus Troberg. 2012. «Drivers of voluntary audit in Finland: to be or not to be audited? *Accounting and Business Research* 42 (2): 169-196. doi: 10.1080/00014788.2012.653742
- Nærings- og fiskeridepartementet. «Forenkling for næringslivet.» Hentet 20. mai

-
2014. http://www.regjeringen.no/nb/dep/nfd/tema/forenkling_for_naringslivet.html?id=1335
- ProffForvalt. <http://www.forvalt.no/om-forvalt/>
- PwC. 2012. «PwC kjøper regnskapsfirmaet Vassdal & Eriksen.» Hentet 1. mars 2014. <http://www.pwc.no/no/presse/pwc-bergen-oppkjop.jhtml>
- 2012. «Norges største kjøper Østfolds eldste revisjonsfirma.» Hentet 1. mars 2014. <http://www.pwc.no/no/presse/kjoper-ostfolds-revisjonsfirma.jhtml>
- 2013. *Åpenhetsrapport 2013*. Oslo: PwC AS. Hentet 4. febr. 2014. <http://www.pwc.no/no/om/aapenhetsrapport-index.jhtml>
- Vestrum, Jon og Gjerding-Smith, Håvard. 2012. ”Åtte måneder med frivillig revisjon i Norge: En totalundersøkelse av hva som kjennetegner selskapene som valgte bort revisjon.” Masteroppgave, Handelshøyskolen BI. Hentet 15. jan. 2014.
- Statistisk sentralbyrå. 2011. “Lønn, alle ansatte, 2010”. Hentet 30. april 2014. <https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/statistikker/lonnansatt/aar/2011-03-31>
- 2014. “Lønn, alle ansatte, 2010”. Hentet 30. april 2014. <https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/statistikker/lonnansatt/aar/>
- Sundgren, Stefan og Tobias Svanström. 2013. ”Audit office size, audit quality and audit pricing: evidence from small- and medium-sized enterprises”. *Accounting and Business Research* 43 (1): 31-55.
doi: 10.1080/00014788.2012.691710
- Svanström, Tobias. 2008. *Revision och Rådgivning: Efterfrågan, kvalitet och oberoende*. Studies in Business Administration, Series B, No. 64. Umeå University: Print & Media.
- Svanström, Tobias og Håkan Boter. 2012. ”Regional Variation in the SME-Audit Firm Relationship”. *Journal of Modern Accounting and Auditing* (3): 340-356
- Van Tendeloo, Brenda og Ann Vanstraelen. 2008. «Earnings Management and Audit Quality in Europe: Evidence from the Private Client Segment Market”. *European Accounting Review* 17 (3): 447-469
doi: 10.1080/09638180802016684
- Vik, Andreas. 2014. Utdrag fra artikkelen “Lite trykk fra “Big4”. *Finansavisens bilag «Regnskap og økonomistyring»*, 21. mars.
- Vourc`h Le Joëlle og Pascal Morand. 2011. ”Final Report. Study on the effects of
-

the implementation of the acquis on statutory audits of annual and consolidated accounts including the consequences on the audit market”
Paris: ESCP Europe.

Wikipedia. “Big Four (audit Firms).” Hentet 15. mai 2014.

[http://en.wikipedia.org/wiki/Big_Four_\(audit_firms\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Big_Four_(audit_firms))

Willekens, Marleen og Christina Achmadi. 2008. «Pricing and supplier concentration in the private client segment of the audit market: Market power or competition?”. *The International Journal of Accounting*. 38 (4): 431-455. doi: 10.1016/j.intacc.2003.09.002

Vedlegg

Vedlegg 1 Beskrivelse av fremgangsmåte ved uttrekk av data

Gjennom abonnementet Forvalt Pluss har vi hatt tilgang til ProffForvalt sin database av utvidet firma- og regnskapsinformasjon via BI og vår arbeidsplass. Segmenteringsverktøyet i databasen har gjort at vi kan hente ut ønsket informasjon og regnskapstall og eksportere til Excel. Vår tilgang til ProffForvalt innebærer en begrensning i forhold til antall linjer man får lov til å eksportere til Excel i løpet av et døgn. Denne er på 10 000 linjer per bruker, men siden vi har hatt tilgang både via BI og vår arbeidsplass, har vi tatt ut 20 000 linjer hver per døgn. Med hjelp fra gode kollegaer og medstudenter har vi, etter nøye beskrivelse om fremgangsmåte, fått hjelp til å ta ut data slik at vi får hentet dataene fra et så likt tidspunkt som mulig. Der vi måtte splitte eksporten, filtrerte vi på geografi og bransje for å få ut dataene på en hensiktsmessig måte. Vi startet eksporten av data 27. februar 2014 og avsluttet 2. mars. Dermed er dataene tilnærmet hentet ut og ajourført per 1. mars 2014. ProffForvalt oppdateres hvert døgn, jf. samtale med vår kundekonsulent i Proff-TM Forvalt, slik at informasjonen vi henter skal være oppdatert mot Brønnøysund. Frist for innsendelse av årsregnskapet for 2013 er 31.08.2014. Siste årsregnskap tilgjengelig for vår studie vil dermed være 2012 – regnskapet.

Følgende søkekriterier ble benyttet; Geografi, Organisasjonsform: AS, Status: NEI på de tre første (under oppløsning, konkursbehandling og slettet) Resten: Ikke bruk denne i søk, Stiftelse: stiftelsesdato til 31.12.2010 (fra: skal stå tom) Viktig! Klikk legg til stiftelsesdato, Bransje. Tilsvarende tok vi ut samme uttrekket men med stiftelsesdato fra 1.1.2011 til 31.12.2013. Dette gjorde vi for å få en egen eksport av data over nystiftede selskaper etter bortfallet av revisjonsplikten.

Når vi segmenterte listene til Excel benyttet vi følgende variabler: Status, Org.nr, Juridisk selskapsnavn, Fylke, Antall ansatte, NACE-bransje, Organisasjonsform, Daglig leder, navn, Regnskapsfører, orgnr, Regnskapsfører, navn, Revisor, nåværende, Revisor, nåværende, Stiftelsesdato, Sum driftsinntekter, Lønnskostnader, Sum eiendeler, Revisors anmerkninger, Revisor,

Revisjonshonorar, Ant. ansatte/regnskapsår, Regnskapsår: 2012, 2011 og 2010,
Konserntall: tom

Slik terskelverdiene er utformet i dag kan ikke selskap som er morselskap fravelge revisor, jf. revl. § 2-1. Dette innebærer også morselskap som selv er datterselskap. Dette har vi hensyntatt ved å eliminere selskap som er morselskap. Det gjorde vi ved å legge inn søkekriteriet til å kun omfatte morselskap i konsern, eksporterte dataene til Excel og eliminerte disse fra resten av dataene.

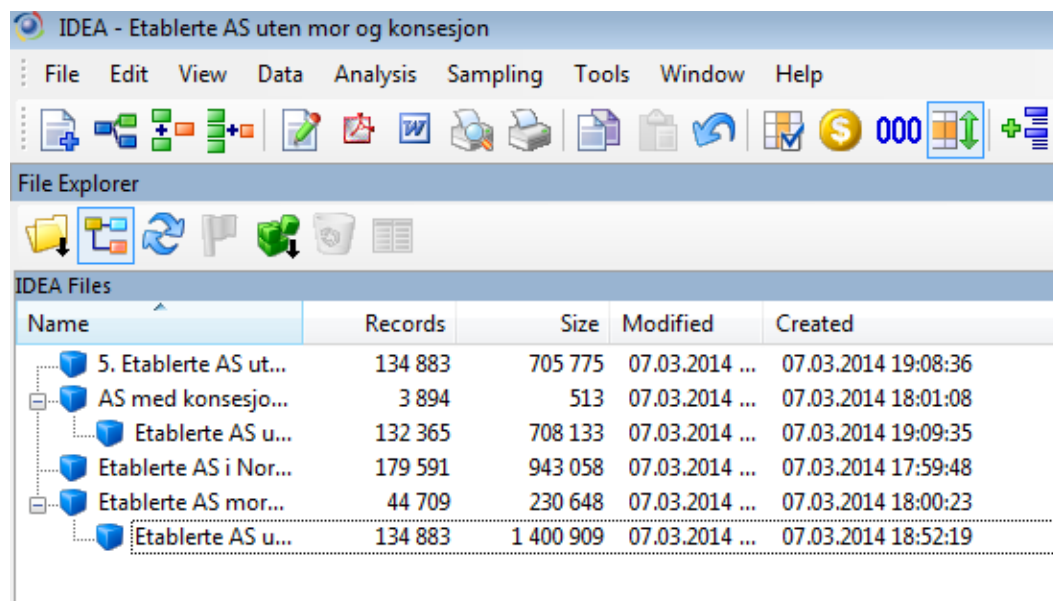
Tilsvarende har vi eliminert selskap med konsesjon, det vil si de som er underlagt tilsyn av Finanstilsynet. Vi benyttet oss av Finanstilsynets elektroniske konsesjonsregister, der alle selskap og personer som er gitt konsesjon skal være registrert. Vi innhentet disse dataene per 17. februar 2014. Siden vi kun er interesserte i selskapsformen AS, kan vi utelukke blant annet personlige konsesjonstyper. Vi tok kontakt med Finanstilsynet for å høre om det gikk an å få ut konsesjonslister tilbake i tid. Det gjorde det imidlertid ikke, slik at listen per 17. februar 2014 dermed kun vil være et estimat på selskap med konsesjon per 1. mars 2014. Vi vil ikke få et helt korrekt antall selskap med konsesjon, men avviket anses ikke å være vesentlig for vår studie.

Vedlegg 2 Fremgangsmåte ved eliminerings**2.1 Etablerte AS per 31.12.2010:**

Vi tok ut samtlige AS i Norge stiftet per 31.12.2010, totalt 185 022. Vi ønsket kun å inkludere selskaper som er aktive per dags dato, da det er utviklingen og valgene hos disse selskapene som er interessant i henhold til vår problemstilling. Ved å eliminere de selskapene som ikke var aktive, herunder selskap som var oppløst og selskap som var for skifteretten, samt dupliseringer, resulterte det i 179 591 AS.

Vi benyttet dataanalyseverktøyet IDEA for å fjerne de selskapene som er morselskaper og de som er underlagt konsesjon fra Finanstilsynet. For å eliminere de selskapene som har konsesjon og er morselskaper, matchet vi de mot det opprinnelige datasettet på 179 591 AS ved hjelp av funksjonen «JOIN DATABASES» i IDEA. Vi matchet på organisasjonsnummer, fordi organisasjonsnummeret er det man bruker for å identifisere de juridiske enhetene i Norge og det er derfor unikt for hvert enkelt selskap.

Bearbeidningen av tallmaterialet i IDEA kan oppsummeres slik:

The screenshot shows the IDEA software interface. The title bar reads "IDEA - Etablerte AS uten mor og konsesjon". The menu bar includes File, Edit, View, Data, Analysis, Sampling, Tools, Window, and Help. Below the menu bar is a toolbar with various icons. A File Explorer window is open, displaying a table of IDEA Files. The table has columns for Name, Records, Size, Modified, and Created. The files listed are:

Name	Records	Size	Modified	Created
5. Etablerte AS ut...	134 883	705 775	07.03.2014 ...	07.03.2014 19:08:36
AS med konsesjo...	3 894	513	07.03.2014 ...	07.03.2014 18:01:08
Etablerte AS u...	132 365	708 133	07.03.2014 ...	07.03.2014 19:09:35
Etablerte AS i Nor...	179 591	943 058	07.03.2014 ...	07.03.2014 17:59:48
Etablerte AS mor...	44 709	230 648	07.03.2014 ...	07.03.2014 18:00:23
Etablerte AS u...	134 883	1 400 909	07.03.2014 ...	07.03.2014 18:52:19

Etter at vi fjernet morselskap og selskap med konsesjon endte vi altså opp med totalt 132 365 AS. Dette antallet representerer aktive AS per 1. mars, stiftet per 31.12.2010, der morselskap og selskap med konsesjon skal være eliminert.

Oversikt over elimineringer:

Antall AS etter segmentering fra ProffForvalt	185 022
Eliminert duplikatorverdier	-5 000
Eliminert AS med status "oppløst" og "skifteretten"	-431
Etablerte AS før eliminering av mor og konsesjon	179 591
Eliminert morselskap i IDEA*	-44 708
Etablerte AS uten mor	134 883
Eliminert AS med konsesjon**	-2 518
Etablerte AS uten mor og konsesjon	132 365

Antall AS som er mor etter segmentering	45 772
Fjernet duplikater	-986
Slettet oppløst og skifteretten	-77
*Sum AS som er mor	44 708

Opprinnelig liste over konsesjonstyper fra Finanstilsynet	4 697
Fjernet duplikater blant Org.nr.	-362
Fjernet de som ikke inneholder AS i navnet	-441
AS med konsesjon per 17.02.2014	3 894

** elimineringen inneholder færre enn AS med konsesjon da noen av selskapene var morselskap og ble eliminert over.

2.2 Nystiftede AS i perioden 1.1.2011 – 31.12.2013:

For de nystiftede selskapene benyttet vi samme fremgangsmåte som beskrevet over for etablerte AS, men endret kriteriet for stiftelsesdato når vi foretok datauttrekket. Det var totalt 66 542 AS som var stiftet i denne perioden. Deretter fjernet vi dupliseringer, morselskap og selskap med konsesjon. Listene over nystiftede AS ble implementert i IDEA for bearbeiding, etter samme fremgangsmåte som for etablerte AS beskrevet over. Etter at morselskap og selskap med konsesjon var fjernet, var det 61 969 AS igjen. Dette er altså et estimat på antall AS, som er aktive per 1.mars.

Bearbeidningen av tallmaterialet i IDEA kan oppsummeres slik:

Name	Records	Size	Modified	Creat...
1. Nyetablerte aktive AS etter dupliseri...	65 155	222 199	09.03.2014 ...	09.03....
2. Nyetablerte aktive AS som er mor, 2...	2 577	6 742	09.03.2014 ...	09.03....
Nyetablerte aktive AS uten mor	62 578	376 923	09.03.2014 ...	09.03....
5. Etablerte AS uten mor-Etablerte AS ...	134 883	707 357	07.03.2014 ...	07.03....
AS med konsesjon-Konsesjon	3 894	513	07.03.2014 ...	07.03....
Etablerte AS uten mor og konsesjon	132 365	708 138	07.03.2014 ...	07.03....
Nyetablerte aktive AS uten mor og...	61 969	218 618	09.03.2014 ...	09.03....
Etablerte AS i Norge-Arkl	179 591	943 058	07.03.2014 ...	07.03....
Etablerte AS morselskap-Arkl	44 709	230 648	07.03.2014 ...	07.03....
Nyetablerte aktive AS uten mor, 62 57...	62 578	213 411	09.03.2014 ...	09.03....

Totale eliminerings for nyetablerte AS kan oppstilles slik:

Antall AS etter segmentering fra ProffForvalt	66 542
Eliminert duplikatorverdier	-1 259
Eliminert AS med status "oppløst" og "skifteretten"	-128
Etablerte AS før eliminering av mor og konsesjon	65 155
Eliminert morselskap i IDEA	-2 577
Etablerte AS uten mor	62 578
Eliminert AS med konsesjon	609
Etablerte AS uten mor og konsesjon	61 969

Antall nystiftede AS ifølge Brønnøysundregistrenes årsmelding for 2012 var 25 614. Dataene våre viste 23 991 AS. Det er naturlig at våre data vil vise et lavere antall enn det som oppgis hos Brønnøysund siden vårt uttrekk er tatt kun av aktive AS, som ikke er morselskap eller har konsesjon. Dette har sammenheng med at listen som vi benytter oss av, hentes fra ProffForvalt, og inneholder kun aktive selskap på det tidspunktet listen blir overført. ProffForvalt får automatisk overført meldinger fra Brønnøysund, slik at for eksempel melding om sletting av selskap blir registrert hos Proff, og blir dermed ikke tatt med i listen vi får. Dette innebærer at selskaper som er nystiftet i 2012 og som Brønnøysundregistrene har registrert stiftelse for, allerede kan ha blitt slettet eller gått konkurs den dagen listen vår er hentet fra Proff, og dermed ikke er inkludert i listen vår. Det vil dermed bli avvik mellom våre tall og tall som hentes fra Brønnøysund. Antall

nystiftede aksjeselskaper ifølge Brønnøysundregistrene i 2011 var 16 249. Når vi filtrerer vår liste på aksjeselskap med stiftelsesdato i 2011 får vi kun 12 962 aksjeselskaper. Antall AS stiftet i 2013 ifølge våre data er 25 016, mens Brønnøysundregistrerte registrerte 26 295 nye AS i 2013. Avviket mot vårt tall for 2013 er mye mindre enn hva det var i 2011 og 2012, som naturligvis forklares ved at det er færre AS som er stiftet i 2013 enn i 2011 og 2012 som har blitt slettet eller gått konkurs.

Vedlegg 3 Revisorkategorier

For vår studie delte vi dataene i følgende revisorkategorier: «BDO», «Deloitte», «PwC», «EY», «KPMG» og «Andre». Vår oppgave konsentrerer seg om konsekvenser for de store revisjonsselskapene i Norge, og vi fant det derfor hensiktsmessig å dele inn dataene etter hvilken revisor selskapene hadde. I tillegg har vi opprettet kategorien «Fravalgt revisor» for de selskapene som ikke har oppgitt revisor i regnskapsåret 2011, 2012 eller som nåværende revisor. Selskap som ikke har innsendt årsregnskapet det respektive året vil bli eliminert for videre analyse. Det kan imidlertid være tilfelle at revisor har fratrudd. Vi har hensyntatt det ved å ta stikkprøver og korrigert de som hadde fratrudd, men det er en mulig feilkilde her siden vi ikke fikk kontrollert alle selskapene. Vi anser imidlertid ikke dette som noen vesentlig feilkilde for vår oppgave. Vi benyttet oss av funksjoner i Excel, herunder «HVIS - funksjonen» til å sortere på revisorkategorier som vi benyttet.

Følgende revisorkategorier ble benyttet:

Revisor	Revisorkategori
BDO AS	BDO
BDO Noraudit BORG DA	
BDO Noraudit MANDAL DA	
BDO Noraudit LARVIK AS	
BDO Noraudit NARVIK AS	
BDO Noraudit Midt-Norge AS	
BDO	
DELOITTE AS	Deloitte
DELOITTE STATS AUTORISERTE REVISORER AS	
DELOITTE GRIMSTAD AS	
DELOITTE SERVICES AS	
DELOITTE ADVOKATFIRMA AS	
DELOITTE & TOUCHE STATS AUTORISERTE	
PRICEWATERHOUSECOOPERS AS	PwC
PRICEWATERHOUSECOOPERS	
ERNST & YOUNG AS	EY
KPMG AS	KPMG
KPMG	
KPMG AS AVD Hamar	
KPMG Law Advokatfirma DA	
	Fravalgt revisor
	Andre

Vedlegg 4 Revisjonshonorar***4.1 Rimelighetsvurdering av revisjonshonorar etablerte AS:***

Siden revisjonshonoraret testes manuelt hos ProffForvalt innebærer det en mulig feilkilde ved at det kan være tastefeil. For å rimelighetsvurdere revisjonshonoraret har vi beregnet forholdstallene revisjonshonorar i prosent av driftsinntekter og i prosent av sum eiendeler. Først filtrerte vi på selskaper som har revisjonshonorar i prosent av driftsinntekter og sum eiendeler større enn eller lik 10 prosent. Så filtrerte vi på sum revisjonshonorar større enn eller lik 50 (i hele TNOK). Vi kontrollerte mot regnskapstall fra ProffForvalt for tidligere og senere år for å sammenligne de som så urimelige ut. Vi så også opp mot resultatregnskapet og driftskostnader for å se om det kan være rimelig at selskapet hadde såpass høyt revisjonshonorar. Dersom revisjonshonoraret er unormalt høyt sett i forhold til regnskapstall, ser vi også på om det er avgitt normalberetning eller om revisor har påpekt mange forhold eller at årsregnskapet er avlagt etter fristen. Det vil kunne bety at revisor har lagt ned mer arbeid enn normalt og at det dermed er et høyere revisjonshonorar. Vi gjennomgikk samtlige av selskapene som vi fikk opp ved denne filtreringen og korrigerer de vi fant feil på. Vi korrigerer normalt til gjennomsnittet av revisjonshonorarer de to foregående årene, eller til et annet mer nærliggende revisjonshonorar. For eksempel hvis revisjonshonoraret er oppgitt til 200 i filen vår for 2010, mens det for 2008 og 2009 var henholdsvis 19 og 21 ifølge regnskapet (ProffForvalt), så korrigerer vi til 20, da revisjonshonoraret åpenbart synes å være feil tastet. Kontrollerte imidlertid før vi korrigerer slike selskaper at det ikke var vesentlige endringer i driften som skulle tilsi så mye høyere honorar. Noen av selskapene med høyt revisjonshonorar kan imidlertid være riktig. Det ser ut til å ofte gjelde AS som har fått presiseringer fra revisor, f.eks. at regnskapet ikke er avlagt innen tidsfristen eller at EK er tapt og revisor dermed har brukt ekstra mye tid på denne kunden.

En ytterligere rimelighetsvurdering ble gjort ved å filtrere samtlige selskap med revisjonshonorar større eller lik 100. Deretter sammenlignet vi disse med forholdstallene vi beregnet over for å se om det syntes å være feil. Dette gjorde vi for alle tre regnskapsårene. Totalt korrigerer vi 28 AS i 2010, 23 AS i 2011 og 27 i 2012. Selv om antallet av AS med mulig feiltastet revisjonshonorar var såpass

lavt, mente vi det var riktig å korrigere de vi fant åpenbare feil på siden vi skal benytte dataene til å beregne gjennomsnittlig revisjonshonorar.

Etter de nevnte korrigeringsene over, så endret vi de selskapene som sto oppført med negativt revisjonshonorar. Det var kun i 2012 at selskaper som sto oppført med negativt revisjonshonorar. Totalt var det 52 AS som sto oppført med negativt revisjonshonorar for de tre årene. Etter noen stikkprøver så fant vi ut at det sannsynligvis var riktig revisjonshonorar, men med feil fortegn. Årsaken til negativt revisjonshonorar kan skyldes tastefeil hos ProffForvalt. Det kan imidlertid være riktig at noen av de skal stå med negativt fortegn dersom de har fravalgt revisor og revisor har sendt kreditnota grunnet akonto fakturering. Vi antok imidlertid at samtlige skulle stå med et revisjonshonorar større enn null og endret fortegnet fra negativt til positivt. Dette anser vi blir mest riktig i forhold til formålet med vår studie og siden antallet med negativt revisjonshonorar var såpass lavt ville det ikke påvirke vår studie i vesentlig grad.

4.2 Rimelighetsvurdering av revisjonshonorar nystiftede AS:

Vi benyttet oss av samme rimelighetsvurdering som for de etablerte selskapene, jf. beskrivelse over. 4 AS lå inne med mer enn 10 % av balansesum og større enn 50, vi korrigerte det ene av de da det lå inne med revisjonshonorar lik 3 000, og var mer rimelig på 30, siden det hadde 24 i 2012. Det fremkom ellers ingen åpenbare feil som vi korrigerte for de nyetablerte selskapene. Det eneste vi har korrigert er de med negativt revisjonshonorar i 2012, totalt fem AS.

4.3 Gjennomsnittlig revisjonshonorar etablerte AS:

For å kunne tallfeste økonomisk konsekvens for revisjonsselskapene som følge av bortfallet av revisjonsplikten benyttet vi oss av oppgitt revisjonshonorar. Det innebar at vi måtte korrigere de som ikke hadde oppgitt revisjonshonorar eller der det var oppgitt til kroner 0. For å komme frem til gjennomsnittlig revisjonshonorar delte vi inn dataene i omsetningskategorier for så å se nærmere på revisjonshonoraret. Dette har vi gjort da det er antatt at størrelsen på revisjonshonoraret henger sammen med omsetningen i selskapet som revideres.

Vi definerte følgende seks omsetningskategorier til bruk i denne analysen (beløp i hele TNOK):

Finn.Rad	Beløp	Omsetningskategori
>	-160 000	< 5 mill
≥	0	< 5 mill
≥	5000	5-10 mill
≥	10 000	10 - 20 mill
≥	20 000	20 - 40 mill
≥	40 000	40 - 75 mill
≥	75 000	> 75 mill

Har et selskap eksempelvis fem MNOK i driftsinntekter, vil det komme inn under omsetningskategorien «5 – 10 mill». Grunnen til at vi utformet omsetningskategoriene slik var at dagens terskelverdier sier at aksjeselskap med inntil fem millioner i driftsinntekter kan fravelge revisor. Omsetningskategorien «< 5 mill» skal dermed omfatte selskaper som har mindre enn MNOK i driftsinntekter.

Tilbake til beregningen av gjennomsnittlig revisjonshonorar så fant vi det mest riktig å se bort fra de selskapene som ikke hadde oppgitt revisjonshonorar eller som hadde oppgitt revisjonshonorar lik 0. Disse ble derfor holdt utenfor når vi beregnet gjennomsnittlig revisjonshonorar. Hvorfor de ikke har oppgitt revisjonshonorar eller har null i revisjonshonorar, er usikkert. Tomt i revisjonshonorar kan bety at selskapet ikke har opplyst i notene om honoraret og dermed er det ikke registrert noe hos ProffForvalt. Det kan være en feil fra selskapets side eller at de ikke var bevist på notekravet. Etter at de som ikke hadde oppgitt revisjonshonorar eller hadde oppgitt revisjonshonorar lik kroner 0, kom vi frem til følgende gjennomsnittlige revisjonshonorar for de tre regnskapsårene vi har analysert:

	2010	2011	2012
Omsetningskategori	Gj.sn.hon	Gj.sn.hon	Gj.sn.hon
< 5 mill	13,34	13,09	14,03
5-10 mill	24,96	24,89	25,73
10 - 20 mill	32,43	31,61	33,35
20 - 40 mill	42,26	41,65	42,75
40 - 75 mill	54,26	52,83	53,41
> 75 mill	115,79	111,83	109,49

I 2010 var altså gjennomsnittlig revisjonshonorar for de AS som hadde sum driftsinntekter mindre enn fem MNOK og som hadde oppgitt et revisjonshonorar større enn 0, 13,34 (i hele TNOK). I forslaget til vedtaket om endringer i revisorloven sa Departementet at de antar at gjennomsnittlig revisjonskostnad for aksjeselskaper med mindre enn fem MNOK i driftsinntekter ligger mellom 10 000 – 15 000 kroner, jf. Prop. 51 L 2010-2011, 57. Gjennomsnittlig revisjonshonorar som vi har kommet frem til for 2010 kan derfor synes rimelig. Av tabellen så vi at revisjonshonoraret gikk noe ned i 2011 for samme segment, mens det i 2012 gikk noe opp igjen, til over nivået i 2010. Hva som er årsaken til det blir ikke undersøkt nærmere i vår studie.

Grunnen til at vi foretok denne gjennomsnittsberegningen for hele datagrunnlaget var for å kunne benytte revisjonshonoraret som et mål på økonomisk konsekvens for de store revisjonsselskapene i analysen vår videre i studien. For de selskapene som ikke har oppgitt revisjonshonorar eller at revisjonshonoraret var lik 0, men som stod oppført med revisor for det aktuelle regnskapsåret, vil vi dermed kunne estimere et revisjonshonorar for disse basert på gjennomsnittet vi har funnet over. For de selskapene som fravalgte revisor i 2011 benyttet vi 13,34 som revisjonshonorar for de selskapene som ikke hadde oppgitt revisjonshonorar eller som hadde oppgitt et revisjonshonorar lik 0. Tilsvarende ble gjort i datasettet for de som fravalgte i 2012 og i 2013. Her la vi inn gjennomsnittlig revisjonshonorar på henholdsvis 13,09 og 14,03 som revisjonshonorar for de som ikke hadde oppgitt revisjonshonorar eller at revisjonshonoraret var oppgitt til kroner 0.

4.4 Gjennomsnittlig revisjonshonorar nystiftede AS:

Svært mange av de nystiftede selskapene hadde ikke sendt inn regnskap for 2012, slik at vi ikke hadde tilstrekkelig informasjon om revisjonshonoraret til å foreta en gjennomsnittsberegning. Det var hovedsakelig kun AS stiftet i 2011 som hadde sendt inn regnskap, da svært mange av selskapene som var stiftet i 2012 ikke var pliktig til å sende inn regnskapet (stiftet etter 30.06). Vi fant det derfor mest hensiktsmessig å benytte samme gjennomsnittlige revisjonshonorar som for de etablerte AS. Vi er innforstått med at det representerer en mulig feilkilde. Det er imidlertid kun analysen i del 6 som vil påvirkes da det kun er her vi har benyttet revisjonshonoraret til de nystiftede selskapene.

Vedlegg 5 Årsverk

Siden variabelen som vi hentet ut fra ProffForvalt viste antall ansatte per regnskapsår måtte vi endre dette til å bli årsverk slik at vi kunne anvende denne variabelen i forhold til terskelverdiene for å fravelge revisor. Vi oppdaget at selskap som har fravalgt revisor har oppgitt mer enn 10 ansatte, og dermed i realiteten ikke skulle hatt mulighet til å fravelge revisor. Vi fant derfor ut at det var hensiktsmessig å beregne antall årsverk ut ifra hva selskapet har oppgitt som lønnskostnader og hva som er gjennomsnittlig årslønn for 2010, 2011 og 2012. Ifølge Statistisk Sentralbyrå er gjennomsnittlig årslønn i 2010 435 200, 453 000 i 2011 og 470 900 i 2012.

Variabelen lønnskostnader har vi segmentert fra ProffForvalt og er sum lønnskostnader som fremkommer i regnskapet. Variabelen «lønnskostnader», som vi har hentet ut, er totale lønnskostnader og inneholder dermed også andre kostnader enn selve lønnen, herunder arbeidsgiveravgift, feriepenger og andre sosiale kostnader. For å finne et forholdstall vi kunne benytte i beregningen, siden ikke 100 prosent av lønnskostnaden var lønn, så valgte vi ut noen tilfeldige selskaper og beregnet gjennomsnittlig andel lønn av totale lønnskostnader:

Org nr	Juridisk selskapsnavn	Bransje				
		2010	2011	2012		
Større enn 100 000 (000) i lønn:		Lønn i % av lønnskostnader				
840207412	AS CHRISTIANIA GLASMAGASIN	G - Varehandel	83 %	82 %	83 %	Proff orvalt
915725015	PETERSON PACKAGING AS	C - Industri	82 %	80 %	81 %	Proff orvalt
916759541	TIGER AS	G - Varehandel	85 %	85 %	85 %	Proff orvalt
		Gjennomsnitt	83 %	82 %	83 %	Proff orvalt
Større enn 100 00 (000) i lønn:						
816064112	SNØGG AS	C - Industri	82 %	79 %	78 %	Proff orvalt
VIKING INTERNATIONAL TRANSPORT OG SPEDITION						
817193072	AS	H - Transport	80 %	80 %	81 %	Proff orvalt
829139472	AS BRYGGESTUEN - BRYGGELOFTET	I - Overnatting	84 %	84 %	85 %	Proff orvalt
832547492	Trav og Galopp-Nytt A/S	J - Informasjon	84 %	85 %	83 %	Proff orvalt
850899282	AM DIRECT AS	N - tjenesteyting	86 %	85 %	84 %	Proff orvalt
		Gjennomsnitt	83 %	82 %	82 %	Proff orvalt
Mindre enn 1 000 (000) i lønn (men større enn 0):						
810059672	AASEN & FARSTAD AS	L - Fast eiendom	90 %	90 %	90 %	Proff orvalt
811480282	Edr Eriksen AS Sihnøbetrerksted	C - Industri	81 %	86 %	85 %	Proff orvalt
812520202	HAVANA - MAGASINET AS	G - Varehandel	86 %	85 %	86 %	Proff orvalt
		Gjennomsnitt	86 %	87 %	87 %	Proff orvalt
Selskap som kan fravelge revisor (mindre enn 5 mill i sunn driftsinntekter og 20 mill i balansestun), som har lønnskostnad						
S - Annen						
810200162	AUBERA PARFYMERI HUD FOT AROMATERAPI AS	tjenesteyting	86 %	86 %	84 %	Proff orvalt
813233002	WD JORDAN AS	G - Varehandel	80 %	81 %	80 %	Proff orvalt
813974142	LOFOTKOMPANIET AS	C - Industri	82 %	84 %	88 %	Proff orvalt
815778472	APALVÅGEN EIENDOM AS	L - Fast eiendom	83 %	80 %	82 %	Proff orvalt
		Gjennomsnitt	83 %	83 %	84 %	Proff orvalt
		Totalgjennomsnitt	84 %	84 %	84 %	

For vår studie valgte vi derfor å anvende 84 prosent som et forholdstall konsekvent for 2010, 2011 og 2012, da dette var det gjennomsnittlige forholdstallet vi kom frem til når vi tok tilfeldige stikkprøver av noen selskaper, jf. bilde på forrige side. Vi la så inn en formel for å beregne antall årsverk ved å ta 84 prosent av oppgitt lønnskostnad i regnskapet, dividert på gjennomsnittlig lønn for det aktuelle regnskapsåret, jf. statistikk fra Statistisk Sentralbyrå.

Følgende steg ble benyttet i vurderingen av å tilordne selskapene riktig

årsverkkategori:

1. Kolonnen «antall årsverk» for de respektive regnskapsårene ble opprettet ved å legge inn formel om 84 prosent av lønnskostnad dividert på gjennomsnittlig lønn det aktuelle året.
2. Kolonnen «årsverk» ble etablert ved å sette den lik årsverk funnet under punkt 1 over, men dersom årsverk var større enn oppgitt antall ansatte, ble årsverk endret til ansatte da det ikke er sannsynlig at et selskap har flere årsverk enn ansatte.
3. Hvis kolonnen «årsverk» var negativ, på grunn av negativ lønnskostnad, ble disse endret til antall ansatte.
4. Hvis kolonnen «antall ansatte» var tom, ble kolonnen «årsverk» endret til verdien «ikke oppgitt».
5. Hvis «årsverk» ikke inneholdt tall på grunn av manglende lønnskostnad etc., ble denne kolonnen tilordnet samme verdi som kolonnen «antall ansatte».
6. Til slutt benyttet vi funksjonen «FINN.RAD» til å etablere kolonnen «Årsverkkategori» de respektive regnskapsårene, ut ifra følgende matrise:

>	0	Årsverk <= 10
≥	11	11 - 50 årsverk
>	50	> 50 årsverk
-	ikke oppgitt	ikke oppgitt

Dermed kan vi benytte oss av kolonnen «årsverkkategori» som et beste estimat for videre analyse i studien vår. Vi er innforstått med at denne beregningen kan innebære feil, men vi mener at vi har unngått vesentlige feil som kan forekomme ved å følge fremgangsmåten som beskrevet over.

Vedlegg 6 Kontroll av revisor 2010

For «worst-case» - scenariet kontrollerte vi at samtlige AS lå inne med revisor i 2010. Samtlige AS måtte ha revisor i 2010, da lovendringen om lempet revisjonsplikt først kom i 2011. Av de 132 365 var det 1 864 AS som lå med tom verdi i kolonnen «Revisor 2010». Av de 1 864 er det 1 849 som ikke har avgitt regnskapet for 2010 innen lovens frist, slik at de ikke har oppgitt regnskapstall for 2010. Grunnen til at de ikke har oppgitt revisor vil være at de ikke har avgitt regnskap for 2010 i tide og dermed har de ikke mottatt revisjonsberetning, og revisor er dermed ikke oppgitt. Kontrollerte noen av disse selskapene og de hadde ikke innsendt regnskapet for 2010 enda, slik at ProffForvalt ikke har registrert regnskapstallene. 15 AS har imidlertid avgitt regnskap for 2010, slik at samtlige av disse kontrollerte vi mot offentlige kunngjøringer i Brønnøysund for å legge inn riktig revisor i 2010. Samtlige 15 ble lagt inn med revisor som avga revisjonsberetning for 2010. De resterende 1 849 gir vi verdien «ikke avgitt årsregnskapet i tide» i kolonnen «Revisor 2010». Vi eliminerte disse når vi analyserte situasjonen per 31.12.2010. Siden antallet var såpass lite sett i forhold til totalt antall AS, mente vi det ikke fikk vesentlig betydning for vår studie at disse ble eliminert.

For å kontrollere de som ikke hadde avgitt årsregnskapet i tide i 2011, filtrerte vi på tom verdi i kolonnen for «sum driftsinntekter», «sum eiendeler» og «antall ansatte». I 2011 var det 61 AS som det ikke var registrert regnskapstall for. Samtlige av disse sto dermed også med tom verdi i kolonnen for «Revisor 2011». Siden de ikke har oppgitt regnskapstall for 2011, vet vi derfor heller ikke hvem som var revisor for regnskapet 2011, og dermed la vi inn at regnskapet ikke var avgitt innen lovens frist i 2011.

I 2012 var det 1 269 som ikke hadde oppgitt regnskapstall. For disse la vi også inn at de ikke hadde avgitt regnskapet i tide, slik at revisorkolonnen for 2012 ble oppdatert. Dermed kan vi eliminere disse når vi analyserer situasjonen per 31.12.2012, slik at de som ikke har avgitt regnskapet i tide, fjernes fra analysen for å ikke få misvisende tall.

Vedlegg 7 Fremgangsmåte for analyse 2011

Vi benyttet dataanalyseverktøyet IDEA for å matche de som meldte fravalg ifølge kunngjøringene i Brønnøysund mot datasettet over etablerte AS. Vi benyttet søkefunksjonen over kunngjøringsmeldinger i Brønnøysundregistrene, <http://w2.brreg.no/kunngjoring/>. Utdrag fra søkefunksjonen som vi benyttet kan sees av bildet under.

Kombinert søk ⓘ

Dato (dd.mm.åååå)
[] eventuelt til og med -> []
[Kalender](#) [Kalender](#)

Sted
Hele landet ▾
↓
- - - ▾
↓
- - - ▾

Kunngjøringstype
Endringer ▾
↓
Øvrige endringer ▾
↓
Revisjon av årsregnskap ▾

Søk

Denne funksjonen er begrenset til 5 000 linjer per eksport, men ved å sortere på datointervall løste vi dette. Vi eksporterte til Excel samlet for årene 2011, 2012 og 2013. Totalt var det registrert kunngjøring om revisjon av årsregnskap 44 258 (44 319) i 2011, 11 463 (11 528) i 2012 og 7 871 (7 897) i 2013 (tallene i parentes angir antall kunngjøringer før duplikater er fjernet). Det er kun AS som er stiftet med revisor som behøver å sende inn slik melding om at revisjon av årsregnskap utgår. Selskap som er nystiftet etter lovendringen kom 1. mai 2011 kan stiftes uten revisor og behøver dermed ikke sende inn slik melding.

Ved å bruke funksjonen «match only» fikk vi frem de selskapene som fravalgte revisor. Totalt var det 35 217 AS som hadde fravalgt revisor i 2011. Først kontrollerte vi at samtlige av disse 35 217 sto oppført med tom verdi i kolonnen for «Revisor 2011». Dersom de har fravalgt revisor i 2011 så skal ikke årsregnskapet for 2011 revideres. I datasettet over de 35 217 som hadde kunngjort fravalg i 2011, var det imidlertid 232 AS som stod oppført med revisor i 2011. Årsaken til det kan være at de har valgt inn igjen revisor i løpet av 2011. For å kontrollere dette filtrerte vi disse på om de hadde revisor også i 2012. Det kunne

indikere at de ikke oppfylte vilkårene for fravalg likevel og derfor hadde valgt inn igjen revisor. Totalt var det 107 AS som hadde fravalgt i 2011, men som stod oppført med revisor for regnskapsåret 2011 og 2012. Kontrollerte et utvalg på 10 av disse for å påse at de har valgt inn revisor før regnskapet for 2011 ble godkjent i Brønnøysund. Kontrollerte mot kunngjøringene i Brønnøysund. Det var tilfelle for 9 av de. Det ene selskapet, org.nr.: 840 251 632 hadde imidlertid valgt bort revisjon, og ikke valgt inn igjen, men vi så at regnskapsfører var oppført som revisor. Dette anså vi for en enkeltstående feil, og lot dette selskapet bli imidlertid liggende i filen over de som har fravalgt, men korrigerer til tom revisorkolonne i 2011 og 2012. De andre selskapene, totalt 106, ble fjernet fra listen over de som har fravalgt i 2011 og lagt til datasettet over de som ikke har fravalgt per 31.12.2011.

Deretter kontrollerte vi at de som ikke hadde fravalgt revisor sto oppført med revisor for regnskapsåret 2011. Fikk imidlertid opp 127 selskaper som sto uten revisor for regnskapet 2011 eller som sto oppført med at regnskapet ikke var avgitt innen lovens frist. Kontrollerte samtlige av disse for å sjekke hvorfor de ikke sto oppført med revisor. Av disse hadde revisor fratrudd i 10 tilfelle og vi opprettet derfor en egen kategori for disse, kalt «Fratrudd». Videre hadde 13 av de som sto tomme meldt kunngjøring om rettelse av revisor 2011 i Brønnøysund. Det betyr at de fravalgte i 2011, og derfor skal ut av revisorfilen og inn i datasettet over de som fravalgte i 2011. Sto da igjen med 117 AS som ikke sto oppført med revisor i 2011 eller ikke hadde avgitt regnskapet i tide. 48 av disse hadde ikke levert årsregnskapet i tide, og 56 stod oppgitt med tom revisor i 2011. Siden de 56 ikke hadde meldt fravalg ifølge kunngjøringene i Brønnøysund, ble de endret til samme revisor som de hadde i 2010. Dette innebærer en mulig feilkilde av revisor da noen av de kan ha byttet revisor fra 2010, men siden antallet er såpass lite så korrigerer vi disse av forenklingshensyn. Samtlige selskaper som ikke har meldt fravalg er dermed tilordnet en revisorkategori for 2011. Vi satt da igjen med totalt 35 123 AS som fravalgte i 2011 og 97 242 etablerte AS med revisor per 31.12.2011.

Neste steg ble så å kontrollere at de som har fravalgt revisor tilfredsstilte terskelverdiene i 2010. Det er imidlertid 9 AS som ligger i inntektskategorien lik eller større enn fem MNOK i 2010. Samtlige av disse står med fravalgt revisor i

2012 og nåværende revisor. 2 AS ligger med balansesum lik eller større enn 20 MNOK i 2010, men begge har fravalgt revisor i 2012 og nåværende revisor. Disse har altså meldt fravalg i 2011, men ikke oppfylt terskelverdiene, for så å meldt ny revisor for regnskapet 2011, men så meldt fravalg igjen i 2012. De har altså meldt fravalg, bare i ett senere år. For disse 10 AS blir det dermed bare en tidsforskyvning at vi ikke korrigerer de i 2011. Lar de derfor ligge i filen over de som har fravalgt i 2011. Ingen av selskapene har antall årsverk større enn 10.

Per 31.12.2011 kan følgende oversikt illustrere hvor mange som har fravalgt i 2011 og hvor mange AS som har valgt frivillig revisjon:

Endringsmelding i Brønnøysund om at revisjon av årsregnskap utgår	44 258
Totalt fravalgt i 2011 etter matching i IDEA	35 217
Valgt inn revisor igjen før regnskapet for 2011 var godkjent	-106
Valgt inn revisor igjen før regnskapet for 2011 var godkjent	-1
Totalt antall AS meldt fravalg i 2011	35 110
Lagt til de som hadde fravalgt etter melding om rettelse av revisor	13
Totalt antall AS meldt fravalg i 2011	35 123
Opprinnelig	97 148
Fravalgt, men valgt inn revisor igjen før regnskapet for 2011 godkjennes	107
Antall AS som ikke har fravalgt etter korrigering av feil fravalg	97 255
Fjernet de som faktisk hadde fravalgt etter melding om rettelse av revisor	-13
Totalt antall AS med revisor per 31.12.2011	97 242
Herav under terskelverdiene i 2010 – valgt frivillig revisjon	57 407
Totalt antall AS som beholdt revisor i 2011, tross at de kunne fravelge	57 407
Antall AS som fravalgte i 2011	35 123
Totalt antall AS som kunne fravelge i 2011 (fravalg+beholdt revisor)	92 530
Fravalgsandel blant etablerte AS per 31.12.2011	38 %

Vedlegg 8 Fremgangsmåte for analyse 2012

Analysen for 2012 startet med å matche antall AS med revisor per 31.12.2011 med kunngjorte fravalgsmeldinger i 2012 i Brønnøysund. Benyttet funksjonen «match only» i IDEA, slik at vi fikk ut de selskapene som har registrert fravalgsmelding i 2012. Totalt fikk vi match på 8 298 AS, altså dette er antallet som matcher vårt datasett med de som meldte fravalg i 2012 ifølge denne kunngjøringen i Brønnøysund. Noe av forklaringen mellom antall meldinger om fravalg, 11 463, og hvor mange som matches i IDEA, 8 298, skyldes at vi nå bare foretar matchingen på aktive selskaper, etablerte per 31.12.2010. Vi foretok tilsvarende kontroll av datasettene som ble gjort i 2011, jf. forrige vedlegg. For datasettet med de som skal ha fravalgt revisor i 2012, filtrerte vi først på de selskaper med revisor i kolonnen revisor 2012, fikk vi opp 90 selskaper med revisor. Disse hadde altså meldt fravalg ifølge kunngjøringen i Brønnøysund, men står likevel oppført med revisor for regnskapet for 2011 i vårt datasett. Av disse står 56 selskaper oppført med nåværende revisor. Etter kontroll av noen utvalgte av disse 56 viste det seg at de har valgt bort revisor i 2012, men så valgt tilbake i 2013 før regnskapet for 2012 ble godkjent. Årsaken til det er sannsynligvis at de likevel ikke tilfredsstilte vilkårene for fravalg i 2012. Disse 56 må derfor tas ut av datasettet over de som har fravalgt i 2012, og legges inn i datasettet over AS med revisor per 31.12.2012. Et utvalg av de resterende 34 viste å gjelde selskaper som hadde fravalgt på nytt i 2013 ifølge kunngjøringen i Brønnøysund. La derfor inn «fravalgt revisor» i revisorkategorien for disse selskapene. Effekten av at de ikke korrigeres i 2013 isteden er kun en tidseffekt, for vår studie anses det ikke av vesentlig betydning. Totale selskaper som fravalgte revisor i 2012 var hittil 8 242 AS.

På samme måte som i 2011 kontrollerte vi at samtlige av de 8 242 er under terskelverdiene i 2011, slik at de hadde rett til å fravelge revisor i 2012. Det er imidlertid 9 AS som ligger i inntektskategorien lik eller større enn fem MNOK i 2011. Kontrollerer samtlige av disse for å se hva som er realiteten hos dem. De skal jo ikke få fravelge i 2012 dersom de ikke tilfredsstilte vilkårene til fravalg basert på regnskapstallene for 2011. Samtlige har valgt inn revisor igjen for regnskapet 2012, men fravalgt på nytt igjen i 2013. Dermed står de oppført uten nåværende revisor. For disse 9 AS blir det dermed bare en tidsforskyvning at vi ikke korrigerer de i 2012, siden de har fravalgt i 2013. Lar de derfor ligge i

datasettet over de som har fravalgt i 2012. Det anses som tidligere ikke av vesentlig betydning for vår studie. Antallet er uansett av uvesentlig størrelse. Ingen av selskapene som har fravalgt har balansesum på 20 MNOK eller større, eller antall årsverk større enn 10.

For å finne et estimat på hvor mange AS som ikke har fravalgt revisor per 31.12.2012, men som kunne ha gjort det basert på regnskapstallene i 2011, benyttet vi som i 2011 IDEA til å forta en såkalt «records with no primary match». Ved å matche de som ikke hadde fravalgt i 2011 mot de som meldte fravalg i 2012 ifølge kunngjøringene i Brønnøysund, kom IDEA frem til 88 944 som ikke hadde meldt fravalg i 2012. Eksporterte disse til Excel og la til de 56 som ble tatt ut av datasettet over de som fravalgte i 2012, og sum antall som ikke har fravalgt i 2012 var 89 000. Før vi estimerer hvor mange som har beholdt revisor, men som kunne fravelge, kontrollerte vi dette datasettet for at samtlige inneholdt verdi i kolonnen for revisor 2012. I utgangspunktet skulle det ikke være noen av disse som ikke sto oppført med revisor i 2012. Imidlertid fikk vi opp 128 AS. Kontrollerte disse mot kunngjøringene i Brønnøysund. Flertallet syntes å gjelde at fravalg av revisor var registrert først i 2013. Det betyr at selskapet må ha revisor for regnskapet i 2012. Vi legger derfor revisor 2012 lik revisor 2011 inn på disse. Dette innebærer en feilkilde ved at vi ikke får registrert riktig revisor dersom selskapet har byttet revisor, eller dersom revisor har fratrudd, men det vil være for tidkrevende å kontrollere samtlige selskaper. Vi antok at det ville gi et bedre bilde om vi korrigerer til fjorårets revisor, slik at det ikke så ut som at de hadde fravalgt revisor. Korreksjonen anses ikke å medføre vesentlige feil for vår studie. Vi sitter da igjen med totalt 8 242 AS som fravalgte i 2012 og 89 000 aktive etablerte AS med revisor per 31.12.2012. Samtlige av de 89 000 står oppført med revisor i 2012.

Etablerte AS besto nå av 35 123 + 8 242 AS som har fravalgt, og 89 000 AS som ikke har fravalgt. Dette stemmer overens med total antall AS, 132 365. For å finne et estimat på hvor mange AS som har valgt å beholde revisor i 2012, til tross for at de kunne fravelge, filtrerte vi på terskelverdiene i 2011, på samme måte som beskrevet over. Antall AS som var oppfylte samtlige av de tre vilkårene for å kunne fravelge i 2012 var 47 991.

Per 31.12.2012 kan følgende oversikt illustrere hvor mange som har fravalgt i 2012 og hvor mange AS som har valgt frivillig revisjon i 2012:

Endringsmelding i Brønnøysund om at revisjon av årsregnskap utgår	11 463
Totalt fravalgt i 2012 etter matching i IDEA	8 298
Valgt inn revisor igjen før regnskapet for 2012 var godkjent	-56
Totalt antall AS meldt fravalg i 2012	8 242
Totalt antall AS med revisor per 31.12.2012	97 242
Fravalgt 2012 etter matching i IDEA	-8 298
Foreløpig antall AS med revisor per 31.12.2012	88 944
Fravalgt, men valgt inn revisor igjen før regnskapet for 2012 godkjennes	56
Totalt antall AS med revisor per 31.12.2012	89 000
Herav under terskelverdiene i 2011 – valgt frivillig revisjon	47 991
Totalt antall AS som beholdt revisor i 2012, tross at de kunne fravelge	47 991
Antall AS som fravalgte i 2012	8 242
Totalt antall AS som kunne fravelge i 2012 (fravalg+beholdt revisor)	56 233
Fravalgsandel blant etablerte AS per 31.12.2012	15 %

Vedlegg 9 Fremgangsmåte for analyse 2013

På tilsvarende måte som i 2011 og 2012 matchet vi de som ikke hadde fravalgt revisor per 31.12.2012 med de som hadde sendt inn kunngjøring til Brønnøysund om at revisjon av årsregnskap utgår i 2013. Totalt hadde 7 871 selskaper registrert melding i Brønnøysund om at revisjon av årsregnskapet utgår. Av disse var det 5 277 AS som matchet vår liste på 89 000. Eksporterte dette datasettet til Excel og gjennomførte samme kontroll som for AS som har fravalgt i 2011 og 2012. Sorterte på de selskapene med oppgitt revisor i kolonnen «nåværende revisor». Dette innebærer en viss feilkilde da kolonnen «nåværende revisor» er status i forhold til revisorendringer når vi tok uttrekket vårt, dvs. per 1. mars 2014. Dermed vil de som har meldt fravalg i 2014 eller der revisor er fratrudd i 2014 også stå som tomme her. Det var totalt 33 selskaper som stod oppført med nåværende revisor. Disse selskapene har altså meldt fravalg i 2013, men av en eller annen grunn fått oppnevnt ny revisor igjen i 2013 eller i 2014. Vi tok uttrekket vårt fra ProffForvalt 1. mars 2014, og i og med at de oppdaterer databasen deres hvert døgn, vil de dermed oppdatere kolonnene «nåværende revisor» dersom revisor velges inn igjen. Kontrollerte et utvalg av disse opp mot kunngjøringene i Brønnøysund. Det viste seg at disse har valgt inn igjen revisor i 2013 eller i starten av 2014. Årsaken til det er sannsynligvis at de ikke hadde rett til å fravelge i 2013 eller at de oversteg terskelverdiene selv om de hadde meldt fravalg. Disse 33 tas derfor ut av listen over de som har fravalgt i 2013 og legges til de som står oppført med revisor per 31.12.2013. Det vil kunne være noen få avvik på de selskapene som først valgte revisor inn igjen i 2014, men det anses ikke av betydning for vår studie.

Deretter kontrollerte vi at samtlige av de 5 244 er under terskelverdiene i 2012, slik at de hadde rett til å fravelge revisor i 2013. Det er imidlertid 1 AS som ligger i inntektskategorien lik eller større enn fem MNOK i 2012. Samme AS er også det eneste som kommer opp når vi kun filtrerer på sum eiendeler større enn eller lik 20 MNOK Ingen selskaper er oppgitt til mer enn 10 årsverk. Siden det kun er dette ene selskapet som ligger over terskelverdiene, foretar vi ingen korrigeringer da det anses uten betydning for vår studie.

For å finne antall AS som ikke har fravalgt revisor i 2013, matcher vi de 89 000 som stod oppført med revisor per 31.12.2012 mot de som har fravalgt i 2013,

totalt 5 244 etter korrigerings av de 33. Da får vi opp 83 756 som skal stå oppført med revisor i 2013. Dersom vi filtrerer på de som står med tom verdi i kolonnen «nåværende revisor» fikk vi opp 234 AS. Årsaken til at noen står med tom verdi kan være at revisor har fratrudd eller at selskapet har meldt fravalg i 2014. Siden regnskapet for 2013 ikke foreligger enda, vil vi ikke kunne kontrollere hvilke selskap som har mottatt revisjonsberetning eller ikke. Samtlige av de 234 AS kontrolleres mot kunngjøringene i Brønnøysund for å undersøke hva som er årsaken til at de ligger med tom verdi i kolonnen «nåværende revisor». Det som er interessant for vår studie er hvorvidt selskapene har fravalgt revisor eller ikke. Det vil alltid være noen tilfeller der revisor har fratrudd. Vi kontrollerte samtlige av disse og den vanligste årsaken til at de sto oppgitt med tom verdi i kolonnen «nåværende revisor» var at revisor hadde fratrudd. Det forklarte 186 av tilfellene. Den neste forklaringen var at det var registrert fravalg av revisor i 2014. Siden det kun er snakk om 234 AS av et totalt antall på 83 756, anses det mest hensiktsmessig å legge disse selskapene i en egen revisorkategori, kalt «Fratrudd / fravalgt revisor 2014». Dermed vil vi kunne eliminere disse for videre analyser.

For å finne et estimat på hvor mange AS som har valgt å beholde revisor i 2013, til tross for at de kunne fravelge, filtrerte vi på terskelverdiene for 2012. Vi kom frem til 41 363 AS har valgt frivillig revisjon.

Per 31.12.2013 kan følgende oversikt illustrere hvor mange som har fravalgt i 2013 og hvor mange AS som har valgt frivillig revisjon i 2013:

Endringsmelding i Brønnøysund om at revisjon av årsregnskap utgår	7 871
Totalt fravalgt i 2013 etter matching i IDEA	5 277
Valgt inn revisor igjen før regnskapet	-33
Totalt antall AS meldt fravalg i 2013	5 244

Totalt antall AS med revisor per 31.12.2012	89 000
Fravalgt 2013 etter matching i IDEA	-5 277
Foreløpig antall AS med revisor per 31.12.2013	83 723
Fravalgt, men valgt inn revisor igjen	33
Totalt antall AS med revisor per 31.12.2013	83 756

Herav under terskelverdiene i 2012 – valgt frivillig revisjon	41 363
--	---------------

Totalt antall AS som beholdt revisor i 2013, tross at de kunne fravelge	41 363
Antall AS som fravalgte i 2013	5 244
Totalt antall AS som kunne fravelge i 2013 (fravalg+beholdt revisor)	46 607

Fravalgsandel blant etablerte AS per 31.12.2013	11 %
--	-------------

Etablerte AS består nå av 35 123 + 8 242 + 5 244 AS som har fravalgt, totalt 48 609, og 83 756 AS som ikke har fravalgt revisor per 31.12.2013. Totalt stemmer dette overens med totalt antall etablerte AS, 132 365.

Vedlegg 10 Fremgangsmåte for nystiftede AS

Først kontrollerte vi at dataene våre kun inneholdt selskap stiftet i perioden 1.1.2011 – 31.12.2013. Det var ingen treff på selskap med annen stiftelsesdato. Av datasettet vårt over nyetablerte aktive AS på totalt 61 969, er 12 962 stiftet i 2011, 23 991 i 2012 og 25 016 i 2013. Ifølge Brønnøysundregistrenes årsmelding for 2013 ble det stiftet 16 249 AS i 2011 og 25 614 i 2012. I 2013 ble det registrert 26 295 nye AS. Avviket mot vårt tall skyldes at vi har eliminert morselskap og selskap med konsesjon, samt at vårt uttrekk kun inneholder aktive AS. Det innebærer at AS som er slettet, konkurs eller tvangsoppløst ikke er inkludert i vårt datasett.

Finansdepartementet opplyste i pressemelding 15. april 2011 at det ble innført unntak fra revisjonsplikt fra mai 2011. I pressemeldingen ble det også gitt en overgangsmelding om at aksjeselskaper som er stiftet før lovens ikrafttredelse likestilles med selskap som blir stiftet etter lovens ikrafttredelse. Terskelverdiene for de aksjeselskapene som stiftes før lovens ikrafttredelse kan dermed vurderes ut fra åpningsbalansen alene. Denne overgangsmeldingen er senere formalisert i forskrift om overgangsregler til lov om endringer i revisorloven § 1. «For aksjeselskaper som er stiftet etter 1. juli 2010, men før lovens ikrafttredelse, gjelder terskelverdiene etter aksjeloven § 7-6 første ledd først for regnskapsåret etter første avlagt årsregnskap, såfremt selskapets åpningsbalanse viser en balansesum på mindre enn 20 millioner kroner.» (Finansdepartementet 2011).

Regnskapspliktige som er stiftet etter 1. juli kan velge mellom å avgi regnskap for stiftelsesåret eller å la det inngå i neste års regnskap, jf. muligheten til at regnskapsåret kan omfatte opp til 18 måneder i rskl. § 1-7. Foretak som er stiftet før 1. juli må imidlertid levere eget regnskap for stiftelsesåret for at ikke grensen på 18 måneder skal overskrides.

Vi startet med å benytte samme fremgangsmåte som for etablerte AS for å luke ut de som har meldt fravalg til Brønnøysund ved å matche datasettene i IDEA. Men på grunn av overgangsregelen og det faktum at nystifta aksjeselskap kan legge åpningsbalansen til grunn for hvorvidt de kan fravelge revisor eller ikke, var det ikke hensiktsmessig å følge samme fremgangsmåte.

10.1 AS stiftet i 2011:

Totalt antall AS stiftet i 2011 er 12 962. Av disse er det totalt 6 512 som står oppført uten revisor i kolonnen «nåværende revisor». Av disse sto 5 974 også uten revisor i kolonnen «Revisor 2012», mens resten på 538 sto oppført med revisor i 2012. Vi matchet listen med de 538 mot de som meldte fravalg i 2013 og fikk match på 523. Det er altså 15 AS som ikke har meldt fravalg i 2013, men som står uten nåværende revisor. Årsaken til det kan enten være at revisor har fratrudd eller at selskapet har meldt fravalg i 2012 eller 2014. Vi kontrollerte samtlige av disse mot kunngjøringene i Brønnøysund for å sjekke hva som er årsaken til at de står uten revisor, tross de ikke har fravalgt revisor i 2013. Revisor hadde fratrudd i 10 av tilfellene, slik at disse ble tilordnet en egen kategori «Fratrudd» i kolonnen for nåværende revisor og elimineres for videre analyse. Totalt står vi da igjen med 6 502 AS som står uten nåværende revisor og dermed har fravalgt revisor eller ble stiftet uten revisor. Kontrollerer at de som står uten nåværende revisor, totalt 6 502 AS, er under terskelverdiene i 2012. Filtrerte på antall AS med driftsinntekter mindre enn 5 MNOK (inkl. de med negativ verdi), sum eiendeler mindre enn 20 MNOK (inkl. de med negativ verdi), samt antall årsverk mindre enn eller lik 10 (inkl. de med tom verdi). Det var 3 AS som stod oppført med driftsinntekter lik eller større enn 5 MNOK, ingen med balansesum lik eller større enn 20 MNOK, men 1 AS som hadde årsverk større enn 10. Siden totalt antall som oversteg terskelverdiene i 2012 kun var 4 AS, foretok vi ingen ytterligere korrigeringer. For å komme frem et estimat på hvor mange som har valgt frivillig revisjon, til tross for at de kunne fravelge, filtrerte vi på de selskapene som oppfylte samtlige terskelverdier i 2012 (eliminerte de som ikke har avgitt regnskapstall).

For AS stiftet i 2011 kan følgende oversikt illustrere fremgangsmåten vår:

AS stiftet i 2011 (totalt; både over og under terskelverdiene)	12 962
AS uten nåværende revisor	-6 512
AS med nåværende revisor (totalt; både over og under terskelverdiene)	6 450
Herunder under terskelverdiene siste regnskapsår (2012)	3 910
Totalt antall AS stiftet i 2011 som har fravalgt revisor**	6 502
Totalt antall AS som har beholdt revisor	3 910
Totalt antall AS som kunne fravelge basert på regnskapstall for 2012	10 412
Andel AS som har fravalgt revisor eller stiftet uten revisor*	62 %

* Inkluderer aktive AS stiftet i 2011

** AS uten nåværende revisor	6 512
AS der revisor har fratrudd, elimineres fra datasettet vårt	-10
Sum AS uten nåværende revisor	6 502

10.2 AS stiftet i 2012:

Totalt antall AS stiftet i 2012 er 23 991. Av disse er det totalt 17 050 som står oppført uten revisor i kolonnen «nåværende revisor». Av disse sto 16 630 også uten revisor i kolonnen «Revisor 2012». Differansen på 420 stod oppført med revisor i 2012. Vi matchet listen med disse mot de som meldte fravalg i 2013 og fikk match på 400. Det er altså 20 AS som ikke har meldt fravalg i 2013, men som står uten nåværende revisor. Årsaken til det kan enten være at revisor har fratrudd eller at selskapet har meldt fravalg i 2012 eller 2014. Vi kontrollerte samtlige av disse mot kunngjøringene i Brønnøysund for å sjekke hva som er årsaken til at de står uten revisor, tross de ikke har fravalgt revisor i 2013. Revisor hadde fratrudd i 6 av tilfellene, slik at disse ble tilordnet en egen kategori «Fratrudd» i kolonnen for nåværende revisor. Totalt står vi da igjen med 17 044 AS som står uten nåværende revisor og dermed har fravalgt revisor eller ble stiftet uten revisor.

Kontrollere at de som står uten nåværende revisor, totalt 17 044 AS, er under terskelverdiene i 2012. Det var ingen som stod oppført med driftsinntekter lik eller større enn 5 MNOK, 1 AS med balansesum lik eller større enn 20 MNOK, ingen som hadde årsverk større enn 10. Siden totalt antall som oversteg terskelverdiene i 2012 kun var 1 AS, foretok vi ingen ytterligere korrigeringer.

For AS stiftet i 2012 kan følgende oversikt oppsummere:

AS stiftet i 2012 (totalt; både over og under terskelverdiene)	23 991
AS uten nåværende revisor	17 050
AS med nåværende revisor (totalt; både over og under terskelverdiene)	6 941
Herunder under terskelverdiene siste regnskapsår (2012)	4 260
Totalt antall AS stiftet i 2012 som har fravalgt revisor**	17 044
Totalt antall AS som har beholdt revisor	4 260
Totalt antall AS som kunne fravelge basert på regnskapstall for 2012	21 304
Andel AS som har fravalgt revisor eller stiftet uten revisor*	80 %

* Inkluderer aktive AS stiftet i 2012

** AS uten nåværende revisor	17 050
AS der revisor har fratrudd, elimineres fra datasettet vårt	-6
Sum AS uten nåværende revisor	17 044

10.3 AS stiftet i 2013:

Totalt antall AS stiftet i 2013 er 25 016. Av disse er det totalt 17 708 som står oppført uten revisor i kolonnen «nåværende revisor». De som er stiftet i 2013 har naturligvis ikke avlagt noe årsregnskap enda. Dermed vil vi ikke kunne se på fjorårets revisor og sammenligne mot fravalgsmeldinger. Vi kan heller ikke kontrollere at de selskapene som står med tom verdi i nåværende revisor kolonnen, oppfyller terskelverdiene da vi ikke har fått oppgitt regnskapstall for 2012 siden de er stiftet i 2013. For AS stiftet i 2013 må vi dermed bare gå ut ifra at de som står oppført med tom verdi i nåværende revisor kolonnen, har hatt rett til å unnlate revisjon av årsregnskapet. For de resterende, 7 308, som står oppført med revisor i kolonnen nåværende revisor har de enten ikke hatt rett til å fravelge revisor eller så har de valgt å beholde revisor, på tross av at de faktisk kunne fravelge.

Av de totale nystiftede selskapene i perioden 1.1.2011 – 31.12.2012 på 61 969, har hele 41 254, tilsvarende 67 prosent unnlatt revisjon av årsregnskapet. For å komme frem til dette tallet har vi tatt utgangspunkt i kolonnen «nåværende revisor». Det innebærer en viss feilkilde ved at de tilfellene der revisor selv fratrudd, så vil de også stå som tomme i nåværende revisor. Også de som har meldt fravalg før vi gjorde uttrekket vårt, altså i løpet av januar og februar i 2014, vil påvirke kolonnen for nåværende revisor. Dermed vil vi ikke få et helt nøyaktig bilde av hva som var situasjonen per 31.12.2010. Videre er det totalt 20 699 selskaper som står oppført med revisor i kolonnen for nåværende revisor. Avviket mot totalt antall nystiftede AS, 61 969, skyldes de 16 selskapene som hadde fratrudd og som vi dermed eliminerte fra datasettet vårt. Som et beste estimat på hvor mange nystiftede AS som stiftes uten revisor eller som senere fravelger, kan vi si at ca. 67 prosent av de nystiftede selskapene har valgt å unnlate revisjon av årsregnskapet.

Vedlegg 11 Landsdelkategorier

Vi har benyttet oss av samme inndeling som benyttes i databasen ProffForvalt.

Det innebærer at fylkene er tilordnet sin landsdel som følger:

Fylke	Landsdel
Finnmark	Nord-Norge
Nordland	
Svalbard	
Troms	
Nord-Trøndelag	Midt-Norge
Sør-Trøndelag	
Hordaland	Vestlandet
Møre og Romsdal	
Rogaland	
Sogn og Fjordane	
Aust-Agder Fylke	Sørlandet
Vest-Agder Fylke	
	Østlandet

Vedlegg 12 Regnskapsfører kategorier

Her har vi inndelt regnskapsfører etter mange av de samme kategorier som er benyttet overfor i revisorkategori. Vi har følgelig benyttet oss av de fem betydelige revisjonsgigantene. Andre regnskapsførere enn disse er havnet i kategorien «ansatte». Videre har de som ikke har oppgitt regnskapsfører, sortert til kategorien «ikke ekstern RF». Vi har inndelt regnskapsførere etter denne inndelingen fordi vi ønsker å se på fordelingen av regnskapsklienter blant de betydelige revisjonsaktørene. Følgende regnskapsfører

Regnskapsfører	Regnskapsførerkategori
BDO AS	BDO AS
BDO Foretaksservice AS	
Deloitte Services AS	Deloitte AS
Pricewaterhousecoopers AS	PWC AS
Pricewaterhousecoopers Accounting AS	
KPMG Accounting AS	KPMG AS
Ernst & Young AS	E&Y AS
	Ikke ekstern RF
	Andre